

॥ तैत्तिरीय ब्राह्मणम् ॥

॥ अष्टकम् ३ ॥

॥ प्रथमः प्रश्नः ॥

॥ तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके प्रथमः प्रपाठकः ॥

अ॒ग्निर्नः॑ पा॒तु कृ॒त्तिकाः॑। नक्ष॑त्रं दे॒वमिन्द्रि॑यम्। इ॒दमा॑सां
विच॑क्ष॒णम्। ह॒विरा॒सं जु॑होत॒न। यस्य॑ भा॒न्ति र॒श्मयो॑ यस्य॑
के॒तवः॑। यस्ये॒मा वि॒श्वा भु॑वनानि॒ सर्वा॑। स कृ॒त्तिका॑भि॒र॒भिसं॑वसानः। अ॒ग्निर्नो॑ दे॒वः सु॑वि॒ते द॑धातु। प्र॒जाप॑ते रोहि॒णी
वे॒तु प॒त्नी॑। वि॒श्वरू॑पा बृ॒हती चि॒त्रभा॑नुः॥१॥

सा नो॑ य॒ज्ञस्य॑ सु॒वि॒ते द॑धातु। यथा॑ जी॒वेम॑ श॒रदः॑ सर्वा॑राः।
रोहि॑णी दे॒व्युद॑गात्पु॒रस्ता॑त्। वि॒श्वा रू॒पाणि॑ प्र॒तिमो॑द॒माना॑।
प्र॒जाप॑तिः॒ ह॒विषा॑ वर्धय॑न्ती। प्रि॒या दे॒वाना॑मुप॑यातु य॒ज्ञम्।
सोमो॑ रा॒जा मृ॑गशी॒र्षेण॑ आ॒गन्। शि॒वं नक्ष॑त्रं प्रि॒यम॑स्य॒ धाम॑।
आ॒प्याय॑मानो बहु॒धा जने॑षु। रे॒तः प्र॒जां यज॑माने दधातु॥२॥

यत्ते॒ नक्ष॑त्रं मृ॒गशी॒र्षमस्ति॑। प्रि॒यं रा॑जन् प्रि॒यत॑मं
प्रि॒याणा॑म्। तस्मै॑ ते सोम॒ ह॒विषा॑ वि॒धेम॑। शं न॑ ए॒धि द्वि॑पदे
शं च॑तु॒ष्पदे॑। आ॒र्द्रया॑ रु॒द्रः प्रथ॑मा न ए॒ति। श्रेष्ठो॑ दे॒वाना॑
पति॑र॒घ्नियाना॑म्। नक्ष॑त्रमस्य॒ ह॒विषा॑ वि॒धेम॑। मा नः॑ प्र॒जां
री॒रिष॑न्मोत वी॒रान्। हे॒ती रु॒द्रस्य॑ परि॑ णो वृ॒णक्तु॑। आ॒र्द्रा

नक्षत्रं जुषतां हविर्नः॥३॥

प्रमुञ्चमानौ दुरितानि विश्वा। अपाघशं सन्नुदतामरातिम्।
पुनर्नो देव्यदितिः स्पृणोतु। पुनर्वसू नः पुनरेतां यज्ञम्। पुनर्नो
देवा अभियन्तु सर्वे। पुनः पुनर्वो हविषा यजामः। एवा
न देव्यदितिरनर्वा। विश्वस्य भर्त्री जगतः प्रतिष्ठा। पुनर्वसू
हविषा वर्धयन्ती। प्रियं देवानामप्येतु पाथः॥४॥

बृहस्पतिः प्रथमं जायमानः। तिष्यं नक्षत्रमभि सम्बभूव। श्रेष्ठो
देवानां पृतनासु जिष्णुः। दिशोऽनु सर्वा अभयं नो अस्तु।
तिष्यः पुरस्तादुत मध्यतो नः। बृहस्पतिर्नः परि पातु पश्चात्।
बाधेतां द्वेषो अभयं कृणुताम्। सुवीर्यस्य पतयः स्याम। इदं
सर्पेभ्यो हविरस्तु जुष्टम्। आश्रेषा येषामनुयन्ति चेतः॥५॥

ये अन्तरिक्षं पृथिवीं क्षियन्ति। ते नः सर्पासो हवमागमिष्ठाः।
ये रोचने सूर्यस्यापि सर्पाः। ये दिवं देवीमनु सञ्चरन्ति।
येषामाश्रेषा अनुयन्ति कामम्। तेभ्यः सर्पेभ्यो मधुमञ्जुहोमि।
उपहृताः पितरो ये मघासु। मनोजवसः सुकृतः सुकृत्याः। ते
नो नक्षत्रे हवमागमिष्ठाः। स्वधाभिर्यज्ञं प्रयतं जुषन्ताम्॥६॥

ये अग्निदग्धा येऽनग्निदग्धाः। येऽमुं लोकं पितरः क्षियन्ति।
याश्च विद्म यां उ च न प्रविद्म। मघासु यज्ञं
सुकृतं जुषन्ताम्। गवां पतिः फल्गुनीनामसि त्वम्।
तदर्यमन्वरुणमित्र चारु। तं त्वा वयं सनितारं

सनीनाम्। जीवा जीवन्तमुप संविशेम। येनेमा विश्वा
भुवनानि सञ्जिता। यस्य देवा अनु सं यन्ति चेतः॥७॥

अर्यमा राजाऽजरस्तुविष्मान्। फल्गुनीनामृषभो रौरवीति।
श्रेष्ठो देवानां भगवो भगासि। तत्त्वां विदुः फल्गुनीस्तस्य
वित्तात्। अस्मभ्यं क्षत्रमजरं सुवीर्यम्। गोमदश्ववदुप सन्नु-
देह। भगो ह दाता भग इत्प्रदाता। भगो देवीः फल्गुनीरा
विवेश। भगस्येत्तं प्रसवं गमेम। यत्र देवैः सधमादं मदेम॥८॥

आयातु देवः संवितोपयातु। हिरण्ययेन सुवृता रथेन। वहन्
हस्तं सुभगं विद्वानापसम्। प्रयच्छन्तं पपुर्णि पुण्यमच्छं।
हस्तः प्रयच्छत्वमृतं वसीयः। दक्षिणेन प्रतिगृणीम एनत्।
दातारमद्य संविता विदेय। यो नो हस्ताय प्रसुवाति
यज्ञम्। त्वष्टा नक्षत्रमभ्येति चित्राम्। सुभं संसं युवतिं
रोचमानाम्॥९॥

निवेशयन्नमृतान्मर्त्यांश्च। रूपाणि पिंशन् भुवनानि
विश्वा। तन्नस्त्वष्टा तदु चित्रा विचष्टाम्। तन्नक्षत्रं भूरिदा
अस्तु मह्यम्। तन्नः प्रजां वीरवतीं सनोतु। गोभिर्नो अश्वैः
समनक्तु यज्ञम्। वायुर्नक्षत्रमभ्येति निष्ठ्याम्। तिग्मशृङ्गो
वृषभो रोरुवाणः। समीरयन् भुवना मातरिश्वा। अप
द्वेषांसि नुदतामरातीः॥१०॥

तन्नो वायुस्तदु निष्ठ्यां शृणोतु। तन्नक्षत्रं भूरिदा अस्तु

मह्यम्। तन्नो देवासो अनुजानन्तु कामम्। यथा तरेम
दुरितानि विश्वा। दूरमस्मच्छत्रवो यन्तु भीताः। तदिन्द्राग्नी
कृणुतां तद्विशाखे। तन्नो देवा अनुमदन्तु यज्ञम्। पश्चात्
पुरस्तादभयं नो अस्तु। नक्षत्राणामधिपत्नी विशाखे।
श्रेष्ठाविन्द्राग्नी भुवनस्य गोपौ॥११॥

विषूचः शत्रूनप बाधमानौ। अप क्षुधं नुदतामरातिम्। पूर्णा
पश्चादुत पूर्णा पुरस्तात्। उन्मध्यतः पौर्णमासी जिगाय।
तस्यां देवा अधि संवसन्तः। उत्तमे नाकं इह मादयन्ताम्।
पृथ्वी सुवर्चा युवतिः सजोषाः। पौर्णमास्युदगाच्छोभमाना।
आप्याययन्ती दुरितानि विश्वा। उरुं दुहां यजमानाय
यज्ञम्॥१२॥

चित्रभानुर्यजमाने दधातु हविर्नः पाथश्चेतो जुषन्ताश्चेतो मदेम् रोचमानामरातीर्गोपो यज्ञम्॥—————[१]

ऋद्ध्यास्म हव्यैर्मसोपसद्य। मित्रं देवं मित्रधेयं नो अस्तु।
अनूराधान् हविषा वर्धयन्तः। शतं जीवेम शरदः सर्वाः।
चित्रं नक्षत्रमुदगात्पुरस्तात्। अनूराधास इति यद्वदन्ति।
तन्मित्र एति पृथिभिर्देवयानैः। हिरण्ययैर्विततैरन्तरिक्षे।
इन्द्रो ज्येष्ठामनु नक्षत्रमेति। यस्मिन्वृत्रं वृत्रतूर्यं ततार॥१३॥

तस्मिन्वयममृतं दुहानाः। क्षुधं तरेम दुरितिं दुरिष्टिम्।
पुरन्दराय वृषभाय धृष्णवे। अषाढाय सहमानाय मीढुषे।
इन्द्राय ज्येष्ठा मधुमदुहाना। उरुं कृणोतु यजमानाय
लोकम्। मूलं प्रजां वीरवतीं विदेय। पराच्येतु निर्ऋतिः

परा॒चा। गोभि॒र्नक्ष॑त्रं प॒शुभिः॑ सम॑क्तम्। अह॑र्भूया॒द्यज॑मानाय॒
मह्य॑म्॥१४॥

अह॑र्नो अ॒द्य सु॑विते द॒धातु॑। मूलं॑ नक्ष॑त्रमिति॒ यद्वद॑न्ति।
परा॑चीं वा॒चा निर॑र्द्धतिं नुदामि। शिवं॑ प्र॒जायै॑ शिवम॑स्तु
मह्य॑म्। या दि॒व्या आपः॑ पय॑सा सम्ब॒भूवुः। या अ॒न्तरि॑क्ष
उ॒त पार्थि॑वीर्याः। यासा॑म॒षाढा॑ अ॒नुय॑न्ति काम॑म्। ता न॒ आपः॑
शः॑ स्यो॒ना भ॑वन्तु। याश्च॑ कू॒प्या याश्च॑ ना॒द्याः समु॑द्रियाः।
याश्च॑ वैश॒न्तीरु॑त प्रा॑स॒चीर्याः॥१५॥

यासा॑म॒षाढा॑ मधु॑ भ॒क्षय॑न्ति। ता न॒ आपः॑ शः॑ स्यो॒ना भ॑वन्तु।
तन्नो॑ वि॒श्वे उप॑ शृण्वन्तु दे॒वाः। तद॑षा॒ढा अ॒भिसं॑यन्तु य॒ज्ञम्।
तन्नक्ष॑त्रं प्रथतां प॒शुभ्यः॑। कृषि॑र्वृष्टि॒र्यज॑मानाय कल्पताम्।
शु॒भ्राः क॒न्या यु॑व॒तयः॑ सु॒पेश॑सः। क॒र्मकृ॑तः सु॒कृतो॑ वी॒र्या॑वतीः।
वि॒श्वान् दे॒वान् ह॒विषा॑ व॒र्धय॑न्तीः। अ॒षाढाः॑ काम॒मुप॑ यान्तु
य॒ज्ञम्॥१६॥

यस्मिन् ब्रह्मा॒ऽभ्यज॑य॒त्सर्व॑मे॒तत्। अ॒मुं च॑ लो॒कमि॒दम् च॒
सर्व॑म्। तन्नो॑ नक्ष॑त्रमभिजिद्विजित्य॑। श्रियं॑ दधा॒त्वह॑णीय॒
मान॑म्। उ॒भौ लो॒कौ ब्रह्म॑णा सञ्जि॑तेमौ। तन्नो॑
नक्ष॑त्रमभिजिद्विच॑ष्टाम्। तस्मि॑न्व॒यं पृ॒तनाः॑ सञ्जये॑म।
तन्नो॑ दे॒वासो॑ अनु॒जान॑न्तु काम॑म्। शृण्व॑न्ति श्रो॒णाम॒मृत॑स्य
गो॒पाम्। पु॒ण्याम॑स्या॒ उप॑शृणोमि॒ वाच॑म्॥१७॥

म॒हीं दे॒वीं वि॒ष्णुप॑त्नीमजू॒र्याम्। प्र॒तीची॑मे॒नाः॑ ह॒विषा॑

यजामः। त्रेधा विष्णुरु॒रुगा॒यो विच॑क्रमे। म॒हीं दि॒वं
पृथि॑वीम॒न्तरि॑क्षम्। तच्छ्रो॒णैति॑श्रव॑ इच्छ॒माना॑। पु॒ण्यं श्लो॒कं
यज॑मानाय कृण्वती। अष्टौ दे॒वा वस॑वः सो॒म्यासः॑। चत॑स्रो
दे॒वीर॒जराः॑ श्रवि॑ष्ठाः। ते य॒ज्ञं पा॑न्तु रज॑सः प॒रस्ता॑त्।
सं॒वत्स॒रीण॑म॒मृत॑स्व॒स्ति॥१८॥

य॒ज्ञं नः॑ पा॒न्तु वस॑वः प॒रस्ता॑त्। दक्षि॑णतोऽभि॒यन्तु॑ श्रवि॑ष्ठाः।
पु॒ण्यं नक्ष॑त्रम॒भि संवि॑शाम। मा नो अ॒राति॑रघ॒शः साऽग॑न्।
क्ष॒त्रस्य॑ राजा वरु॑णोऽधि॒राजः॑। नक्ष॑त्राणां श॒तभि॑ष॒ग्वसि॑ष्ठः।
तौ दे॒वेभ्यः॑ कृणुतो दी॒र्घमा॑युः। श॒तं स॒हस्रा॑ भेष॒जानि॑ धत्तः।
य॒ज्ञं नो॑ राजा वरु॑ण उ॒पया॑तु। तन्नो॒ विश्वे॑ अ॒भि संय॑न्तु
दे॒वाः॥१९॥

तन्नो॒ नक्ष॑त्रं श॒तभि॑ष॒गजु॑षाणम्। दी॒र्घमा॑युः प्र॒तिर॑द्भेष॒जानि॑।
अ॒ज एक॑पा॒दुद॑गात्प॒रस्ता॑त्। विश्वा॑ भू॒तानि॑ प्र॒ति मोद॑मानः।
तस्य॑ दे॒वाः प्र॑स॒वं य॑न्ति॒ सर्वे॑। प्रोष्ठ॑प॒दासो॑ अ॒मृत॑स्य गो॒पाः।
वि॒भ्राज॑मानः॒ समि॑धान उ॒ग्रः। आऽन्तरि॑क्षमरु॒हद॑ग॒न्धाम्।
तं सूर्य॑ दे॒वम॒जमेक॑पादम्। प्रोष्ठ॑प॒दासो॑ अ॒नुय॑न्ति॒
सर्वे॑॥२०॥

अहि॑र्बुध्नियः प्रथ॑मान एति। श्रेष्ठो॑ दे॒वाना॑मु॒त मानु॑षाणाम्। तं
ब्रा॒ह्म॒णाः सोम॑पाः सो॒म्यासः॑। प्रोष्ठ॑प॒दासो॑ अ॒भि र॑क्षन्ति॒ सर्वे॑।
च॒त्वार॑ एक॑म॒भि कर्म॑ दे॒वाः। प्रोष्ठ॑प॒दास॑ इति॒ यान् वद॑न्ति।
ते बुध्नियं॑ परि॒षद्य॑ स्तु॒वन्तः॑। अहि॑र॒क्षन्ति॑ नम॑सोप॒सद्य॑।

पूषा रेवत्यन्वेति पन्थाम्। पुष्टिपतीं पशुपा वाजबस्त्यौ॥२१॥
 इमानि हव्या प्रयता जुषाणा। सुगैर्नो यानैरुपयातां यज्ञम्।
 क्षुद्रान् पशून् रक्षतु रेवती नः। गावो नो अश्वाः अन्वेतु
 पूषा। अन्नः रक्षन्तौ बहुधा विरूपम्। वाजः सनुतां
 यजमानाय यज्ञम्। तदश्विनावश्वयुजोपयाताम्। शुभङ्गमिष्टौ
 सुयमेभिरश्वैः। स्वं नक्षत्रं हविषा यजन्तौ। मध्वा सम्पृक्तौ
 यजुषा समक्तौ॥२२॥

यौ देवानां भिषजौ हव्यवाहौ। विश्वस्य दूतावमृतस्य
 गोपौ। तौ नक्षत्रं जुजुषाणोपयाताम्। नमोऽश्विभ्यां
 कृणुमोऽश्वयुग्भ्याम्। अपं पाप्मानं भरणीर्भरन्तु। तद्यमो
 राजा भगवान् विचष्टाम्। लोकस्य राजा महतो महान्
 हि। सुगं नः पन्थामभयं कृणोतु। यस्मिन्नक्षत्रे यम एति
 राजा। यस्मिन्नेनमभ्यषिञ्चन्त देवाः। तदस्य चित्रं हविषा
 यजाम। अपं पाप्मानं भरणीर्भरन्तु। निवेशनी यत्ते देवा
 अदधुः॥२३॥

ततार महं प्रासूचीर्या यान्तु यज्ञं वाचं स्वस्ति देवा अनुयन्ति सर्वे वाजबस्त्यौ समक्तौ देवास्त्रिणि च॥[२]

नवोनवो भवति जायमानो यमादित्या अशुमाप्याययन्ति।
 ये विरूपे समनसा संव्ययन्ती। सुमानं तन्तुं परितातना तै।
 विभू प्रभू अनुभू विश्वतो हुवे। ते नो नक्षत्रे हव्यमार्गमेतम्।
 वयं देवी ब्रह्मणा संविदानाः। सुरत्नासो देववीतिं दधानाः।
 अहोरात्रे हविषा वर्धयन्तः। अति पाप्मानमतिं मुक्त्या गमेम।

प्रत्युवदृश्यायती॥२४॥

व्युच्छन्तीं दुहिता दिवः। अपो मही वृणुते चक्षुषा।
तमो ज्योतिष्कृणोति सूनरी। उदुस्त्रियाः सचते सूर्यः।
सचा उद्यन्नक्षत्रमर्चिमत्। तवेदुषो व्युषि सूर्यस्य च। सं
भुक्तेन गमेमहि। तन्नो नक्षत्रमर्चिमत्। भानुमत्तेज उच्चरत्।
उपयज्ञमिहागमत्॥२५॥

प्र नक्षत्राय देवाय। इन्द्रायेन्दुः हवामहे। स नः सविता
सुवत्सनिम्। पुष्टिदां वीरवत्तमम्। उदुत्यं चित्रम्। अदितिर्न
उरुष्यतु महीमूषु मातरम्। इदं विष्णुः प्रतद्विष्णुः। अग्निर्मूर्धा
भुवः। अनुनोऽद्यानुमतिरन्विदनुमते त्वम्। हव्यवाहः
स्विष्टम्॥२६॥

आयत्यगमस्विष्टम्॥

[३]

अग्निर्वा अकामयत। अन्नादो देवानां स्यामिति। स एतमग्नये
कृत्तिकाभ्यः पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। ततो वै सो-
ऽन्नादो देवानामभवत्। अग्निर्वै देवानामन्नादः। यथा ह वा
अग्निर्देवानामन्नादः। एवम् ह वा एष मनुष्याणां भवति। य
एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽन्नं जुहोति।
अग्नये स्वाहा कृत्तिकाभ्यः स्वाहा। अम्बायै स्वाहा दुलायै
स्वाहा। नितत्यै स्वाहाऽभ्रयन्त्यै स्वाहा। मेघयन्त्यै स्वाहा
वर्षयन्त्यै स्वाहा। चुपुणीकायै स्वाहेति॥२७॥

प्रजापतिः प्रजा असृजत। ता अस्मात्सृष्टाः पराचीरायन्।

तासां॑ रोहिणीमभ्यध्यायत्। सोऽकामयत्। उप॒ मा वर्तेत।
 समेनया गच्छेयेति॑। स ए॒तं प्र॒जाप॑तये रोहिण्यै च॒रुं
 निर॑वपत्। ततो॒ वै सा तमु॑पावर्तत। समेनया गच्छत। उप॑
 ह॒ वा ए॑नं प्रियमावर्तते। सं प्रियेण॑ गच्छते। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑
 यज॑ते। य उ॑चैनदेवं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। प्र॒जाप॑तये स्वाहा॑
 रोहिण्यै स्वाहा॑। रोच॑मानायै स्वाहा॑ प्र॒जाभ्यः॑ स्वाहेति॑॥२८॥

सोमो॒ वा अ॑कामयत्। ओष॑धीनां॑ राज्यमभिजयेयमिति॑। स
 ए॒तं सोमा॑य मृगशी॒र्षाय॑ श्यामा॒कं च॒रुं पय॑सि निर॑वपत्।
 ततो॒ वै स ओष॑धीनां॑ राज्यमभ्यजयत्। सु॒मा॒नानां॑ ह॒
 वै रा॒ज्यम॑भिजयति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑चैनदेवं
 वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। सोमा॑य स्वाहा॑ मृगशी॒र्षाय॑ स्वाहा॑।
 इ॒न्व॒काभ्यः॑ स्वाहोष॑धीभ्यः स्वाहा॑। रा॒ज्याय॑ स्वाहा॑ऽभिजित्यै॑
 स्वाहेति॑॥२९॥

रु॒द्रो वा अ॑कामयत्। प॒शुमा॑न्थस्यामिति॑। स ए॒तं
 रु॒द्राया॑ऽऽर्द्रायै॑ प्रै॒य्यङ्ग॑वं च॒रुं पय॑सि निर॑वपत्। ततो॒
 वै स प॑शुमान॑भवत्। प॒शुमान् ह॒ वै भ॑वति। य ए॒तेन॑
 ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑चैनदेवं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति।
 रु॒द्राय॑ स्वाहा॑ऽऽर्द्रायै॑ स्वाहा॑। पि॒न्व॑मानायै स्वाहा॑ प॒शुभ्यः॑
 स्वाहेति॑॥३०॥

ऋ॒क्षा वा इ॒यम॑लोमकाऽऽसीत्। साऽका॑मयत्।
 ओष॑धीभिर्वन॒स्पति॑भिः प्रजायेयेति॑। सै॒तम॑दित्यै पुन॑र्वसुभ्यां

चरुं निरवपत्। ततो वा इयमोषधीभिर्वनस्पतिभिः प्राजायत।
प्रजायते ह वै प्रजयां पशुभिः। य एतेन हविषा यजते। य उ
चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अदित्यै स्वाहा पुनर्वसुभ्याम्।
स्वाहा भूत्यै स्वाहा प्रजात्यै स्वाहेति॥३१॥

बृहस्पतिर्वा अकामयत। ब्रह्मवर्चसी स्यामिति। स एतं
बृहस्पतये तिष्याय नैवारं चरुं पर्यसि निरवपत्। ततो वै स
ब्रह्मवर्चस्यभवत्। ब्रह्मवर्चसी ह वै भवति। य एतेन हविषा
यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। बृहस्पतये
स्वाहा तिष्याय स्वाहा। ब्रह्मवर्चसाय स्वाहेति॥३२॥

देवासुराः संयत्ता आसन्। ते देवाः सर्पेभ्य आश्रेषाभ्य आज्ये
करम्भं निरवपन्। तानेताभिरेव देवताभिरुपानयन्। एताभिर्ह
वै देवताभिर्द्विषन्तं भ्रातृव्यमुपनयति। य एतेन हविषा यजते।
य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। सर्पेभ्यः स्वाहाऽऽश्रेषाभ्यः
स्वाहा। द्वादशैर्भ्यः स्वाहेति॥३३॥

पितरो वा अकामयन्त। पितृलोक ऋध्रुयामेति। त एतं
पितृभ्यो मघाभ्यः पुरोडाशं षट्कपालं निरवपन्। ततो वै
ते पितृलोक आर्ध्ववन्। पितृलोके ह वा ऋध्नोति। य एतेन
हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। पितृभ्यः
स्वाहा मघाभ्यः। स्वाहाऽनघाभ्यः स्वाहाऽगदाभ्यः। स्वाहा-
ऽरुन्धतीभ्यः स्वाहेति॥३४॥

अर्यमा वा अकामयत। पशुमान्त्स्यामिति। स एतमर्यम्णे

फल्गुनीभ्यां चरुं निरवपत्। ततो वै स पशुमानभवत्।
पशुमान् ह वै भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं
वेद। सोऽत्र जुहोति। अर्यम्णे स्वाहा फल्गुनीभ्याः स्वाहा।
पशुभ्यः स्वाहेति॥३५॥

भगो वा अकामयत। भगी श्रेष्ठी देवानां स्यामिति। स एतं
भगाय फल्गुनीभ्यां चरुं निरवपत्। ततो वै स भगी श्रेष्ठी
देवानां भवत्। भगी ह वै श्रेष्ठी समानानां भवति। य एतेन
हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। भगाय
स्वाहा फल्गुनीभ्याः स्वाहा। श्रेष्ठाय स्वाहेति॥३६॥

सविता वा अकामयत। श्रन्मै देवा दधीरन्। सविता
स्यामिति। स एतं सवित्रे हस्ताय पुरोडाशं द्वादशकपालं
निरवपदाशूनां व्रीहीणाम्। ततो वै तस्मै श्रद्धेवा अदधत।
सविताऽभवत्। श्रद्धुवा अस्मै मनुष्या दधते। सविता
समानानां भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं
वेद। सोऽत्र जुहोति। सवित्रे स्वाहा हस्ताय। स्वाहा
ददते स्वाहा पृणते। स्वाहा प्रयच्छते स्वाहा प्रतिगृभ्णते
स्वाहेति॥३७॥

त्वष्टा वा अकामयत। चित्रं प्रजां विन्देयेति। स एतं त्वष्ट्रे
चित्रायै पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपत्। ततो वै स चित्रं
प्रजामविन्दत। चित्रं ह वै प्रजां विन्दते। य एतेन हविषा
यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। त्वष्ट्रे स्वाहा

चित्रायै स्वाहा॥ चैत्रायै स्वाहा॥ प्रजायै स्वाहेति॥३८॥

वायुर्वा अकामयत। कामचारमेषु लोकेष्वभिजयेयमिति। स एतद्वायवे निष्ठायै गृष्ट्यै दुग्धं पयो निरवपत्। ततो वै स कामचारमेषु लोकेष्वभ्यजयत्। कामचारः ह वा एषु लोकेष्वभिजयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। वायवे स्वाहा निष्ठायै स्वाहा॥ कामचाराय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥३९॥

इन्द्राग्नी वा अकामयेताम्। श्रेष्ठ्यं देवानामभिजयेवेति। तावेतमिन्द्राग्निभ्यां विशाखाभ्यां पुरोडाशमेकादशकपालं निरवपताम्। ततो वै तौ श्रेष्ठ्यं देवानामभ्यजयताम्। श्रेष्ठ्यः ह वै समानानामभि जयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। इन्द्राग्निभ्यां स्वाहा विशाखाभ्यां स्वाहा॥ श्रेष्ठ्याय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥४०॥

अथैतत्पौर्णमास्या आज्यं निरवपति। कामो वै पौर्णमासी। काम आज्यम्। कामेनैव कामः समर्धयति। क्षिप्रमेनः सकाम उपनमति। येन कामेन यजते। सोऽत्र जुहोति। पौर्णमास्यै स्वाहा कामाय स्वाहाऽऽगत्यै स्वाहेति॥४१॥

अग्निः पञ्चदश प्रजापतिः षोडश सोम एकादश रुद्रो दशर्क्षेकादश बृहस्पतिर्दश देवासुरा नव पितर एकादशार्यमा भगो दश दश सविता चतुर्दश त्वष्टा वायुरिन्द्राग्नी दश दशाथैतत्पौर्णमास्या अष्टौ पञ्चदश॥ [४]

मित्रो वा अकामयत। मित्रधेयमेषु लोकेष्वभिजयेयमिति। स एतं मित्रायानूराधेभ्यश्चरुं निरवपत्। ततो वै स

मि॒त्र॒धेय॑मेषु॒ लो॒केष्व॒भ्य॑जयत्। मि॒त्र॒धेय॑ꣳ ह॒ वा ए॒षु
लो॒केष्व॒भिज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैन॒देवं॑ वेद॑। सोऽ॒त्र जु॒होति॑। मि॒त्राय॑ स्वाहा॑ऽनू॒रा॒धेभ्यः॑ स्वाहा॑।
मि॒त्र॒धेया॑य॒ स्वाहा॑ऽभिजित्यै॒ स्वाहेति॑॥४२॥

इन्द्रो॒ वा अ॑कामयत। ज्यै॒ष्ठ्यं दे॒वाना॑म॒भिज॑येयुमिति॑।
स ए॒तमिन्द्रा॑य ज्ये॒ष्ठायै॑ पु॒रोडा॑शमेका॒दश॑कपालं
नि॒र॒व॒पन्म॒हार्त्री॑हीणाम्। ततो॒ वै स ज्यै॒ष्ठ्यं दे॒वाना॑म॒भ्य॑जयत्।
ज्यै॒ष्ठ्यꣳ ह॒ वै स॑मा॒नाना॑म॒भिज॑यति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑
यज॑ते। य उ॑ चैन॒देवं॑ वेद॑। सोऽ॒त्र जु॒होति॑। इन्द्रा॑य स्वाहा॑
ज्ये॒ष्ठायै॑ स्वाहा॑। ज्यै॒ष्ठ्या॑य॒ स्वाहा॑ऽभिजित्यै॒ स्वाहेति॑॥४३॥

प्र॒जाप॑ति॒र्वा अ॑कामयत। मूलं॑ प्र॒जां वि॒न्देयेति॑। स ए॒तं प्र॒जा-
प॑तये मूला॑य च॒रुं नि॒र॒व॒पत्। ततो॒ वै स मूलं॑ प्र॒जाम॑विन्दत।
मूलꣳ ह॒ वै प्र॒जां वि॒न्दते। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॑ यज॑ते। य
उ॑ चैन॒देवं॑ वेद॑। सोऽ॒त्र जु॒होति॑। प्र॒जाप॑तये॒ स्वाहा॑ मूला॑य
स्वाहा॑। प्र॒जायै॑ स्वाहेति॑॥४४॥

आपो॒ वा अ॑कामयन्त। स॒मु॒द्रं का॒मम॑भिज॑येमेति॑। ता
ए॒तम॒द्ध्योऽषा॑ढाभ्यश्च॒रुं नि॒र॒व॒पन्। ततो॒ वै ताः स॑मु॒द्रं
का॒मम॑भ्य॒जयन्। स॒मु॒द्रꣳ ह॒ वै का॒मम॑भिज॑यति। य ए॒तेन॑
ह॒विषा॑ यज॑ते। य उ॑ चैन॒देवं॑ वेद॑। सोऽ॒त्र जु॒होति॑। अ॒द्ध्यः
स्वाहा॑ऽषा॒ढाभ्यः॑ स्वाहा॑। स॒मु॒द्राय॑ स्वाहा॑ का॒माय॑ स्वाहा॑।
अ॒भिजित्यै॒ स्वाहेति॑॥४५॥

विश्वे वै देवा अकामयन्त। अनपज्य्यं जयेमेति। त
 एतं विश्वेभ्यो देवेभ्योऽषाढाभ्यश्चरुं निरवपन्। ततो वै
 तेऽनपज्य्यमजयन्। अनपज्य्यं ह वै जयति। य एतेन
 हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। विश्वेभ्यो
 देवेभ्यः स्वाहाऽषाढाभ्यः स्वाहा। अनपज्य्याय स्वाहा
 जित्यै स्वाहेति॥४६॥

ब्रह्म वा अकामयत। ब्रह्मलोकमभिजयेयमिति। तदेतं ब्रह्मणे-
 ऽभिजिते चरुं निरवपत्। ततो वै तद्ब्रह्मलोकमभ्यजयत्।
 ब्रह्मलोकं ह वा अभिजयति। य एतेन हविषा यजते।
 य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। ब्रह्मणे स्वाहाऽभिजिते
 स्वाहा। ब्रह्मलोकाय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥४७॥

विष्णुर्वा अकामयत। पुण्यं श्लोकं शृण्वीय। न मां
 पापी कीर्तिरागच्छेदिति। स एतं विष्णवे श्रोणायै पुरोडाशं
 त्रिकपालं निरवपत्। ततो वै स पुण्यं श्लोकं मशृणुत।
 नैनं पापी कीर्तिरागच्छत्। पुण्यं ह वै श्लोकं शृणुते।
 नैनं पापी कीर्तिरागच्छति। य एतेन हविषा यजते। य
 उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। विष्णवे स्वाहा श्रोणायै
 स्वाहा। श्लोकाय स्वाहा श्रुताय स्वाहेति॥४८॥

वसवो वा अकामयन्त। अग्रं देवतानां परीयामेति। त एतं
 वसुभ्यः श्रविष्ठाभ्यः पुरोडाशमष्टाकपालं निरवपन्। ततो वै
 तेऽग्रं देवतानां पर्यायन्। अग्रं ह वै समानानां पर्येति। य

ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति।
वसु॑भ्यः स्वाहा॒ श्रवि॑ष्ठाभ्यः स्वाहा॑। अ॒ग्राय॒ स्वाहा॒ परी॑त्यै
स्वाहेति॑॥४९॥

इन्द्रो॒ वा अ॑कामयत। दृढोऽ॒शिथि॑लः स्या॒मिति॑। स
ए॒तं वरु॑णाय श॒तभि॑षजे भेष॒जेभ्यः॑ पुरो॒डाशं॑ दश॒कपालं॑
नि॒रव॑पत्कृष्णानां॑ व्रीही॒णाम्। ततो॒ वै स दृढोऽ॒शिथि॑लो-
ऽभवत्। दृढो॒ ह वा अ॑शिथि॒लो भ॑वति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒
यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। वरु॑णाय॒ स्वाहा॑
श॒तभि॑षजे॒ स्वाहा॑। भेष॒जेभ्यः॑ स्वाहेति॑॥५०॥

अ॒जो वा ए॑कपादकामयत। तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒सी स्या॒मिति॑।
स ए॒तम॒जायै॑कपदे प्रोष्ठप॒देभ्यः॑श्चरुं नि॒रव॑पत्। ततो॒ वै स
तेज॒स्वी ब्र॑ह्मवर्च॒स्यभ॑वत्। तेज॒स्वी ह वै ब्र॑ह्मवर्च॒सी भ॑वति।
य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति।
अ॒जायै॑कपदे॒ स्वाहा॑ प्रोष्ठप॒देभ्यः॑ स्वाहा॑। तेज॑से॒ स्वाहा॑
ब्रह्मवर्च॒साय॒ स्वाहेति॑॥५१॥

अहि॒र्वै बु॒ध्रियो॑ऽकामयत। इ॒मां प्र॑ति॒ष्ठां वि॑न्दे॒येति॑। स
ए॒तम॒हये॑ बु॒ध्रिया॑य प्रोष्ठप॒देभ्यः॑ पुरो॒डाशं॑ भूमि॒कपालं॑
नि॒रव॑पत्। ततो॒ वै स इ॒मां प्र॑ति॒ष्ठाम॑विन्दत। इ॒मां ह वै
प्र॑ति॒ष्ठां वि॑न्दते। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑।
सोऽ॒त्र जु॑होति। अ॒हये॑ बु॒ध्रिया॑य॒ स्वाहा॑ प्रोष्ठप॒देभ्यः॑ स्वाहा॑।
प्र॑ति॒ष्ठायै॒ स्वाहेति॑॥५२॥

पूषा वा अकामयत्। पशुमान्त्स्यामिति। स एतं पूष्णे रेवत्यै चरुं निरवपत्। ततो वै स पशुमानभवत्। पशुमान् ह वै भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। पूष्णे स्वाहा रेवत्यै स्वाहा। पशुभ्यः स्वाहेति॥५३॥

अश्विनौ वा अकामयेताम्। श्रोत्रस्विनावबधिरो स्यावेति। तावेतमश्विभ्यामश्वयुग्भ्यां पुरोडाशं द्विकपालं निरवपताम्। ततो वै तौ श्रोत्रस्विनावबधिरावभवताम्। श्रोत्रस्वी ह वा अबधिरो भवति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। अश्विभ्यां स्वाहाऽश्वयुग्भ्यां स्वाहा। श्रोत्राय स्वाहा श्रुत्यै स्वाहेति॥५४॥

यमो वा अकामयत्। पितृणां राज्यमभिजयेयमिति। स एतं यमायापभरणीभ्यश्चरुं निरवपत्। ततो वै स पितृणां राज्यमभ्यजयत्। समानानां ह वै राज्यमभि जयति। य एतेन हविषा यजते। य उ चैनदेवं वेद। सोऽत्र जुहोति। यमाय स्वाहाऽपभरणीभ्यः स्वाहा। राज्याय स्वाहाऽभिजित्यै स्वाहेति॥५५॥

अथैतदमावास्याया आज्यं निर्वपति। कामो वा अमावास्या। काम आज्यम्। कामेनैव कामं समर्धयति। क्षिप्रमेनं सकाम उपनमति। येन कामेन यजते। सोऽत्र जुहोति। अमावास्यायै स्वाहा कामाय स्वाहाऽऽगत्यै स्वाहेति॥५६॥

मित्र इन्द्रः प्रजापतिर्दश दशाप एकादश विश्वे ब्रह्म दशदश विष्णुसूर्योदश वसव इन्द्रोऽजोऽहिर्वै बुध्नयः पूषाऽश्विनौ यमो दश दशाथैतदमावास्याया अष्टौ पञ्चदश॥ [५]

च॒न्द्रमा॒ वा अ॑कामयत। अ॒होरा॒त्रान॑र्धमा॒सान्मासा॑नृतून्त्सं॒-
व॒त्स॒रमा॒त्वा। च॒न्द्रम॑सः सायु॑ज्य॒ः सलो॑कता॒माप्नु॑यामि॒ति।
स ए॒तं च॒न्द्रम॑से प्रती॒दृश्या॑यै पुरो॒डाशं॑ पञ्चदशकपालं
नि॒र॒व॒पत्। ततो॒ वै सोऽहो॑रा॒त्रान॑र्धमा॒सान्मासा॑नृतून्त्सं॒वत्स॒र-
मा॒त्वा। च॒न्द्रम॑सः सायु॑ज्य॒ः सलो॑कता॒माप्नो॑त्। अ॒होरा॒त्रान्
ह॒ वा अ॑र्धमा॒सान्मासा॑नृतून्त्सं॒वत्स॒रमा॒त्वा। च॒न्द्रम॑सः
सायु॑ज्य॒ः सलो॑कता॒माप्नो॑ति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑
चैन॒दे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। च॒न्द्रम॑से स्वाहा॑ प्रती॒दृश्या॑यै
स्वाहा॑। अ॒होरा॒त्रेभ्यः॑ स्वाहा॑ऽर्धमा॒सेभ्यः॑ स्वाहा॑। मा॒सेभ्यः॑
स्वाह॑र्तुभ्यः स्वाहा॑। सं॒व॒त्स॒राय॒ स्वाहे॑ति॥५७॥

अ॒होरा॒त्रे वा अ॑कामयेताम्। अत्य॑होरा॒त्रे मु॑च्येवहि। न
ना॒वहो॑रा॒त्रे आ॑प्नुयाता॒मिति॑। ते ए॒तम॑होरा॒त्राभ्या॑ च॒रुं
नि॒र॒व॒पता॑म्। द्वा॒याना॑ व्रीही॒णाम्। शु॒क्लाना॑ च कृ॒ष्णाना॑ च।
स॒वा॒त्योर्दु॒ग्धे। श्वे॒तायै॑ च कृ॒ष्णायै॑ च। ततो॒ वै ते अत्य॑होरा॒त्रे
अ॑मुच्येते। नैन॑ अहोरा॒त्रे आ॑प्नुताम्। अ॒तिं ह॒ वा अ॑होरा॒त्रे
मु॑च्यते। नैन॑महोरा॒त्रे आ॑प्नुतः। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑
चैन॒दे॒वं वेद॑। सोऽत्र॑ जुहोति। अ॒ह्ने स्वाहा॑ रा॒त्रियै॑ स्वाहा॑।
अ॒तिमु॑क्त्यै स्वाहे॑ति॥५८॥

उ॒षा वा अ॑कामयत। प्रि॒याऽऽदि॒त्यस्य॑ सु॒भगा॑ स्या॒मिति॑।
सै॒तमु॑षसै च॒रुं नि॒र॒व॒पत्। ततो॒ वै सा प्रि॒याऽऽदि॒त्यस्य॑
सु॒भगा॑ऽभवत्। प्रि॒यो ह॒ वै सं॑मा॒नाना॑ सु॒भगो॑ भवति। य

ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति।
उ॒षसे॒ स्वाहा॑ व्यु॒ष्ट्यै॒ स्वाहा॑। व्यू॒षुष्यै॒ स्वाहा॑ व्यु॒च्छन्त्यै॒ स्वाहा॑।
व्यु॒ष्टायै॒ स्वाहे॑ति॥५९॥

अथै॒तस्मै॑ नक्ष॑त्राय च॒रुं निर्व॑पति। यथा॒ त्वं दे॒वाना॑म॒सि।
ए॒वम॒हं म॑नु॒ष्याणां॑ भू॒यास॒मिति॑। यथा॑ ह॒ वा ए॒तद्दे॒वाना॑म्।
ए॒व५ ह॒ वा ए॒ष म॑नु॒ष्याणां॑ भवति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒ यज॑ते।
य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। नक्ष॑त्राय॒ स्वाहो॑दे॒ष्यते॒
स्वाहा॑। उ॒द्य॒ते स्वा॑होदि॒ताय॒ स्वाहा॑। हर॑से॒ स्वाहा॒ भर॑से॒
स्वाहा॑। भ्राज॑से॒ स्वाहा॒ तेज॑से॒ स्वाहा॑। तप॑से॒ स्वाहा॑
ब्रह्म॑वर्च॒साय॒ स्वाहे॑ति॥६०॥

सूर्यो॑ वा अ॒काम॑यत। नक्ष॑त्राणां प्र॒तिष्ठा॒ स्या॒मिति॑। स ए॒त५
सूर्या॑य॒ नक्ष॑त्रेभ्यश्च॒रुं निर्व॑पत्। ततो॒ वै स नक्ष॑त्राणां प्र॒तिष्ठा॒
ऽभ॑वत्। प्र॒तिष्ठा॒ ह॒ वै स॑मा॒नाना॑ भवति। य ए॒तेन॑ ह॒विषा॒
यज॑ते। य उ॑ चैनदे॒वं वेद॑। सोऽ॒त्र जु॑होति। सूर्या॑य॒ स्वाहा॒
नक्ष॑त्रेभ्यः॒ स्वाहा॑। प्र॒तिष्ठा॒यै॒ स्वाहे॑ति॥६१॥

अथै॒तमदि॑त्यै च॒रुं निर्व॑पति। इ॒यं वा अदि॑तिः। अ॒स्यामे॒व
प्रति॑ तिष्ठति। सोऽ॒त्र जु॑होति। अदि॑त्यै॒ स्वाहा॑ प्र॒तिष्ठा॒यै॒
स्वाहे॑ति॥६२॥

अथै॒तं विष्ण॑वे च॒रुं निर्व॑पति। य॒ज्ञो वै विष्णुः॑। य॒ज्ञ ए॒वान्त॑तः
प्रति॑ तिष्ठति। सोऽ॒त्र जु॑होति। विष्ण॑वे॒ स्वाहा॑ य॒ज्ञाय॒ स्वाहा॑।

प्रतिष्ठाये स्वाहेति॥६३॥

चन्द्रमाः पञ्चदशाहोरात्रे सुप्तदशोपा एकादशाथैतस्मै नक्षत्राय त्रयोदश सूर्यो दशाथैतमदित्यै पञ्चाथैतं विष्णवे षट्धसप्त (सविताऽऽशूनां ब्रौहीणामिन्द्रो महाब्रौहीणामिन्द्रः कृष्णानां ब्रौहीणामहोरात्रे द्वयानां ब्रौहीणाम्। पितरः षट्कपालं सविता द्वादशकपालमिन्द्राग्नी एकादशकपालमिन्द्र इन्द्राग्नी दशकपालं विष्णुः शिकपालमहिर्भूमिकपालमश्विनौ द्विकपालं चन्द्रमाः पञ्चदशकपालमग्निस्त्वष्टा वसवोऽष्टाकपालमन्यत्रं चरुम्। रुद्रोऽर्यमा पूषा पशुमान्यस्यां सोमो रुद्रो बहुस्पतिः पर्यसि वायुः पयः सोमो वायुरिन्द्राग्नी मित्र इन्द्र आपो ब्रह्म यमोऽभिर्जित्यै त्वष्टा प्रजापतिः प्रजायै पौर्णमास्या अमावास्याया अंगत्यै विश्वे जित्यां अश्विनौ श्रुत्यै। ब्रह्म तदेतं विष्णुः स एतं वायुः स एतदापस्ताः। पितरो विश्वे वसवोऽकामयन्त मेति त एतन्निरवपन्। आपोऽकामयन्त मेति ता एतन्निरवपन्। इन्द्राग्नी अश्विनां कामयेतां वेति तावेतन्निरवपताम्। अहोरात्रे वा अकामयेतामिति ते एतन्निरवपताम्। अन्यत्राकामयेतेति स एतन्निरवपत्। इन्द्राग्नी श्रैष्ठ्यमिन्द्रो ज्यैष्ठ्यमिन्द्रो दृढः। अहिः सूर्योऽदित्यै विष्णवे प्रतिष्ठायै। सोमो यमः संमानानाम्। अग्निर्न रीरिषदन्यत्र रीरिषः॥)॥ [६]

अग्निर्न ऋध्यास्म नवोनवोऽग्निर्मित्रश्चन्द्रमाः षट्॥६॥

अग्निर्नस्तत्रो वायुरहिर्बुध्नियं ऋक्षा वा इयमथैतत्पौर्णमास्या अजो वा एकपाथ्सूर्यस्त्रिपष्टिः॥६३॥

अग्निर्नः पातु प्रतिष्ठाये स्वाहेति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके प्रथमः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥द्वितीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके द्वितीयः प्रपाठकः॥

तृतीयस्यामि॒तो दि॒वि सोमं॑ आसीत्। तं गा॒य॒त्र्या-
ऽह॑रत्। तस्य॑ पु॒र्णम॑च्छिद्यत्। तत्पु॒र्णोऽभ॑वत्। तत्पु॒र्णस्य॑
पु॒र्णत्व॑म्। ब्रह्म॒ वै पु॒र्णः। यत्पु॒र्णशा॒ख्या व॑त्स॒नपा॑करोति।
ब्रह्म॒णैवैना॑न॒पाक॑रोति। गा॒य॒त्रो वै पु॒र्णः। गा॒य॒त्राः प॒शवः॑॥१॥
तस्मा॒त्रीणि॑त्रीणि पु॒र्णस्य॑ पला॒शानि॑। त्रि॒पदा॑ गा॒य॒त्री।
यत्पु॒र्णशा॒ख्या गाः॑ प्रा॒र्पय॑ति। स्वयै॒वैना॑ दे॒वता॑या प्रा॒र्पय॑ति।
यं का॒मये॑ताप॒शुः स्या॑दि॒ति। अ॒प॒र्णान्त॑स्मै शु॒ष्का॑ग्रा॒माह॑रेत्।
अ॒प॒शुरे॒व भ॑वति। यं का॒मये॑त प॒शुमा॑न्थस्या॒दि॒ति।
ब॒हुप॒र्णान्त॑स्मै बहुशा॒खामा॑हरेत्। प॒शुम॑न्तमे॒वैनं॑ करोति॥२॥

यत्प्राची॑मा ह॑रेत्। दे॒वल॑ोकम॒भि ज॑येत्। यदु॒दीचीं॑
मनु॒ष्यल॑ोकम्। प्राची॑मु॒दीची॑मा ह॑रति। उ॒भयो॑र्लो॒कयो॑र॒भि-
जि॑त्यै। इ॒षे त्वो॒र्जे त्वे॒त्याह॑। इ॒षमे॑वो॒र्जं यज॑माने
दधा॑ति। वा॒यवः॑ स्थे॒त्याह॑। वा॒युर्वा अ॒न्तरि॑क्षस्या॒ध्यक्षाः॑।
अ॒न्तरि॑क्षदे॒वत्याः॑ खलु॒ वै प॒शवः॑॥३॥

वा॒यव॑ ए॒वैना॑न्प॒रि द॑दाति। प्र वा ए॒नाने॑तदा करोति। यदाह॑।
वा॒यवः॑ स्थे॒त्युपा॑यवः स्थे॒त्याह॑। यज॑मानायै॒व प॒शूनुप॑
ह्व॑यते। दे॒वो वः॑ स॒विता॑ प्रा॒र्पय॑त्वित्या॒हु प्र॑सू॒त्यै। श्रेष्ठ॑तमा॒य
क॑र्मण॒ इत्या॑ह। य॒ज्ञो हि श्रेष्ठ॑तमं॒ कर्म॑। तस्मा॑दे॒वमा॑ह।

आप्यायध्वमग्निया देवभागमित्याह॥४॥

व॒त्सेभ्य॑श्च॒ वा ए॒ताः पु॒रा म॑नुष्येभ्यश्चाप्यायन्त। दे॒वेभ्य॑ ए॒वेना॑
इन्द्रा॒याप्या॑यति। ऊ॒र्ज॑स्वतीः प॒य॑स्वतीरित्याह। ऊ॒र्ज॑ः हि
प॒यः स॒म्भ॑रन्ति। प्र॒जाव॑तीरनमी॒वा अ॑य॒क्ष्मा इत्या॑ह प्रजा॑त्यै।
मा वः॑ स्तेन ई॒शत॑ माऽघ॒शः स॑ इत्या॑ह गु॒त्यै। रु॒द्रस्य॑ हे॒तिः
परि॑ वो वृ॒णक्त्वि॑त्याह। रु॒द्रादे॒वेना॑स्त्रायते। ध्रु॒वा अ॒स्मिन्गो॑प॒तौ
स्या॑त ब॒ह्वीरि॑त्याह। ध्रु॒वा ए॒वास्मि॑न्ब॒ह्वीः के॑रोति॥५॥

यज॑मानस्य प॒शून्पा॒हीत्या॑ह। प॒शूनां॑ गो॒पीथा॑य। तस्मा॑त्सायं
प॒शव॑ उप॑स॒माव॑र्तन्ते। अन॑धः सादयति। गर्भा॑णां धृ॒त्या
अ॒प्र॒पा॒दाय॑। तस्मा॑द्गर्भाः प्र॒जाना॑मप्र॒पादु॑काः। उ॒परी॑व
नि॒दधा॑ति। उ॒परी॑व हि सु॒वर्गो॑ लो॒कः। सु॒वर्ग॑स्य लो॒कस्य॑
सम॑ष्ट्यै॥६॥

पुशवः करोति पुशवो देवभागमित्याह करोति नव च॥ [१]

दे॒वस्य॑ त्वा स॒वितुः॑ प्र॑स॒व इत्य॑श्चप॒र॒शुमा॑द॒त्ते प्र॑सू॒त्यै।
अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्याह। अ॒श्विनौ॑ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यु
आस्ता॑म्। पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्या॑मित्याह य॒त्यै। यो॑ वा ओष॑धीः
प॒र्वशो॑ वे॒द। नैनाः॑ स हि॒नस्ति॑। प्र॒जाप॑ति॒र्वा ओष॑धीः
प॒र्वशो॑ वे॒द। स ए॑ना॒ न हि॒नस्ति॑। अ॒श्वप॑र्श्वा ब॒र्हि॒रच्छै॑ति।
प्रा॒जाप॑त्यो वा अ॒श्वः स॑योनि॒त्वाय॑॥७॥

ओष॑धीना॒महि॑सायै। य॒ज्ञस्य॑ घोष॒दसी॑त्याह। यज॑मान
ए॒व र॒यिं द॑धाति। प्र॒त्युष्ट॑ र॒क्षः प्र॒त्युष्टा॑ अ॒रा॒तय॑ इत्याह।

रक्षं॑साम॒पंह॑त्यै। प्रेयम॑ंगाद्विष॒णां ब॒र्हिर॑च्छेत्या॒ह। वि॒द्या
वै धि॒षणा॑। वि॒द्ययै॑वैन॒दच्छै॑ति। मनु॑ना कृ॒ता स्व॒धया
वि॒तष्टे॑त्या॒ह। मा॒न॒वी हि प॒रशुः॑ स्व॒धाकृ॑ता॥८॥

त आ॒व॑हन्ति क॒वयः॑ पु॒रस्ता॑दि॒त्याह॑। शु॒श्रु॒वाः सो॒ वै क॒वयः॑।
य॒ज्ञः पु॒रस्ता॑त्। मु॒ख॒त ए॒व य॒ज्ञमा॑ र॒भते॑। अथो॒ यदे॒तदु॒क्ता
यतः॑ कु॒तश्चा॒ हर॑ति। तत्प्रा॒च्या ए॒व दि॒शो भ॑वति। दे॒वेभ्यो॑
जुष्ट॑मि॒ह ब॒र्हि॒रास॑द इत्या॒ह। ब॒र्हिषः॑ स॒मृद्धौ॑। क॒र्म॒णो-
ऽन॑परा॒धाय॑। दे॒वानां॑ प॒रिषू॑त॒मसी॑त्या॒ह॥९॥

यद्वा इ॒दं किं॑ च। तद्दे॒वानां॑ प॒रिषू॑तम्। अथो॒ यथा॒ वस्य॑से
प्रति॒प्रोच्या॑हे॒दं क॑रिष्यामी॒ति। ए॒वमे॒व तद॑ध्व॒र्युर्दे॒वेभ्यः॑
प्रति॒प्रोच्य॑ ब॒र्हिर्दा॑ति। आ॒त्मनो॑ऽहि॒सा॑यै। याव॑तः
स्त॒म्बान्प॑रिदि॒शेत्। यत्तेषा॑मुच्छि॒ङ्घ्यात्। अति॒ तद्य॒ज्ञस्य॑
रेच॑येत्। एक॑ः स्त॒म्बं प॑रिदि॒शेत्। त॑ः स॒र्वं दा॑यात्॥१०॥

य॒ज्ञस्यान॑तिरेका॒य। व॒र्षवृ॑द्ध॒मसी॑त्या॒ह। व॒र्षवृ॑द्धा वा
ओष॑धयः। दे॒व॒ब॒र्हिरि॑त्या॒ह। दे॒वेभ्य॑ ए॒वैन॑त्करोति। मा त्वा-
ऽन्व॑ङ्गा ति॒र्यगि॑त्या॒हाहि॑सा॒यै। प॒र्व ते रा॑ध्यास॒मित्या॑ह॒र्यै।
आ॒च्छे॒त्ता ते॒ मा रि॑ष॒मित्या॑ह। नास्या॒ऽऽत्म॑नो मी॒यते॑। य
ए॒वं वेद॑॥११॥

दे॒व॒ब॒र्हिः श॒तव॑ल्शं वि॒रोहे॑त्या॒ह। प्र॒जा वै ब॒र्हिः।
प्र॒जानां॑ प्र॒जन॑ना॒य। स॒हस्र॑वल्शा वि॒वय॑ः रु॒हेमे॑त्या॒ह।

आमेवैतामा शास्ते। पृथिव्याः सम्पृचः पाहीत्याह् प्रतिष्ठित्यै।
अयुङ्गायुङ्गान्मुष्टीं लुनोति। मिथुनत्वाय प्रजात्यै। सुसम्भृतां
त्वा सम्भरामीत्याह। ब्रह्मणैवैनथ्सम्भरति॥१२॥

अदित्यै रास्त्राऽसीत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या
एवैनद्रास्त्रां करोति। इन्द्राण्यै सन्नहनमित्याह। इन्द्राणी वा
अग्रे देवतानां समनह्यता। साऽऽघ्नोत्। ऋद्ध्यै सन्नह्यति।
प्रजा वै बर्हिः। प्रजानामपरावापाय। तस्मात्स्नावसन्तताः
प्रजा जायन्ते॥१३॥

पूषा ते ग्रन्थिं ग्रश्नात्वित्याह। पुष्टिमेव यजमाने दधाति।
स ते मास्थादित्याहाहिंसायै। पश्चात्प्राश्चमुपगूहति।
पश्चाद्वै प्राचीनं रेतो धीयते। पश्चादेवास्मै प्राचीनं रेतो
दधाति। इन्द्रस्य त्वा बाहुभ्यामुद्यच्छु इत्याह। इन्द्रियमेव
यजमाने दधाति। बृहस्पतेर्मूर्ध्ना हरामीत्याह। ब्रह्म वै देवानां
बृहस्पतिः॥१४॥

ब्रह्मणैवैनद्धरति। उर्वन्तरिक्षमन्विहीत्याह गत्यै। देवङ्गममसी-
त्याह। देवानेवैनद्रमयति। अनधः सादयति। गर्भाणां धृत्या
अप्रपादाय। तस्माद्गर्भाः प्रजानामप्रपादुकाः। उपरीव नि
दधाति। उपरीव हि सुवर्गो लोकः। सुवर्गस्य लोकस्य
समष्ट्यै॥१५॥

स्योनित्वायं स्वधाकृताऽसीत्याह दायद्वेदं भरति जायन्ते बृहस्पतिः समष्ट्यै॥ [२]

पूर्वेद्युरिध्माबर्हिः करोति। यज्ञमेवारभ्य गृहीत्वोपवसति।

प्रजापतिर्यज्ञमसृजत। तस्योखे अस्रसेताम्। यज्ञो वै
प्रजापतिः। यत्साँनाय्योखे भवतः। यज्ञस्यैव तदुखे
उपदधात्यप्रस्रसाय। शुन्धध्वं दैव्याय कर्मणे देवयज्याया
इत्याह। देवयज्याया एवैनानि शुन्धति। मातरिश्वनो
घर्मोऽसीत्याह॥१६॥

अन्तरिक्षं वै मातरिश्वनो घर्मः। एषां लोकानां विधृत्यै।
द्यौरसि पृथिव्यसीत्याह। दिवश्च ह्येषा पृथिव्याश्च सम्भृता।
यदुखा। तस्मादेवमाह। विश्वधाया असि परमेण धाम्नेत्याह।
वृष्टिर्वै विश्वधायाः। वृष्टिमेवाव रुन्धे। दृहस्व मा हारित्याह
धृत्यै॥१७॥

वसूनां पवित्रमसीत्याह। प्राणा वै वसवः। तेषां
वा एतद्भागधेयम्। यत्पवित्रम्। तेभ्य एवैनत्करोति।
शतधारं सहस्रधारमित्याह। प्राणेष्वेवायुर्दधाति सर्वत्वाय।
त्रिवृत्पलाशशाखायां दर्भमयं भवति। त्रिवृद्वै प्राणः।
त्रिवृतमेव प्राणं मध्यतो यजमाने दधाति॥१८॥

सौम्यः पूर्णः संयोनित्वाय। साक्षात्पवित्रं दर्भाः।
प्राख्सायमधिनि दधाति। तत्प्राणापानयो रूपम्। तिर्यक्प्रातः।
तद्दर्शस्य रूपम्। दार्श्यं ह्येतदहः। अन्नं वै चन्द्रमाः। अन्नं
प्राणाः। उभयमेवोपैत्यजामित्वाय॥१९॥

तस्मादयं सर्वतः पवते। हुतः स्तोको हुतो द्रप्स
इत्याह प्रतिष्ठित्यै। हविषोऽस्कन्दाय। न हि हुतं

स्वाहाकृतं॑ स्कन्दति। दिवि॑ नाको॒ नामाग्निः॑। तस्य॑
वि॒पुषो॑ भा॒ग॒धेयम्। अ॒ग्नये॑ बृ॒हते॑ नाका॒येत्या॑ह। नाकमे॒वाग्निं
भा॒ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धयति। स्वाहा॒ द्यावा॑पृ॒थिवी॒भ्यामित्या॑ह।
द्यावा॑पृ॒थिव्योरे॒वैन॒त्प्रति॑ष्ठापयति॥ २० ॥

प॒वित्रं॑व॒त्यान॑यति। अ॒पां चै॒वौष॑धीनां च॒ रस॑ꣳ सꣳसृ॑जति।
अथो॒ ओष॑धीष्वे॒व प॑शून्प्रतिष्ठापयति। अ॒न्वा॒र॒भ्य॒ वाचं॑
यच्छति। य॒ज्ञस्य॑ धृ॒त्यै॑। धा॒रय॑न्नास्ते। धा॒रय॑न्त इ॒व हि
दु॒हन्ति॑। का॒म॒धुक्ष॑ इत्या॒हाऽऽतृ॑तीयस्यै। त्रयं॑ इ॒मे लो॒काः।
इ॒माने॒व लो॒कान् यज॑मानो दुहे॥ २१ ॥

अ॒मूमि॑ति॒ नामं॑ गृह्णाति। भ॒द्रमे॒वासां॑ कर्मा॒ विष्क॑रोति।
सा वि॒श्वायुः॑ सा वि॒श्वव्य॑चाः सा वि॒श्वक॑र्मेत्या॑ह।
इ॒यं वै वि॒श्वायुः॑। अ॒न्तरि॑क्षं वि॒श्वव्य॑चाः। अ॒सौ
वि॒श्वक॑र्मा। इ॒माने॒वैताभि॑र्लो॒कान् य॑थापूर्वं दुहे। अथो॒
यथा॑ प्रदा॒त्रे पु॒ण्यमा॑शास्ते॑। ए॒वमे॒वेना॑ ए॒तदुप॑स्तौति।
तस्मा॑त्प्रा॒दादित्यु॒न्नीय॑ वन्द॑माना उप॒स्तुव॑न्तः प॒शून्दु॑-
हन्ति॥ २२ ॥

ब॒हु दु॒ग्धीन्द्रा॑य दे॒वेभ्यो॑ ह॒विरि॑ति॒ वाचं॑ वि॒सृज॑ते।
य॒थादे॒वत॑मे॒व प्र॑सौति। दै॒व्यस्य॑ च मा॒नुष॑स्य च॒ व्यावृ॑त्यै।
त्रि॒रा॒ह। त्रिष॑त्या हि दे॒वाः। अ॒वाचं॑ य॒मोऽन॑न्वा॒र॒भ्योत्तराः॑।
अप॑रि॒मित॑मे॒वाव॑ रुन्धे। न दा॑रुपा॒त्रेण॑ दु॒ह्यात्। अ॒ग्नि॒वद्वै
दा॑रुपा॒त्रम्। यद्दा॑रुपा॒त्रेण॑ दु॒ह्यात्॥ २३ ॥

या॒तया॑न्ना ह॒विषा॑ यजेत। अथो॒ खल्वा॑हुः। पुरो॒डाश॑मु॒खानि॑
वै ह॒वीः॑र्षिः। नेत इ॒तः पुरो॒डाश॑ः ह॒विषो॑ या॒मोऽस्ती॑ति।
का॒ममे॒व दा॑रुपा॒त्रेण॑ दु॒ह्यात्। शू॒द्र ए॒व न दु॑ह्यात्। अ॒सतो॑
वा ए॒ष स॒म्भूतः॑। यच्छू॒द्रः। अ॒ह॒विरे॒व तदि॒त्याहुः॑। यच्छू॒द्रो
दो॒ग्धी॑ति॥ २४॥

अ॒ग्नि॒होत्र॑मे॒व न दु॑ह्याच्छू॒द्रः। तद्धि॒ नोत्पु॑नन्ति। य॒दा खलु॑ वै
प॒वित्रं॑म॒त्येति॑। अथ॒ तद्धि॒विरि॑ति। स॒म्पृच्य॑ध्वमृ॒तावरी॑रि॒त्याह॑।
अ॒पां चै॒वौष॑धी॒नां च॒ रस॑ः स॒ः सृ॑जति। तस्मा॑द॒पां चो॑षधी॒नां
च॒ रस॑मु॒पजी॑वामः। म॒न्द्रा धन॑स्य सा॒तय॑ इ॒त्याह॑। पु॒ष्टिमे॒व
यज॑माने दधाति। सोमे॑न॒ त्वात॑न॒च्मीन्द्रा॑य॒ दधी॑त्याह॥ २५॥

सोम॑मे॒वैन॑त्करोति। यो वै सोमं॑ भक्षयित्वा। स॒व॒त्स॒रः
सोमं॑ न पिब॑ति। पु॒नर्भ॑क्ष्यो॒ऽस्य सोम॑पी॒थो भ॑वति। सोमः
खलु॑ वै सा॒न्नाय्य॑म्। य ए॒वं वि॒द्वान्त्सा॑न्नाय्यं पिब॑ति।
अ॒पुनर्भ॑क्ष्यो॒ऽस्य सोम॑पी॒थो भ॑वति। न मृ॒न्मये॑नापि दध्यात्।
यन्मृ॒न्मये॑नापि दध्यात्। पि॒तृदे॒वत्य॑ः स्यात्॥ २६॥

अ॒य॒स्पात्रे॑ण वा दा॒रुपा॑त्रेण वाऽपि दधाति। तद्धि सदे॒वम्।
उ॒द॒न्वद्भव॑ति। आ॒पो वै र॑क्षो॒घ्नीः। रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। अ॒द॒स्तम॑सि
वि॒ष्णावे॒ त्वेत्या॑ह। य॒ज्ञो वै वि॒ष्णुः। य॒ज्ञायै॒वैन॑दद॒स्तं करो॑ति।
वि॒ष्णो ह॒व्यः र॑क्ष॒स्वेत्या॑ह गु॒प्त्यै। अ॒न॒धः सा॑दयति। गर्भा॑णां
धृ॒त्या अ॒प्र॒पादा॑य। तस्मा॑द्गर्भाः प्र॒जाना॑म॒प्र॒पादु॑काः। उ॒परी॑व
नि॒दधा॑ति। उ॒परी॑व हि सु॒व॒र्गो लो॒कः। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑

समष्ट्यै॥२७॥

असीत्याहु धृत्यै यजमाने दधात्यजांमित्राय स्थापयति दुहे दुहन्ति दुद्याद्वोग्धीति दधीत्याह स्यात्सादयति पञ्च च॥ [३]

कर्मणे वां देवेभ्यः शकेयमित्याहु शक्त्यै। यज्ञस्य वै सन्ततिमनु प्रजाः पशवो यजमानस्य सन्तायन्ते। यज्ञस्य विच्छित्तिमनु प्रजाः पशवो यजमानस्य विच्छिद्यन्ते। यज्ञस्य सन्ततिरसि यज्ञस्य त्वा सन्तत्यै स्तृणामि सन्तत्यै त्वा यज्ञस्येत्याहवनीयात्सन्तनोति। यजमानस्य प्रजायै पशूनां सन्तत्यै। अपः प्रणयति। श्रद्धा वा आपः। श्रद्धामेवारभ्य प्रणीय प्रचरति। अपः प्रणयति। यज्ञो वा आपः॥२८॥

यज्ञमेवारभ्य प्रणीय प्रचरति। अपः प्रणयति। वज्रो वा आपः। वज्रमेव भ्रातृव्येभ्यः प्रहृत्य प्रणीय प्रचरति। अपः प्रणयति। आपो वै रक्षोघ्नीः। रक्षसामपहत्यै। अपः प्रणयति। आपो वै देवानां प्रियं धाम। देवानामेव प्रियं धाम प्रणीय प्रचरति॥२९॥

अपः प्रणयति। आपो वै सर्वा देवताः। देवता एवाऽऽरभ्य प्रणीय प्रचरति। वेषाय त्वेत्याह। वेषाय ह्येनदादत्ते। प्रत्युष्टं रक्षः प्रत्युष्टा अरातय इत्याह। रक्षसामपहत्यै। धूरसीत्याह। एष वै धुर्योऽग्निः। तं यदनुपस्पृश्यातीयात्॥३०॥

अध्वर्युं च यजमानं च प्रदहेत्। उपस्पृश्यात्यैति। अध्वर्योश्च यजमानस्य चाप्रदाहाय। धूर्व तं योऽस्मान्धूर्वति तं धूर्वं यं वयं धूर्वाम् इत्याह। द्वौ वाव पुरुषौ। यं चैव धूर्वति। यश्चैनं धूर्वति।

तावुभौ शुचाऽर्पयति। त्वं देवानामसि सस्त्रितम् पप्रितम्
जुष्टतम् वह्नितम् देवहूतममित्याह। यथायजुरेवैतत्॥३१॥

अहुतमसि हविर्धानमित्याहानात्यै। द॰हंस्व मा हारित्याह
धृत्यै। मित्रस्य त्वा चक्षुषा प्रेक्ष इत्याह मित्रत्वाय। मा भेर्मा
संविक्था मा त्वा हि॰सिषमित्याहाहि॰सायै। यद्वै किं च
वातो नाभि वाति। तथ्सर्वं वरुणदेवत्यम्। उरु वातायेत्याह।
अवारुणमेवैनत्करोति। देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह
प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह॥३२॥

अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह
यत्यै। अग्नये जुष्टं निर्वपामीत्याह। अग्नय एवैनां जुष्टं
निर्वपति। त्रिर्यजुषा। त्रय इमे लोकाः। एषां लोकानामात्यै।
तूष्णीं चतुर्थम्। अपरिमितमेवाव रुन्धे। स एवमेवानुपूर्व॰
हवी॰षि निर्वपति॥३३॥

इदं देवानामिदमु नः सहेत्याह व्यावृत्यै। स्फात्यै त्वा
नारात्या इत्याह गुप्त्यै। तमसीव वा एषोऽन्तश्चरति।
यः परीणहि। सुवरेभि वि ख्येष वैश्वानरं ज्योतिरित्याह।
सुवरेवाभि वि पश्यति वैश्वानरं ज्योतिः। द्यावापृथिवी हविषि
गृहीत उदवेपेताम्। द॰हंन्तान्दुर्या द्यावापृथिव्योरित्याह।
गृहाणां द्यावापृथिव्योर्धृत्यै। उर्वन्तरिक्षमन्विहीत्याह गत्यै।
अदित्यास्त्वोपस्थे सादयामीत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या

ए॒वैन॑दुपस्थे॑ सादयति। अ॒ग्रे ह॒व्यः र॑क्ष॒स्वेत्या॑ह॒ गुप्त्यै॑॥ ३४॥

यज्ञो वा आपो धामं प्रणीय प्रवरत्यतीयादेतद्वाहुभ्यामित्याह हुवीःपि निर्वपति गत्यै चत्वारि च॥—[४]

इन्द्रो॑ वृ॒त्रम॑हन्। सौ॒ऽपः। अ॒भ्य॑ग्नियत। तासां॑ यन्मेध्यं॑
य॒ज्ञिय॑ः सदे॒वमासी॑त्। तदपोद॑क्रामत्। ते द॒र्भा अ॑भवन्।
यद्भैर॑प उ॒त्पु॑नाति। या ए॒व मे॒ध्या य॒ज्ञियाः सदे॑वा आपः।
ताभिरे॒वैना॒ उ॒त्पु॑नाति। द्वाभ्यामु॒त्पु॑नाति॥ ३५॥

द्वि॒पाद्यज॑मानः॒ प्रति॑ष्ठित्यै। दे॒वो वः स॒वितो॑त्पु॒नात्वित्या॑ह।
स॒वितृ॑प्रसूत ए॒वैना॒ उ॒त्पु॑नाति। अ॒च्छि॒द्रेण॑ प॒वित्रे॑णेत्याह।
अ॒सौ वा आ॑दि॒त्योऽच्छि॑द्रं प॒वित्रम्। तेनै॒वैना॒ उ॒त्पु॑नाति।
वसोः॑ सूर्यस्य र॒श्मिभि॑रित्याह। प्रा॒णा वा आपः॑। प्रा॒णा
वस॑वः। प्रा॒णा र॒श्मयः॑॥ ३६॥

प्रा॒णैरे॒व प्रा॒णान्त्सं पृ॑णक्ति। सा॒वि॒त्रिय॑र्चा। स॒वितृ॑प्रसूतं
मे कर्मा॑स॒दिति॑। स॒वितृ॑प्रसूतमे॒वास्य॑ कर्म॒ भवति॑। प॒च्छो
गा॒यत्रि॑या त्रि॒ष्वमृ॑द्धत्वाय॑। आपो॑ दे॒वीर॒ग्रेपु॒वो अ॒ग्रेगु॒व
इत्या॑ह। रू॒पमे॒वासा॑मे॒तन्महि॑मानं॒ व्याच॑ष्टे। अ॒ग्रं इ॒मं य॒ज्ञं
न॑य॒ताग्रे॑ य॒ज्ञप॑तिमित्याह। अ॒ग्रं ए॒व य॒ज्ञं न॑यन्ति। अ॒ग्रे
य॒ज्ञप॑तिम्॥ ३७॥

युष्मा॑निन्द्रोऽवृणीत वृ॒त्रतूर्यै॑ यू॒यमिन्द्र॑मवृणीध्वं वृ॒त्रतूर्यै॑
इत्या॑ह। वृ॒त्रः हं ह॒निष्य॑न्निन्द्र आपो॑ व॒त्रे। आपो॑ हेन्द्र
व॒त्रिरे। सं॒ज्ञामे॒वासा॑मे॒तत्सामा॑नं॒ व्याच॑ष्टे। प्रो॒क्षिताः॑
स्थेत्या॑ह। तेनाऽऽपः॑ प्रो॒क्षिताः॑। अ॒ग्नये॑ वो जुष्टं॑

प्रोक्षा॑म्य॒ग्री॒षोमा॑भ्या॒मित्या॑ह। य॒था॒दे॒व॒तमे॒वैनान्प्रोक्ष॑ति।
त्रिः प्रोक्ष॑ति। त्र्या॑वृद्धि॒ य॒ज्ञः॥३८॥

अथो रक्ष॑साम॒पंह॑त्यै। शु॒न्ध॑ध्वं दै॒व्याय॑ कर्म॒णे दे॒व॒य॒ज्याया॑
इत्या॑ह। दे॒व॒य॒ज्याया॑ ए॒वैनानि॑ शु॒न्धति॑। त्रिः प्रोक्ष॑ति।
त्र्या॑वृद्धि॒ य॒ज्ञः। अथो मे॒ध्य॒त्वाय॑। अ॒व॒धूत॑ꣳ रक्षोऽ॒व॒धूता॑
अ॒रा॒तय॑ इत्या॑ह। रक्ष॑साम॒पंह॑त्यै। अ॒दि॒त्या॒स्त्व॒ग॒सीत्या॑ह।
इ॒यं वा अ॒दितिः॥३९॥

अ॒स्या ए॒वैन॒त्त्वचं॑ करोति। प्र॒ति त्वा पृ॒थि॒वी वे॒त्त्वित्या॑ह
प्र॒ति॒ष्ठित्यै॑। पु॒रस्ता॑त्प्र॒तीची॑न॒ग्रीव॑मु॒त्तर॑लो॒मोप॑स्तृणाति
मे॒ध्य॒त्वाय॑। तस्मा॑त्पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यञ्चः॑ प॒शवो॑ मे॒ध॒मुप॑तिष्ठन्ते।
तस्मा॑त्प्र॒जा मृ॒गं ग्रा॒हु॒काः। य॒ज्ञो दे॒वेभ्यो॑ नि॒लाय॑त। कृ॒ष्णो
रूपं॑ कृ॒त्वा। यत्कृ॑ष्णाजि॒ने ह॒विरे॑ध्य॒व॒हन्ति॑। य॒ज्ञादे॒व तद्य॑ज्ञं
प्रयु॑ङ्क्ते। ह॒विषो॑ऽस्क॒न्दाय॥४०॥

अ॒धिष॑व॒णम॑सि॒ वान॑स्प॒त्यमि॒त्याह॑। अ॒धिष॑व॒णमे॒वैन॑त्करोति।
प्र॒ति त्वाऽदि॒त्या॒स्त्व॒ग॒वे॒त्त्वित्या॑ह स॒य॒त्वाय॑। अ॒ग्नेस्त॑नूर॒सी॒
त्या॑ह। अ॒ग्नेर्वा ए॒षा त॒नूः। यदोष॑धयः। वा॒चो वि॒स॒र्जन॑मि॒त्याह॑।
य॒दा हि प्र॒जा ओष॑धीनाम॒श्नन्ति॑। अथ॒ वाचं॑ वि॒सृज॑न्ते।
दे॒ववी॑तये॒ त्वा गृ॒ह्णामी॒त्याह॥४१॥

दे॒वता॑भिरे॒वैन॑त्सम॒र्धय॑ति। अ॒द्रि॒रसि॑ वानस्प॒त्य इत्या॑ह।
ग्रा॒वा॒णमे॒वैन॑त्करोति। स इ॒दं दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यꣳ सु॒शमि॑
शमि॑ष्वेत्या॑ह शान्त्यै॑। ह॒विष्कृ॑देहीत्या॑ह। य ए॒व दे॒वानाꣳ

हविष्कृतः। तान् ह्वयति। त्रिह्वयति। त्रिषत्या हि देवाः।
इषमावदोर्जमावदेत्याह॥४२॥

इषमेवोर्जं यजमाने दधाति। द्युमद्वदत वयं सङ्घातं
जेष्मेत्याह भ्रातृव्याभिभूत्यै। मनोः श्रद्धादेवस्य यजमानस्या-
सुरघ्नी वाक्। यज्ञायुधेषु प्रविष्टाऽसीत्। तेऽसुरा यावन्तो
यज्ञायुधानामुद्वदतामुपाशृण्वन्। ते पराभवन्। तस्मात्स्वानां
मध्येऽवसायं यजेत। यावन्तोऽस्य भ्रातृव्या यज्ञायुधानां-
मुद्वदतामुपशृण्वन्ति। ते परा भवन्ति। उच्चैः समाहन्त वा
आह विजित्यै॥४३॥

वृङ्क् एषामिन्द्रियं वीर्यम्। श्रेष्ठं एषां भवति। वरुषवृद्धमसि
प्रति त्वा वरुषवृद्धं वेत्त्वित्याह। वरुषवृद्धा वा ओषधयः।
वरुषवृद्धा इषीकाः समृद्धौ। यज्ञं रक्षांस्यनु प्राविशन्।
तान्यस्ना पशुभ्यो निरवादयन्त। तुषैरोषधीभ्यः। परापूतं
रक्षः परापूता अरातय इत्याह। रक्षसामपहृत्यै॥४४॥

रक्षसां भागोऽसीत्याह। तुषैरेव रक्षांसि निरवादयते। अप
उपस्पृशति मेध्यत्वायं। वायुर्वो विविनक्तित्याह। पवित्रं वै
वायुः। पुनात्येवैनान्। अन्तरिक्षादिव वा एते प्रस्कन्दन्ति। ये
शूर्पात्। देवो वः सविता हिरण्यपाणिः प्रतिगृह्णात्वित्याह प्रति-
ष्ठित्यै। हविषोऽस्कन्दाय। त्रिष्फलीकर्तवा आह। त्र्यावृद्धि
यज्ञः। अथो मेध्यत्वाय॥४५॥

द्वाम्यामुत्पुनाति रश्मयो नयन्त्यग्रं यज्ञपतिं यज्ञोऽदितिरस्कन्दाय गृह्णामीत्याह वृदेत्याह विजित्या अपहृत्या अस्कन्दाय त्रीणि

च॥ _____ [५]

अवधूत॑ꣳ रक्षोऽवधूता॑ अरा॑तय॒ इत्या॑ह। रक्ष॑साम॒पंह॑त्यै।
अदि॑त्यास्त्वग॒सीत्या॑ह। इ॒यं वा अदि॑तिः। अस्या॑ ए॒वैन॑त्त्वचं
करो॑ति। प्रति॑ त्वा पृथि॒वी वे॒त्त्वित्या॑ह॒ प्रति॑ष्ठित्यै।
पुर॑स्ता॒त्प्रती॑चीन॒ग्रीव॑मुत्त॑रलो॒मोप॑स्तृणाति मे॒ध्यत्वा॑य।
तस्मा॑त्पुरस्ता॒त्प्रत्य॑ञ्चः प॒शवो॑ मे॒धमु॑पतिष्ठन्ते। तस्मा॑त्प्र॒जा
मृ॒गं ग्राह॑काः। य॒ज्ञो दे॒वेभ्यो॑ नि॒लाय॑त॥ ४६॥

कृ॒ष्णो रू॒पं कृ॒त्वा। यत्कृ॑ष्णाजिने ह॒विर॑धिपि॒नष्टि॑।
य॒ज्ञादे॒व तद्य॑ज्ञं प्रयु॑ङ्के। ह॒विषो॑ऽस्क॒न्दाय॑। द्यावा॑पृथि॒वी
स॒हास्ता॑म्। ते श॑म्यामा॒त्रमे॒कम॑ह॒र्व्येता॑ꣳ श॑म्यामा॒त्रमे॒कम॑हः।
दि॒वः स्क॑म्भ॒निर॑सि॒ प्रति॑ त्वाऽदि॑त्यास्त्वग्वे॒त्त्वित्या॑ह।
द्यावा॑पृथि॒व्योर्वी॑त्यै। धि॒षणा॑ऽसि पर्व॒त्या प्रति॑ त्वा दि॒वः
स्क॑म्भ॒निर्वे॑त्त्वित्या॑ह। द्यावा॑पृथि॒व्योर्वि॑धृत्यै॥ ४७॥

धि॒षणा॑ऽसि पा॒र्वते॑यी॒ प्रति॑ त्वा पर्व॒तिर्वे॑त्त्वित्या॑ह।
द्यावा॑पृथि॒व्योर्धृ॑त्यै। दे॒वस्य॑ त्वा स॒वितुः॑ प्र॒स॒व इत्या॑ह॒
प्र॒सू॑त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्या॑ह। अ॒श्विनो॑ हि दे॒वाना॑म॒ध्वर्यु॑
आस्ता॑म्। पू॒ष्णो ह॑स्ता॒भ्या॑मित्या॑ह॒ यत्यै॑। अधि॑वपा॒मीत्या॑ह।
य॒थादे॒वत॑मे॒वैना॑नधि॒ वप॑ति। धा॒न्यम॑सि धि॒नुहि॑ दे॒वानि॑त्या॑ह।
ए॒तस्य॑ य॒जुषो॑ वी॒र्ये॑ण॥ ४८॥

याव॑देका॑ दे॒वता॑ का॒मय॑ते॒ याव॑देका॑। ताव॑दाहु॒तिः प्र॑थते। न हि
तद॑स्ति। यत्ताव॑दे॒व स्या॑त्। याव॑ञ्जुहोति। प्रा॒णाय॑ त्वाऽपा॒नाय॑

त्वेत्याह। प्राणानेव यजमाने दधाति। दीर्घामनु प्रसितिमायुषे
धामित्याह। आयुरेवास्मिन्दधाति। अन्तरिक्षादिव वा एतानि
प्रस्कन्दन्ति। यानि दृषदः। देवो वः सविता हिरण्यपाणिः
प्रतिगृह्णात्वित्याह प्रतिष्ठित्यै। हविषोऽस्कन्दाय। असंवपन्ती
पिष्पाणूनि कुरुतादित्याह मेध्यत्वाय॥४९॥

निलायत् विधृत्यै वीर्येण स्कन्दन्ति चत्वारि च॥

[६]

धृष्टिरसि ब्रह्म यच्छेत्याह धृत्यै। अपाग्नेऽग्निमामादं जहि
निष्क्रव्यादः सेधा देवयजं वहेत्याह। य एवाऽऽमात्क्रव्यात्।
तमपहत्य। मध्येऽग्नौ कपालमुपदधाति। निर्दग्धः
रक्षो निर्दग्धा अरातय इत्याह। रक्षाऽस्येव निर्दहति।
अग्निवत्युपदधाति। अस्मिन्नेव लोके ज्योतिर्धत्ते। अङ्गारमधि
वर्तयति॥५०॥

अन्तरिक्ष एव ज्योतिर्धत्ते। आदित्यमेवामुष्मिल्लोके
ज्योतिर्धत्ते। ज्योतिष्मन्तोऽस्मा इमे लोका भवन्ति। य एवं
वेद। ध्रुवमसि पृथिवीं दृष्ट्वेत्याह। पृथिवीमेवैतेन दृष्ट्वेति।
धूर्त्रमस्यन्तरिक्षं दृष्ट्वेत्याह। अन्तरिक्षमेवैतेन दृष्ट्वेति।
धरुणमसि दिवं दृष्ट्वेत्याह। दिवमेवैतेन दृष्ट्वेति॥५१॥

धर्मासि दिशो दृष्ट्वेत्याह। दिश एवैतेन दृष्ट्वेति।
इमानेवैतैर्लोकान्दृष्ट्वेति। दृष्ट्वेन्तेऽस्मा इमे लोकाः प्रजया
पशुभिः। य एवं वेद। त्रीण्यग्ने कपालान्युपदधाति। त्रय इमे
लोकाः। एषां लोकानामाप्त्यै। एकमग्ने कपालमुप दधाति।

एकं वा अग्रै कपालं पुरुषस्य सम्भवति॥५२॥

अथ द्वे। अथ त्रीणि। अथ चत्वारि। अथाष्टौ। तस्मादष्टा-
कपालं पुरुषस्य शिरः। यदेवं कपालान्युपदधाति। यज्ञो वै
प्रजापतिः। यज्ञमेव प्रजापतिः सः स्मरति। आत्मानमेव
तथ्सः स्मरति। तः सः स्मृतमात्मानम्॥५३॥

अमुष्मिल्लोकेऽनु परैति। यदष्टावुपदधाति। गायत्रिया
तथ्सम्मिताम्। यन्नवा। त्रिवृता तत्। यद्विंशति। विराजा तत्।
यदेकादश। त्रिष्टुभा तत्। यद्वादश॥५४॥

जगत्या तत्। छन्दः सम्मितानि स उपदधत्कपालानि।
इमाँल्लोकाननुपूर्वं दिशो विधृत्यै दृष्टव्यं। अथाऽऽयुः
प्राणान्प्रजां पशून् यजमाने दधाति। सृजानान्स्मा
अभितो बहुलान्करोति। चितः स्थेत्याह। यथायजुरेवैतत्।
भृगूणामङ्गिरसां तपसा तप्यध्वमित्याह। देवतानामेवैनानि
तपसा तपति। तानि ततः सः स्थिते। यानि घर्मे
कपालान्युपचिन्वन्ति वेधस इति चतुष्पदयर्चा वि मुञ्चति।
चतुष्पादः पशवः। पशुष्वेवोपरिष्ठात्प्रति तिष्ठति॥५५॥

वर्तयति दिवंमेवेतेन दृष्टव्यं सम्भवति तः सः स्मृतमात्मानं द्वादश सः स्थिते त्रीणि च॥—[७]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इत्याह प्रसूत्यै। अश्विनोर्बाहुभ्यामि-
त्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू आस्ताम्। पूष्णो
हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। सं वपामीत्याह। यथादेवतमेवैनानि
संवपति। समापो अद्विरङ्गमतु समोषधयो रसेनेत्याह। आपो

वा ओषधीर्जिन्वन्ति। ओषधयोऽपो जिन्वन्ति। अन्या वा
एतासामन्या जिन्वन्ति॥५६॥

तस्मादेवमाह। स९ रेवतीर्जगतीभिर्मधुमतीर्मधुमतीभिः
सृज्यध्वमित्याह। आपो वै रेवतीः। पशवो जगतीः।
ओषधयो मधुमतीः। आप ओषधीः पशून्। तानेवास्मा
एकधा स९सृज्य। मधुमतः करोति। अद्भ्यः परि प्रजाताः
स्थ समद्भिः पृच्यध्वमिति पर्याप्तावयति। यथा सुवृष्ट
इमामनुविसृत्य॥५७॥

आप ओषधीर्महयन्ति। तादृगेव तत्। जनयत्यै
त्वा संयौमीत्याह। प्रजा एवैतेन दाधार। अग्र्यै
त्वाऽग्नीषोमाभ्यामित्याह व्यावृत्त्यै। मुखस्य शिरो-
ऽसीत्याह। यज्ञो वै मुखः। तस्यैतच्छिरः। यत्पुरोडाशः।
तस्मादेवमाह॥५८॥

घर्मोऽसि विश्वायुरित्याह। विश्वमेवायुर्यजमाने दधाति।
उरु प्रथस्वोरु ते यज्ञपतिः प्रथतामित्याह। यजमानमेव
प्रजया पशुभिः प्रथयति। त्वचं गृह्णीष्वेत्याह। सर्वमेवैन९
सतनुं करोति। अथाऽऽप आनीय परिमार्ष्टि। मा९स एव
तत्त्वचं दधाति। तस्मात्त्वचा मा९सं छन्नम्। घर्मो वा
एषोऽशान्तः॥५९॥

अर्धमासेऽर्धमासे प्रवृज्यते। यत्पुरोडाशः। स ईश्वरो
यजमान९ शुचा प्रदहः। पर्यग्नि करोति। पशुमेवैनमकः।

शान्त्या॒ अप्र॑दाहाय। त्रिः पर्य॑ग्निं करोति। त्र्या॑वृद्धिं य॒ज्ञः।
अथो॒ रक्ष॑साम॒पह॑त्यै। अ॒न्तरि॑त॒ः रक्षो॒ऽन्तरि॑ता अ॒रा॒तय॑
इत्या॑ह॥६०॥

रक्ष॑साम॒न्तरि॑ह॒त्यै। पुरो॒डाशं॑ वा अधि॑श्रित॒ः रक्षा॑ऽस्य-
जिघा॑सन्। दि॒वि ना॒को ना॒माग्नी॑ र॒क्षोहा॑। स
ए॒वास्मा॑द्रक्षा॒ऽस्यपा॑हन्। दे॒वस्त्वा॑ स॒विता श्र॑पय॒त्वित्या॑ह।
स॒वितृ॑प्रसूत ए॒वैन॑ऽश्रपयति। व॒र्षि॑ष्ठे अधि॑ नाक॒
इत्या॑ह। रक्ष॑साम॒पह॑त्यै। अ॒ग्निस्ते॑ त॒नुवं मा॑ऽति॒धागि॑त्याहा-
ऽन॑तिदाहाय। अ॒ग्ने ह॒व्यः र॑क्ष॒स्वेत्या॑ह गु॒त्यै॥६१॥

अ॒वि॒दह॑न्तः श्रपय॒तेति॑ वाचं॒ वि॒सृ॒जते॑। य॒ज्ञमे॒व ह॒वीऽप्य॑भि-
व्या॒हृत्य॑ प्रत॑नुते। पुरो॒रुच॑म॒वि॒दाहाय॑ श्रु॒त्यै करो॑ति।
म॒स्तिष्को॒ वै पु॑रो॒डाशः॑। तं यन्ना॑भि वा॒सये॑त्। आ॒वि॒र्म॒स्तिष्कः॑
स्यात्। अ॒भिवा॑सयति। तस्मा॒द्गुहा॑ म॒स्तिष्कः॑। भ॒स्मना॑-
ऽभिवा॑सयति। तस्मा॑न्मा॒ऽसेना॑स्थिं छु॒न्नम्॥६२॥

वे॒देना॑भिवा॑सयति। तस्मा॒त्केशैः॑ शि॒रश्छु॑न्नम्। अ॒खल॑ति-
भा॒वुको॑ भवति। य ए॒वं वेद॑। प॒शोर्वै प्र॑ति॒मा पु॑रो॒डाशः॑। स
नाय॑जुष्क॑म॒भिवा॑स्यः। वृ॒थैव॑ स्यात्। ई॒श्वरा॑ य॒जमान॑स्य
प॒शवः॑ प्रमे॑तोः। सं ब्रह्म॑णा पृ॒च्यस्वे॑त्याह। प्रा॒णा वै
ब्रह्म॑॥६३॥

प्रा॒णाः प॒शवः॑। प्रा॒णैरे॒व प॒शून्ध॑सम्पृ॑णक्ति। न प्र॒मायु॑का
भव॑न्ति। य॒जमा॑नो॒ वै पु॑रो॒डाशः॑। प्र॒जा प॒शवः॑ पु॒रीष॑म्।

यदेवमभिवासयति। यजमानमेव प्रजयां पशुभिः समर्धयति।
देवा वै हविर्भृत्वाऽब्रुवन्। कस्मिन्निदं म्रक्ष्यामह इति।
सोऽग्निरब्रवीत्॥६४॥

मयिं तनूः सं निधध्वम्। अहं वस्तं जनयिष्यामि।
यस्मिन्म्रक्ष्यध्व इति। ते देवा अग्नौ तनूः सन्न्यदधत।
तस्मादाहुः। अग्निः सर्वा देवता इति। सोऽङ्गारेणाऽऽपः।
अभ्यपातयत्। तत एकतोऽजायत। स द्वितीयमभ्य-
पातयत्॥६५॥

ततो द्वितोऽजायत। स तृतीयमभ्यपातयत्। ततस्त्रितो-
ऽजायत। यदद्ध्योऽजायन्त। तदाप्यानामाप्यत्वम्।
यदात्मभ्योऽजायन्त। तदात्म्यानामात्म्यत्वम्। ते देवा
आप्येष्वमृजत। आप्या अमृजत सूर्याभ्युदिते। सूर्याभ्युदितः
सूर्याभिनिमृक्ते॥६६॥

सूर्याभिनिमृक्तः कुनखिनि। कुनखी श्यावदति। श्यावदन्नग्र-
दिधिषौ। अग्रदिधिषुः परिवित्ते। परिवित्तो वीरहणि।
वीरहा ब्रह्महणि। तद्ब्रह्महणं नात्यच्यवत। अन्तर्वेदि
निनेयत्यवरुद्धौ। उल्मुकेनाभि गृह्णाति शृतत्वाय। शृतकामा
इव हि देवाः॥६७॥

अन्या जिन्वन्त्यनु विसृत्येवमाहाशान्त आह गुप्तं छत्रं ब्रह्माब्रवीद्वितीयमभ्यपातयध्मूर्याभिनिमृक्ते देवाः॥—[८]

देवस्य त्वा सवितुः प्रसव इति स्फ्यमादत्ते प्रसूत्यै।
अश्विनोर्बाहुभ्यामित्याह। अश्विनौ हि देवानामध्वर्यू

आस्ताम्। पूष्णो हस्ताभ्यामित्याह यत्यै। आदद् इन्द्रस्य
बाहुरसि दक्षिण इत्याह। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति।
सहस्रभृष्टिः शततेजा इत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं
व्याचष्टे। वायुरसि तिग्मतेजा इत्याह। तेजो वै वायुः॥६८॥

तेज एवास्मिन्दधाति। विषाद्वे नामासुर आसीत्। सौऽबिभेत्।
यज्ञेन मा देवा अभिभविष्यन्तीति। स पृथिवीमभ्यवमीत्।
सा मेध्याऽभवत्। अथो यदिन्द्रो वृत्रमहन्। तस्य
लोहितं पृथिवीमनु व्यधावत्। सा मेध्याऽभवत्। पृथिवि
देवयजनीत्याह॥६९॥

मेध्यामेवेना देवयजनीं करोति। ओषध्यास्ते मूलं मा
हिःसिषमित्याह। ओषधीनामहिःसायै। व्रजं गच्छ
गोस्थानमित्याह। छन्दांसि वै व्रजो गोस्थानः।
छन्दांस्येवास्मै व्रजं गोस्थानं करोति। वर्षतु ते
द्यौरित्याह। वृष्टिर्वै द्यौः। वृष्टिमेवाव रुन्धे। बधान देव
सवितः परमस्यां परावतीत्याह॥७०॥

द्वौ वाव पुरुषौ। यं चैव द्वेष्टि। यश्चैनं द्वेष्टि। तावुभौ बध्नाति
परमस्यां परावति शतेन पाशैः। योऽस्मान्द्वेष्टि यं च वयं
द्विष्मस्तमतो मा मौगित्याहानिमुक्त्यै। अरुरुर्वै नामासुर
आसीत्। स पृथिव्यामुपमुतोऽशयत्। तं देवा अपहतोऽरुरुः
पृथिव्या इति पृथिव्या अपाघ्नन्। भ्रातृव्यो वा अरुरुः।
अपहतोऽरुरुः पृथिव्या इति यदाह॥७१॥

भ्रातृव्यमेव पृथिव्या अपहन्ति। तैऽमन्यन्त। दिवं वा
अयमितः पतिष्यतीति। तमरुरुंस्ते दिवं माऽस्कानिति दिवः
पर्यबाधन्त। भ्रातृव्यो वा अरुरुः। अरुरुंस्ते दिवं मा स्कानिति
यदाह। भ्रातृव्यमेव दिवः परिबाधते। स्तम्बयजुर्हरति।
पृथिव्या एव भ्रातृव्यमपहन्ति। द्वितीयः हरति॥ ७२॥

अन्तरिक्षादेवैनमपहन्ति। तृतीयः हरति। दिव
एवैनमपहन्ति। तूष्णीं चतुर्थः हरति। अपरिमितादेवैनमप-
हन्ति। असुराणां वा इयमग्र आसीत्। यावदासीनः
परापश्यति। तावद्देवानाम्। ते देवा अब्रुवन्। अस्त्वेव
नोऽस्यामपीति॥ ७३॥

क्यन्नो दास्यथेति। यावत्स्वयं परिगृह्णीथेति। ते
वसवस्त्वेति दक्षिणतः पर्यगृह्णन्। रुद्रास्त्वेति पश्चात्।
आदित्यास्त्वेत्युत्तरतः। तैऽग्निना प्राञ्चोऽजयन्। वसुभिर्दक्षिणा।
रुद्रैः प्रत्यञ्चः। आदित्यैरुदञ्चः। यस्यैवं विदुषो वेदिं
परिगृह्णन्ति॥ ७४॥

भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति। देवस्य सवितुः
सव इत्याह प्रसूत्यै। कर्म कृण्वन्ति वेधस इत्याह। इषितः
हि कर्म क्रियते। पृथिव्यै मेध्यं चामेध्यं च व्युदक्रामताम्।
प्राचीनमुदीचीनं मेध्यम्। प्रतीचीनं दक्षिणाऽमेध्यम्।
प्राचीमुदीचीं प्रवृणां करोति। मेध्यामेवेना देवयजनीं
करोति॥ ७५॥

प्राश्चौ वेद्यः सावुन्नयति। आहवनीयस्य परिगृहीत्यै। प्रतीची श्रोणी। गार्हपत्यस्य परिगृहीत्यै। अथो मिथुनत्वाय। उद्धन्ति। यदेवास्या अमेध्यम्। तदपहन्ति। उद्धन्ति। तस्मादोषधयः पराभवन्ति॥७६॥

मूलं छिनत्ति। भ्रातृव्यस्यैव मूलं छिनत्ति। मूलं वा अतितिष्ठद्रक्षाः स्यनूत्तिपते। यद्धस्तेन छिन्द्यात्। कुनखिनीः प्रजाः स्युः। स्फ्येन छिनत्ति। वज्रो वै स्फ्यः। वज्रेणैव यज्ञाद्रक्षाः स्यपहन्ति। पितृदेवत्याऽतिखाता। इयतीं खनति॥७७॥

प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मिताम्। वेदिदेवेभ्यो निलायत। तां चतुरङ्गुलेऽन्विन्दन्। तस्माच्चतुरङ्गुलं खेयां। चतुरङ्गुलं खनति। चतुरङ्गुले ह्योषधयः प्रतितिष्ठन्ति। आ प्रतिष्ठायै खनति। यजमानमेव प्रतिष्ठां गमयति। दक्षिणतो वर्षीयसीं करोति। देवयजनस्यैव रूपमकः॥७८॥

पुरीषवतीं करोति। प्रजा वै पशवः पुरीषम्। प्रजयैवैनं पशुभिः पुरीषवन्तं करोति। उत्तरं परिग्राहं परिगृह्णाति। एतावती वै पृथिवी। यावती वेदिः। तस्या एतावन्त एव भ्रातृव्यं निर्भज्य। आत्मन उत्तरं परिग्राहं परिगृह्णाति। ऋतमस्यृतसदनमस्यृतश्रीरसीत्याह। यथायजुरेवैतत्॥७९॥

क्रूरमिव वा एतत्करोति। यद्वेदिं करोति। धा असि स्वधा असीति योयुष्यते शान्त्यै। उर्वी चासि वस्वी

चासीत्याह। उर्वीमेवैनां वस्वीं करोति। पुरा क्रूरस्य
 विसृपो विरप्शिन्नित्याह मेध्यत्वाय। उदादाय पृथिवीं
 जीरदानुर्यामैरयं चन्द्रमसि स्वधाभिरित्याह। यदेवास्यां
 अमेध्यम्। तदपहत्य। मेध्यां देवयजनीं कृत्वा॥८०॥

यददश्चन्द्रमसि मेध्यम्। तदस्यामेरयति। तां धीरांसो
 अनुदृश्य यजन्त इत्याहानुख्यात्यै। प्रोक्षणीरा सादय।
 इध्माबर्हिरुपसादय। स्रुवं च स्रुचंश्च सम्मृद्धि। पत्नीं
 सन्नह्य। आज्येनोदेहीत्याहानुपूर्वतायै। प्रोक्षणीरा सादयति।
 आपो वै रक्षोघ्नीः॥८१॥

रक्षंसामपहत्यै। स्फ्यस्य वर्त्मन्त्सादयति। यज्ञस्य सन्तत्यै।
 उवाच हासितो दैवलः। एतावतीर्वा अमुष्मिल्लोक आप
 आसन्। यावतीः प्रोक्षणीरिति। तस्माद्ब्रह्मीरासाद्याः।
 स्फ्यमुदस्यन्। यं द्विष्यात्तं ध्यायेत्। शुचैवैनमर्पयति॥८२॥

वै वायुराह परावतीत्याहर्हं द्वितीयं हर्तीति परिगृह्णति देवयजनीं करोति भवन्ति खनत्यकरोतकृत्वा
 रक्षोघ्नीरर्पयति॥

[९]

वज्रो वै स्फ्यः। यदन्वञ्चं धारयेत्। वज्रेऽध्वर्युः क्षण्वीत।
 पुरस्तात्तिर्यञ्चं धारयति। वज्रो वै स्फ्यः। वज्रेणैव यज्ञस्य
 दक्षिणतो रक्षाऽस्यपहन्ति। अग्निभ्यां प्राचंश्च प्रतीचंश्च।
 स्फ्येनोदीचश्चाधराचंश्च। स्फ्येन वा एष वज्रेणास्यै पाप्मानं
 भ्रातृव्यमपहत्य। उत्क्रेऽधि प्रवृश्चति॥८३॥

यथोपधाय वृश्चन्त्येवम्। हस्तावव नेनित्ते। आत्मानमेव

पवयते। स्फ्यं प्रक्षालयति मेध्यत्वाय। अथो पाप्मनं एव
 भ्रातृव्यस्य न्यङ्गं छिनत्ति। इध्माबर्हिरुपसादयति युत्तयै।
 यज्ञस्य मिथुनत्वाय। अथो पुरोरुचमेवैतां दधाति। उत्तरस्य
 कर्मणोऽनुख्यात्यै। न पुरस्तात्प्रत्यगुपसादयेत्॥८४॥

यत्पुरस्तात्प्रत्यगुपसादयेत्। अन्यत्राऽऽहुतिपथादिध्मं प्रति-
 पादयेत्। प्रजा वै बर्हिः। अपराध्रुयाद्वर्हिषां प्रजानां
 प्रजननम्। पश्चात्प्रागुपसादयति। आहुतिपथेनेध्मं प्रति-
 पादयति। सम्प्रत्यैव बर्हिषां प्रजानां प्रजननमुपैति।
 दक्षिणमिध्मम्। उत्तरं बर्हिः। आत्मा वा इध्मः। प्रजा
 बर्हिः। प्रजा ह्यात्मन उत्तरतरा तीर्थे। ततो मेधमुपनीय।
 यथादेवतमेवैनत्प्रतिष्ठापयति। प्रति तिष्ठति प्रजया
 पशुभिर्यजमानः॥८५॥

वृश्चति सादयेदिध्मः पञ्च च॥ [१०]

तृतीयस्यां देवस्यांश्चपर्शुं यो वै पूर्वद्युः कर्मणे वामिन्द्रो वृत्रमहन्त्सोऽपोऽवधूतं
 धृष्टिर्देवस्येत्याह सं वंपामि देवस्य स्फ्यमा ददे वज्रो वै स्फ्यो दश॥१०॥

तृतीयस्यां यज्ञस्यानतिरेकाय पवित्रवत्यध्वर्युं चाधिषवणमस्यन्तरिक्ष एव रक्षंसामन्तरहित्यै
 द्वौ वाव पुरुषौ यददश्चन्द्रमसि मेध्यं पञ्चाशीतिः॥८५॥

तृतीयस्यां यजमानः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके
 द्वितीयः प्रपाठकः समाप्तः॥

॥तृतीयः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके तृतीयः प्रपाठकः॥

प्रत्युष्टं॑ रक्षः प्रत्युष्टा॑ अरा॑तय॒ इत्या॑ह। रक्ष॑साम॒प॒हत्यै॑।
अ॒ग्नेर्व॑स्तेजि॑ष्ठेन॒ तेज॑सा॒ निष्ट॑पा॒मीत्या॑ह मे॒ध्य॒त्वाय॑। सु॒चः
स॒म्मा॑र्ष्टि। सु॒वम॑ग्रै। पु॒मा॑समे॒वाभ्युः॑ स॒श्यति॑ मिथु॒न॒त्वाय॑।
अथ॑ जु॒हम्। अथो॑प॒भृतम्। अथ॑ ध्रु॒वाम्। अ॒सौ वै जु॒हूः॥१॥
अ॒न्तरि॑क्षमु॒पभृ॑त्। पृथि॒वी ध्रु॒वा। इ॒मे वै लो॒काः सु॒चः। वृष्टिः॑
स॒म्मा॑र्जनानि। वृष्टि॑र्वा इ॒माँल्लो॒कान॑नुपूर्वं क॑ल्पयति। ते ततः॑
क्लृ॒प्ताः स॒मेध॑न्ते। स॒मेध॑न्तेऽस्मा इ॒मे लो॒काः प्र॒जया॑ प॒शुभिः॑।
य ए॒वं वेद॑। यदि॑ का॒मये॑त् व॒र्षुकः॑ प॒र्जन्यः॑ स्या॒दिति॑।
अ॒ग्रतः॑ स॒म्मृ॑ज्यात्॥२॥

वृष्टि॑मे॒व नि य॑च्छति। अ॒वा॒चीना॑ग्रा हि वृष्टिः॑। यदि॑
का॒मये॑ताव॒र्षुकः॑ स्या॒दिति॑। मू॒लतः॑ स॒म्मृ॑ज्यात्।
वृष्टि॑मे॒वोद्य॑च्छति। तदु॒ वा आ॑हुः। अ॒ग्रत ए॒वोपरि॑ष्टा॒थ्सम्मृ॑-
ज्यात्। मू॒लतो॑ऽधस्ता॑त्। तद॑नुपूर्वं क॑ल्पते। व॒र्षुको॑
भ॒वतीति॑॥३॥

प्राची॑म॒भ्याका॑रम्। अ॒ग्रैरन्त॑रतः। ए॒वमि॑व ह्यन्न॑म॒द्यते॑।
अथो॑ अ॒ग्राद्वा ओष॑धीना॒मूर्जं॑ प्र॒जा उप॑जीवन्ति। ऊ॒र्ज
ए॒वान्नाद्य॑स्याव॒रुद्धै॑। अ॒धस्ता॑त्प्रा॒तीची॑म्। द॒ण्डमु॑त्त॒मतः॑।
मू॒लेन॑ मू॒लं प्र॑तिष्ठित्यै। तस्मा॑द॒रत्नौ॑ प्राश्नु॒परि॑ष्टा॒ल्लोमा॑नि।

प्रत्यश्च्यधस्तात्॥ ४॥

स्रुग्ध्येषा। प्रा॒णो वै स्रुवः॑। जु॒हूर्दक्षि॑णो ह॒स्तः॑। उ॒प॒भृ॒त्स॒व्यः॑।
आ॒त्मा ध्रु॒वा। अन्नं॑ स॒म्मार्ज॑नानि। मुख॒तो वै प्रा॒णोऽपा॒नो
भू॒त्वा। आ॒त्मान॑मन्नं प्रविश्य॑। बा॒ह्यत॑स्त॒नुव॑ः शुभयति।
तस्मा॑त्स्रुवमेवाग्रे स॒म्मा॑र्ष्टि। मुख॒तो हि प्रा॒णोऽपा॒नो
भू॒त्वा। आ॒त्मान॑मन्नमाविशति॑। तौ प्रा॑णापा॒नौ। अव्य॑र्धुकः
प्रा॒णापा॒नाभ्यां॑ भवति। य ए॒वं वेद॑॥ ५॥

जुहूर्मृज्याद्वृत्तीति प्रत्यश्च्यधस्तान्माष्टि पञ्च च॥ [१]

दि॒वः शिल्प॑मवततम्। पृथि॒व्याः क॒कुभि॑ श्रितम्।
तेन॑ व॒यः॑ स॒हस्र॑वल्शेन। स॒पत्नं॑ नाशयामसि
स्वाहेति॑ स्रु॒ख्स॒म्मार्ज॑नान्यग्नौ प्र ह॑रति। आपो॒ वै
दर्भाः॑। रू॒पमे॒वैषा॑मे॒तन्महि॑मानं व्याच॑ष्टे। अ॒नुष्टु॒भ॒र्चा।
आ॒नुष्टु॒भः प्र॒जाप॑तिः। प्रा॒जाप॒त्यो वे॒दः। वे॒दस्या॑ग्रं
स्रु॒ख्स॒म्मार्ज॑नानि॥ ६॥

स्वेनै॒वैना॑नि छन्द॑सा। स्वया॑ दे॒वत॑या सम॑र्धयति। अथो
ऋ॒गवा॑व योषा॑। द॒र्भो वृ॑षा॑। तन्मि॑थुनम्। मि॒थुन॑मे॒वास्य॑
तद्य॒ज्ञे क॑रोति प्र॒जन॑नाय। प्रजा॑यते प्र॒जया॑ प॒शुभि॑र्यज॑मानः।
तान्ये॒के वृ॒थैवापा॑स्यन्ति। तत्तथा॒ न का॑र्यम्। आर॑ब्धस्य
य॒ज्ञिय॑स्य॒ कर्म॑णः सवि॑दोहः॥ ७॥

यद्ये॒नानि॑ प॒शवो॑ऽभि तिष्ठे॑युः। न तत्प॒शुभ्यः॑ कम्।

अ॒द्धिर्मा॑र्जयित्वा॒त्क॒रे न्य॑स्येत्। यद्वै य॒ज्ञिय॑स्य॒ कर्म॑णो-
ऽन्य॒त्राऽऽहु॑तीभ्यः स॒न्तिष्ठ॑ते। उ॒त्क॒रो वा॒व तस्य॑ प्रति॒ष्ठा।
ए॒ता९ हि तस्मै॑ प्रति॒ष्ठां दे॒वाः स॒मभ॑रन्। यद॒द्धिर्मा॑र्जयति।
तेन॑ शा॒न्तम्। यदु॑त्क॒रे न्य॑स्यति। प्र॒ति॒ष्ठामे॒वैनानि॑
तद्व॑मयति॥८॥

प्रति॑ तिष्ठति प्र॒जया॑ प॒शुभिर्य॑जमानः। अथो॑ स्त॒म्बस्य॒ वा
ए॒तद्रूप॑म्। यत्सु॑खस॒म्मार्ज॑नानि। स्त॒म्बशो॒ वा ओष॑धयः।
तासां॑ जरत्क॒क्षे प॒शवो॑ न र॑मन्ते। अप्रि॑यो ह्येषां॑ जरत्क॒क्षः।
याव॑दप्रियो ह॒ वै ज॑रत्क॒क्षः प॑शूनाम्। ताव॑दप्रियः प॒शूनां
भ॑वति। यस्यै॒तान्य॒न्यत्रा॑ग्नेर्दधति। न॒वदा॒व्यासु॒ वा ओष॑धीषु
प॒शवो॑ रमन्ते॥९॥

न॒वदा॒वो ह्येषां॑ प्रि॒यः। याव॑त्प्रियो ह॒ वै न॑वदा॒वः प॑शूनाम्।
ताव॑त्प्रियः प॒शूनां भ॑वति। यस्यै॒तान्य॒ग्नौ प्र॑हरन्ति।
तस्मा॑दे॒तान्य॒ग्नावे॒व प्र॑हरेत्। य॒तरस्मि॑न्स॒म्मृज्या॑त्। प॒शूनां
धृ॒त्यै। यो भू॑ताना॒मधि॑पतिः। रु॒द्रस्त॑न्तिच॒रो वृषा॑। प॒शूना॒स्माकं॑
मा हि॑सीः। ए॒तद॑स्तु हु॒तं तव॒ स्वाहे॑त्य॒ग्निस॒म्मार्ज॑नान्य॒ग्नौ
प्र॑हरति। ए॒षा वा ए॒तेषां॑ योनिः। ए॒षा प्र॑ति॒ष्ठा। स्वामे॒वैनानि॑
योनि॑म्। स्वां॑ प्र॒ति॒ष्ठां ग॑मयति। प्रति॑ तिष्ठति प्र॒जया॑
प॒शुभिर्य॑जमानः॥१०॥

वेदस्याग्रं सुखसम्मार्जनानि विदोहो गमयति पशवो रमन्ते हिंसीः षट् च॥ [२]

अयंज्ञो वा एषः। योऽपत्नीकः। न प्रजाः प्रजायेरन्।

पत्यन्वा॑स्ते। य॒ज्ञमे॒वाकः॑। प्र॒जानां॑ प्र॒जन॑नाय। यत्तिष्ठ॑न्ती
सन्न॑ह्येत। प्रि॒यं ज्ञा॒तिः रु॒न्ध्यात्। आसी॑ना सन्न॑ह्यते।
आसी॑ना ह्येषा वी॒र्यं क॒रोति॑॥११॥

यत्प॒श्चात्प्राच्य॑न्वासी॑त। अ॒नया॑ स॒मद॑न्दधीत। दे॒वानां॑
पत्न्या॑ स॒मद॑न्दधीत। देशा॑द्वक्षिण॒त उदी॑च्यन्वा॑स्ते।
आ॒त्मनो॑ गोपी॒थाय॑। आ॒शासा॑ना सौम॒नस॑मित्या॒ह।
मे॒ध्यामे॒वेनां॑ के॒वलीं॑ कृ॒त्वा। आ॒शिषा॑ स॒मर्ध॑यति। अ॒ग्रेरनु॑-
व्र॒ता भू॒त्वा सन्न॑ह्ये सुकृ॒ताय॑ क॒मित्या॑ह। ए॒तद्वै पत्न्या॑
व्रतो॒पन॑यनम्॥१२॥

तेनै॒वेनां॑ व्र॒तमु॑प॒नय॑ति। तस्मा॑दाहुः। यश्चै॒वं वेद॑ यश्च॒ न।
यो॒क्रमे॒व यु॑ते। यम॑न्वास्ते॑। तस्यामु॒ष्मिँल्लो॒के भ॑व॒तीति॑
यो॒क्रेण॑। यद्यो॒क्रम॑। स यो॒गः। यदास्ते॑। स क्षे॒मः॥१३॥

यो॒गक्षे॒मस्य॑ क्लृ॒प्त्यै। यु॒क्तं क्रि॑याता आ॒शीः कामे॑ यु॒ज्याता॑
इति॑। आ॒शिषः॑ स॒मृद्धौ॑। ग्र॒न्थिं ग्र॑न्थाति। आ॒शिष॑ ए॒वास्यां॑
परि॑ गृह्णाति। पु॒मान् वै ग्र॑न्थिः। स्त्री प॒त्नी। तन्मि॑थुनम्।
मि॒थुनमे॒वास्य॑ तद्य॒ज्ञे क॑रोति प्र॒जन॑नाय। प्र जा॑यते प्र॒जया॑
प॒शुभि॑र्यज॑मानः॥१४॥

अथो॑ अ॒र्धो वा ए॒ष आ॒त्मनः॑। यत्प॒त्नी। य॒ज्ञस्य॑ धृ॒त्या
अशि॑थिलं भा॒वाय॑। सु॒प्रज॑संस्त्वा व॒यः सु॒पत्नी॑रुपं
सेदि॑मेत्या॒ह। य॒ज्ञमे॒व तन्मि॑थुनीकरोति। उ॒नेऽति॑रिक्तं

धीयाता इति प्रजा॑त्यै। म॒हीनां पयोऽस्योष॑धीना॒ऽ
रस॒ इत्या॑ह। रू॒पमे॒वास्यै॒तन्महि॑मानं व्याच॑ष्टे। तस्य
तेऽक्षी॑यमाणस्य निर्व॑पामि देवय॒ज्याया॒ इत्या॑ह। आ॒-
मे॒वैता॑मा शा॑स्ते॥१५॥

क॒रोति॑ व्रतो॒पन॑यन् क्षेमो॒ यज॑मानः शा॒स्ते॥ [३]

घृ॒तं च॒ वै म॒धुं च॒ प्र॒जाप॑तिरासीत्। यतो॒ मध्वा॑सीत्।
ततः॑ प्र॒जा अ॑सृजत। तस्मा॒न्मधु॑षि प्र॒जन॑नमिवास्ति।
तस्मा॒न्मधु॑षा न प्रच॑रन्ति। या॒तया॑म॒ हि। आ॒ज्ये॑न प्रच॑रन्ति।
य॒ज्ञो वा आ॒ज्यम्। य॒ज्ञेनै॒व य॒ज्ञं प्रच॑रन्त्यया॒तयाम॑त्वाय।
प॒त्यवे॑क्षते॥१६॥

मि॒थुन॑त्वाय प्रजा॑त्यै। यद्वै पत्नी॑ य॒ज्ञस्य॑ क॒रोति॑। मि॒थुनं
तत्। अथो॒ पत्न्या॑ ए॒वैष य॒ज्ञस्या॑न्वा॒रम्भो॑ऽन॒वच्छि॑त्यै।
अ॒मे॒ध्यं वा ए॒तत्क॑रोति। यत्प॒त्यवे॑क्षते। गा॒रुह॑प॒त्येऽधि॑
श्रय॑ति मे॒ध्यत्वा॑य। आ॒हुव॑नीय॒मभ्यु॑द्भवति। य॒ज्ञस्य॑ सन्त॑त्यै।
तेजो॑ऽसि तेजो॑ऽनु॒ प्रेही॑त्याह॥१७॥

तेजो॑ वा अ॒ग्निः। तेज॒ आ॒ज्यम्। तेज॑सैव तेजः
सम॑र्धयति। अ॒ग्निस्ते॒ तेजो॒ मा वि॒नैदि॑त्या॒हाहि॑सायै।
स्फ्य॑स्य॒ वर्त्म॑न्त्सादयति। य॒ज्ञस्य॑ सन्त॑त्यै। अ॒ग्नेर्जि॑ह्वाऽसि
सु॒भूर्दे॒वाना॑मित्या॑ह। य॒थाय॑जुरे॒वैतत्। धाम्ने॑धाम्ने॒ देवे॑भ्यो
यजु॑षेयजुषे भ॒वेत्या॑ह। आ॒मे॒वैता॑मा शा॑स्ते॥१८॥

तद्वा अतः॑ प॒वित्रा॑भ्यामे॒वोत्पु॑नाति। यज॑मानो॒ वा आ॒ज्यम्।

प्रा॒णा॒पा॒नौ प॒वि॒त्रे॑। यज॑मान ए॒व प्रा॑णापा॒नौ द॑धाति।
पुन॑रा॒हारम्॑। ए॒वमि॑व हि प्रा॑णापा॒नौ स॒ञ्चर॑तः। शु॒क्रम॑सि
ज्योति॑रसि तेजोऽसीत्या॑ह। रू॒पमे॒वास्यै॒तन्महि॑मानं व्याच॑ष्टे।
त्रि॒र्यजु॑षा। त्रयं इ॒मे लो॒काः॥१९॥

ए॒षां लो॒काना॒माप्त्यै॑। त्रिः। त्र्या॑वृद्धि य॒ज्ञः। अथो॑ मेध्य॒त्वाय॑।
अथाऽऽज्य॑वतीभ्यामपः। रू॒पमे॒वासा॑मे॒तद्वर्णं॑ दधाति। अपि
वा उ॒ताऽऽहुः॑। यथा॑ ह॒ वै योषां॑ सु॒वर्णं॑ हिर॑ण्यं पेश॒लं
बिभ्र॑ती रू॒पाण्यास्ते॑। ए॒वमे॒ता ए॒तर॑हीति। आपो॒ वै सर्वा॑
दे॒वताः॥२०॥

ए॒षा हि वि॒श्वेषां॑ दे॒वानां॑ त॒नूः। यदाज्य॑म्। तत्रो॒भयो॑र्मीमा॒सा।
जा॒मि स्यात्। यद्यजु॑षाऽऽज्यं यजु॑षाऽप॒ उ॒त्पुनी॑यात्।
छन्द॑साऽप॒ उ॒त्पुना॑त्यजा॒मित्वाय॑। अथो॑ मिथुन॒त्वाय॑।
सा॒वि॒त्रि॒यर्चा॑। स॒वि॒तृप्र॑सूतं मे॒ कर्मा॑स॒दिति॑। स॒वि॒तृप्र॑सूतमे॒वास्य॑
कर्म॑ भवति। प॒च्छो गा॑यत्रि॒या त्रि॑ष्वमृद्ध॒त्वाय॑। अ॒द्विरे॒वौष॑धीः
सं न॑यति। ओष॑धीभिः प॒शून्। प॒शुभि॑र्यज॑मानम्। शु॒क्रं
त्वा॑ शु॒क्रायां॑ ज्योति॑स्त्वा॒ ज्योति॑ष्य॒र्चिस्त्वा॒ऽर्चि॑षीत्या॑ह
सर्व॑त्वाय॑। पर्या॑प्त्या॒ अन॑न्तरायाय॥२१॥

ईक्षत आहु शास्ते लोका देवता भवति षट् च॥

[४]

दे॒वा॒सुराः॑ संय॑त्ता आसन्। स ए॒तमिन्द्र॑ आज्य॑स्याव॒
का॒शम॑पश्यत्। तेनावै॑क्षत। ततो॑ दे॒वा अभ॑वन्। पराऽसुराः।
य ए॒वं वि॒द्वानाज्य॑म॒वेक्ष॑ते। भव॑त्या॒त्मना॑। परा॑ऽस्य

भ्रातृव्यो भवति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यदाज्येनान्यानि
हवींष्यभिघारयति॥२२॥

अथ केनाऽऽज्यमिति। सत्येनेति ब्रूयात्। चक्षुर्वै सत्यम्।
सत्येनैवेनदभि घारयति। ईश्वरो वा एषोऽन्धो भवितोः।
यश्चक्षुषाऽऽज्यमवेक्षते। निमील्यावेक्षेत। दाधारात्मश्चक्षुः।
अभ्याज्यं घारयति। आज्यं गृह्णाति॥२३॥

छन्दांसि वा आज्यम्। छन्दांस्येव प्रीणाति। चतुर्जुह्वां
गृह्णाति। चतुष्पादः पशवः। पशून्नेवाव रुन्धे। अष्टावुपभृति।
अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रः प्राणः। प्राणमेव पशुषु दधाति।
चतुर्ध्रुवायाम्॥२४॥

चतुष्पादः पशवः। पशुष्वेवोपरिष्ठात्प्रति तिष्ठति।
यजमानदेवत्या वै जुहूः। भ्रातृव्यदेवत्योपभृत्। चतुर्जुह्वां
गृह्णन्भूयो गृह्णीयात्। अष्टावुपभृति गृह्णन्कनीयः। यजमानायैव
भ्रातृव्यमुपस्तिं करोति। गौर्वै सुचः। चतुर्जुह्वां गृह्णाति।
तस्माच्चतुष्पदी॥२५॥

अष्टावुपभृति। तस्मादष्टाशफा। चतुर्ध्रुवायाम्। तस्माच्चतुः
स्तना। गामेव तथ्संस्करोति। साऽस्मै सस्कृतेषमूर्जं
दुहे। यज्जुह्वां गृह्णाति। प्रयाजेभ्यस्तत्। यदुपभृति।
प्रयाजानूयाजेभ्यस्तत्। सर्वस्मै वा एतद्यज्ञाय गृह्यते।
यद्ध्रुवायामाज्यम्॥२६॥

आपो॑ देवीरग्रे॑पुवो अग्रे॑गुव॒ इत्या॑ह। रूप॑मे॒वासा॑मे॒तन्महि॑मानं
व्याच॑ष्टे। अग्रं॑ इ॒मं य॒ज्ञं न॑य॒ताग्रे॑ य॒ज्ञप॑ति॒मित्या॑ह। अग्रं॑ ए॒व
य॒ज्ञं न॑यन्ति। अग्रे॑ य॒ज्ञप॑तिम्। यु॒ष्मानिन्द्रो॑ऽवृणीत वृत्र॑तूर्ये
यू॒यमिन्द्र॑मवृणीध्वं वृत्र॑तूर्य॒ इत्या॑ह। वृत्र॑५ हं ह॒निष्य॑न्निन्द्र
आपो॑ वव्रे। आपो॑ हेन्द्र॑ वव्रिरे। सं॒ज्ञामे॒वासा॑मे॒तत्सामा॑नं
व्याच॑ष्टे। प्रोक्षि॑ताः स्थेत्या॑ह॥२७॥

तेनाऽऽपुः प्रोक्षि॑ताः। अ॒ग्निर्दे॒वेभ्यो॑ नि॒लाय॑त। कृ॒ष्णो रू॒पं
कृ॒त्वा। स वन॑स्पती॒न्प्रावि॑शत्। कृ॒ष्णोऽस्या॑खरे॒ष्ठोऽग्नये॑ त्वा
स्वाहे॑त्या॒ह। अ॒ग्नय॑ ए॒वैनं॑ जुष्टं करोति। अथो॑ अ॒ग्रेरे॒व मेध॑मव
रुन्धे। वेदि॑रसि ब॒र्हिषे॑ त्वा स्वाहे॑त्या॒ह। प्र॒जा वै ब॒र्हिः।
पृथि॒वी वेदिः॑॥२८॥

प्र॒जा ए॒व पृथि॒व्यां प्रति॑ष्ठापयति। ब॒र्हिर्हि॑रसि सु॒ग्न्यस्त्वा
स्वाहे॑त्या॒ह। प्र॒जा वै ब॒र्हिः। यज॑मानः सु॒चः। यज॑मानमे॒व
प्र॒जासु॑ प्रति॑ष्ठापयति। दि॒वे त्वाऽन्तरि॑क्षाय त्वा पृथि॒व्यै त्वेति॑
ब॒र्हिरा॒साद्य॑ प्रोक्ष॑ति। ए॒भ्य ए॒वैनं॑लो॒केभ्यः॑ प्रोक्ष॑ति। अथ॒ ततः॑
स॒ह सु॒चा पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यश्च॑ ग्र॒न्थिं प्रत्यु॑क्षति। प्र॒जा वै ब॒र्हिः।
यथा॒ सू॒त्यै का॒ल आपः॑ पु॒रस्ता॑द्यन्ति॥२९॥

ता॒दृगे॒व तत्। स्व॒धा पि॒तृभ्य॑ इत्या॑ह। स्व॒धाका॒रो हि
पि॒तृणाम्। ऊ॒र्ग्व ब॒र्हिष॑द्भ्य इति॒ दक्षि॑णायै श्रोणे॒रोत्तर॑स्यै
नि॒नय॑ति सन्त॑त्यै। मा॒सा वै पि॒तरो॑ ब॒र्हिष॑दः। मा॒साने॒व

प्रीणाति। मासा वा ओषधीर्वर्धयन्ति। मासाः पचन्ति
समृद्धौ। अनन्तिस्कन्दन् ह पर्जन्यो वर्षति। यत्रैतदेवं
क्रियते॥३०॥

ऊर्जा पृथिवीं गच्छतेत्याह। पृथिव्यामेवोर्जं दधाति। तस्मात्-
पृथिव्या ऊर्जा भुञ्जते। ग्रन्थिं वि स्रंसयति। प्रजनयत्येव
तत्। ऊर्ध्वं प्राश्चमुद्धूढं प्रत्यश्चमा यच्छति। तस्मात्प्राचीनं
रेतो धीयते। प्रतीचीः प्रजा जायन्ते। विष्णोः स्तूपोऽसीत्याह।
यज्ञो वै विष्णुः॥३१॥

यज्ञस्य धृत्यै। पुरस्तात्प्रस्तरं गृह्णाति। मुख्यमेवैनं करोति।
इयन्तं गृह्णाति। प्रजापतिना यज्ञमुखेन सम्मितम्। इयन्तं
गृह्णाति। यज्ञपुरुषा सम्मितम्। इयन्तं गृह्णाति। एतावद्वै पुरुषे
वीर्यम्। वीर्यसम्मितम्॥३२॥

अपरिमितं गृह्णाति। अपरिमितस्यावरुद्धौ। तस्मिन्पवित्रे
अपि सृजति। यजमानो वै प्रस्तरः। प्राणापानौ पवित्रौ।
यजमान एव प्राणापानौ दधाति। ऊर्णाम्रदसं त्वा
स्तृणामीत्याह। यथायजुरेवैतत्। स्वासस्थं देवेभ्य इत्याह।
देवेभ्य एवैनंस्वासस्थं करोति॥३३॥

बर्हिः स्तृणाति। प्रजा वै बर्हिः। पृथिवी वेदिः। प्रजा एव
पृथिव्यां प्रतिष्ठापयति। अनन्तिदृश्जं स्तृणाति। प्रजयैवैनं
पशुभिरनन्तिदृश्जं करोति। धारयन्प्रस्तरं परिधीन्परि दधाति।
यजमानो वै प्रस्तरः। यजमान एव तथस्वयं परिधीन्परि

दधाति। गन्धर्वोऽसि विश्वावसुरित्याह॥३४॥

विश्वमेवायुर्यजमाने दधाति। इन्द्रस्य बाहुरसि दक्षिण इत्याह। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। मित्रावरुणौ त्वोत्तरतः परिधत्तामित्याह। प्राणापानौ मित्रावरुणौ। प्राणापानावेवास्मिन्दधाति। सूर्यस्त्वा पुरस्तात् पात्वित्याह। रक्षसामपहत्यै। कस्याश्चिदभिषस्त्या इत्याह। अपरिमितादेवैनं पाति॥३५॥

वीतिहोत्रं त्वा कव इत्याह। अग्निमेव होत्रेण समर्धयति। द्युमन्तः५ समिधीमहीत्याह समिद्धौ। अग्ने बृहन्तमध्वर इत्याह वृद्धौ। विशो यन्त्रे स्थ इत्याह। विशां यत्यै। उदीचीनाग्ने नि दधाति प्रतिष्ठित्यै। वसूनाः५ रुद्राणामादित्यानाः५ सदसि सीदेत्याह। देवतानामेव सदेन प्रस्तरः५ सादयति। जुहूरसि घृताची नाम्नेत्याह॥३६॥

असौ वै जुहूः। अन्तरिक्षमुपभृत्। पृथिवी ध्रुवा। तासामेतदेव प्रियं नाम। यद्घृताचीति। यद्घृताचीत्याह। प्रियेणैवैना नाम्ना सादयति। एता असदन्धसुकृतस्य लोक इत्याह। सत्यं वै सुकृतस्य लोकः। सत्य एवैनाः सुकृतस्य लोके सादयति। ता विष्णो पाहीत्याह। यज्ञो वै विष्णुः। यज्ञस्य धृत्यै। पाहि यज्ञं पाहि यज्ञपतिं पाहि मां यज्ञनियमित्याह। यज्ञाय यजमानायाऽऽत्मनै। तेभ्य एवाऽऽशिषमाशास्ते-
ऽनात्यै॥३७॥

स्थेत्याह पृथिवी वेदिर्यन्ति क्रियते वीणुर्वीर्यसम्मितं करोत्याह पाति नाम्नेत्याह लोके सांदयति षट् च॥—[६]

अ॒ग्निना॒ वै हो॒त्राः॑। दे॒वा असु॑रान॒भ्य॑भवन्। अ॒ग्नये॑
समि॒ध्यमा॑ना॒यानु॑ब्रूहीत्याह॒ भ्रातृ॑व्याऽभिभूत्यै। एक॑वि॒ंशति॑-
मिध्मदा॒रूणि॑ भवन्ति। एक॑वि॒ंशो वै पुरु॑षः। पुरु॑षस्याऽऽस्यै॑।
पञ्च॑दशेध्मदा॒रूण्य॑भ्या द॑धाति। पञ्च॑दश॒ वा अ॑र्धमा॒सस्य॑
रात्र॑यः। अ॒र्धमा॒सशः॑ संवत्स॒र आ॑प्यते। त्रीन्प॑रि॒धीन्प॑रि॒
दधा॑ति॥ ३८॥

ऊ॒र्ध्वे स॒मिधा॒वा द॑धाति। अ॒नूया॒जेभ्यः॑ स॒मिध॒मतिं॑ शिनष्टि।
षट्त्स॑म्पद्यन्ते। षड्वा ऋ॒तवः॑। ऋ॒तूने॒व प्री॑णाति। वे॒देनो॑प॒
वाज॑यति। प्रा॒जाप॒त्यो वै वे॒दः। प्रा॒जाप॒त्यः प्रा॒णः। यज॑मान
आह॑वनीयः। यज॑मान ए॒व प्रा॒णं द॑धाति॥ ३९॥

त्रि॒रुप॑ वाजयति। त्रयो॒ वै प्रा॒णाः। प्रा॒णाने॒वास्मि॑न्दधाति।
वे॒देनो॑प॒यत्य॑ सु॒वेण॑ प्रा॒जाप॒त्यमा॑घा॒रमा॑ घा॒रय॑ति। य॒ज्ञो
वै प्र॒जाप॑तिः। य॒ज्ञमे॒व प्र॒जाप॑तिं मुख॒त आ॑र॒भते॑। अथो॑
प्र॒जाप॑तिः सर्वा॑ दे॒वताः॑। सर्वा॑ ए॒व दे॒वताः॑ प्रीणाति।
अ॒ग्निम॑ग्री॒त्रिस्त्रिः॑ सं मृ॒द्धीत्या॑ह। त्र्या॑वृद्धि य॒ज्ञः॥ ४०॥

अथो॒ रक्ष॑सा॒मप॑हत्यै। प॒रि॒धीन्त्सं॑ मा॒र्ष्टि। पु॒नात्ये॒वैना॑न्।
त्रिस्त्रिः॑ सं मा॒र्ष्टि। त्र्या॑वृद्धि य॒ज्ञः। अथो॑ मे॒ध्यत्वा॑य। अथो॑
ए॒ते वै दे॒वाश्वाः॑। दे॒वाश्वा॑ने॒व तत्सं॑ मा॒र्ष्टि। सु॒वर्ग॑स्य लो॒कस्य॑
सम॑ष्ट्यै। आसी॑नोऽन्यमा॑घा॒रमा॑ घा॒रय॑ति॥ ४१॥

तिष्ठ॑न्नन्यम्। यथाऽनो॑ वा॒ रथं॑ वा यु॒ज्यात्। ए॒वमे॒व

तदध्वर्युर्यज्ञं युनक्ति। सुवर्गस्य लोकस्याभ्यूढ्यै। वहन्त्येनं
ग्राम्याः पशवः। य एवं वेद। भुवनमसि वि प्रथस्वेत्याह।
यज्ञो वै भुवनम्। यज्ञ एव यजमानं प्रजयां पशुभिः
प्रथयति। अग्ने यष्टरिदं नम इत्याह॥४२॥

अग्निर्वै देवानां यष्टा। य एव देवानां यष्टा। तस्मा एव
नमस्करोति। जुहेह्यग्निस्त्वा ह्वयति देवयज्याया उपभृदेहि
देवस्त्वा सविता ह्वयति देवयज्याया इत्याह। आग्नेयी वै
जुहूः। सावित्र्युपभृत्। ताभ्यामेवैने प्रसूत आदत्ते। अग्नाविष्णू
मा वामवं क्रमिषमित्याह। अग्निः पुरस्तात्। विष्णुर्यज्ञः
पश्चात्॥४३॥

ताभ्यामेव प्रतिप्रोच्यात्या क्रामति। विजिहाथां मा
मा सन्ताप्तमित्याहाहिंसायै। लोकं मे लोककृतौ
कृणुतमित्याह। आमेवैतामा शास्ते। विष्णोः स्थानमसीत्याह।
यज्ञो वै विष्णुः। एतत्खलु वै देवानामपराजितमायतनम्।
यद्यज्ञः। देवानामेवापराजित आयतने तिष्ठति। इत इन्द्रो
अकृणोद्वीर्याणीत्याह॥४४॥

इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। समारभ्योर्ध्वो अध्वरो
दिविस्पृशमित्याह वृद्ध्यै। आघारमाघार्यमाणमनु समारभ्य।
एतस्मिन्काले देवाः सुवर्गं लोकमायन्। साक्षादेव यजमानः
सुवर्गं लोकमेति। अथो समृद्धेनैव यज्ञेन यजमानः
सुवर्गं लोकमेति। अहुतो यज्ञो यज्ञपतेरित्याहानात्यै।
इन्द्रावान्त्स्वाहेत्याह। इन्द्रियमेव यजमाने दधाति। बृहद्वा

इत्याह॥४५॥

सुवर्गो वै लोको बृहद्भाः। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै।
यजमानदेवत्या वै जुहूः। भ्रातृव्यदेवत्योपभृत्। प्राण
आधारः। यत्संस्पर्शयेत्। भ्रातृव्येऽस्य प्राणं दध्यात्।
असंस्पर्शयन्नत्या क्रामति। यजमान एव प्राणं दधाति।
पाहि मांऽग्ने दुश्चरितादा मा सुचरिते भजेत्याह॥४६॥

अग्निर्वाव पवित्रम्। वृजिनमनृतं दुश्चरितम्। ऋजुकर्म
सत्यं सुचरितम्। अग्निरेवैनं वृजिनादनृतादुश्चरितात्पाति।
ऋजुकर्म सत्ये सुचरिते भजति। तस्मादेवमा शास्ते।
आत्मनो गोपीथाय। शिरो वा एतद्यज्ञस्य। यदाधारः।
आत्मा ध्रुवा॥४७॥

आधारमाधार्य ध्रुवां समनक्ति। आत्मन्नेव यज्ञस्य शिरः
प्रति दधाति। द्विः समनक्ति। द्वौ हि प्राणापानौ। तदाहुः।
त्रिरेव समञ्ज्यात्। त्रिधातु हि शिर इति। शिर इवैतद्यज्ञस्य।
अथो त्रयो वै प्राणाः। प्राणानेवास्मिन्दधाति। मुखस्य
शिरोऽसि सञ्ज्योतिषा ज्योतिरङ्गामित्याह। ज्योतिरेवास्मा
उपरिष्ठादधाति। सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै॥४८॥

परिदधाति प्राणं दधाति हि यज्ञो धारयति नम इत्याह पश्चाद्व्याणीत्याह भा इत्याह भजेत्याह ध्रुवेवास्मिन्दधाति
त्रिणि च॥

[७]

धिष्ण्या वा एते न्युप्यन्ते। यद्वह्मा। यद्धोता। यदध्वर्युः।
यदग्नीत्। यद्यजमानः। तान् यदन्तरेयात्। यजमानस्य
प्राणान्त्सङ्कर्षेत्। प्रमायुकः स्यात्। पुरोडाशमपगृह्य

सञ्चरत्यध्वर्युः॥४९॥

यजमानायैव तल्लोकः शिषति। नास्य प्राणान्त्सङ्कर्षति।
न प्रमायुको भवति। पुरस्तात् प्रत्यङ्मासीनः। इडाया इडाया
दधाति। हस्त्याः होत्रे। पशवो वा इडा। पशवः पुरुषः।
पशुष्वेव पशून्प्रतिष्ठापयति। इडाये वा एषा प्रजातिः॥५०॥
तां प्रजातिं यजमानोऽनु प्र जायते। द्विरङ्गुलावनक्ति
पर्वणोः। द्विपाद्यजमानः प्रतिष्ठित्यै। सकृदुप स्तृणाति। द्विरा
दधाति। सकृदभि घोरयति। चतुः सम्पद्यते। चत्वारि वै
पशोः प्रतिष्ठानानि। यावानेव पशुः। तमुपह्वयते॥५१॥

मुखमिव प्रत्युपह्वयेत। सम्मुखानेव पशूनुप ह्वयते। पशवो
वा इडा। तस्मात्त्साऽन्वारभ्या। अध्वर्युणा च यजमानेन च।
उपहूतः पशुमानं सानीत्याह। उप ह्येनौ ह्वयते होता। इडाये
देवतानामुपह्वे। उपहूतः पशुमान्भवति। य एवं वेद॥५२॥

यां वै हस्त्यामिडाया दधाति। वाचः सा भागधेयम्।
यामुपह्वयते। प्राणान्त्सा। वाचं चैव प्राणाश्चाव रुन्धे।
अथ वा एतर्ह्युपहूतायामिडायाम्। पुरोडाशस्यैव बर्हिषदो
मीमांसा। यजमानं देवा अब्रुवन्। हविर्नो निर्वपेति।
नाहमभागो निर्वपस्यामीत्यब्रवीत्॥५३॥

न मयाऽभागयाऽनुवक्ष्यथेति वागब्रवीत्। नाहमभागा
पुरोनुवाक्या भविष्यामीति पुरोनुवाक्या। नाहमभागा याज्या
भविष्यामीति याज्या। न मयाऽभागेन वर्षद्वरिष्यथेति

वषट्कारः। यद्यजमानभागं निधाय पुरोडाशं बर्हिषदं करोति। तानेव तद्वाग्निः करोति। चतुर्धा करोति। चतस्रो दिशः। दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति। बर्हिषदं करोति॥५४॥

यजमानो वै पुरोडाशः। प्रजा बर्हिः। यजमानमेव प्रजासु प्रतिष्ठापयति। तस्मादस्त्राऽन्याः प्रजाः प्रतितिष्ठन्ति। मा२सेनान्याः। अथो खल्वाहुः। दक्षिणा वा एता हविर्यज्ञस्यान्तर्वेद्यव रुध्यन्ते। यत्पुरोडाशं बर्हिषदं करोतीति। चतुर्धा करोति। चत्वारो ह्येते हविर्यज्ञस्यर्त्विजः॥५५॥

ब्रह्मा होताऽध्वर्युरग्नीत्। तमभि मृशेत्। इदं ब्रह्मणः। इदं होतुः। इदमध्वर्योः। इदमग्नीध इति। यथैवादः सौम्येऽध्वरे। आदेशमृत्विग्भ्यो दक्षिणा नीयन्ते। तादृगेव तत्। अग्नीधे प्रथमाया दधाति॥५६॥

अग्निमुखा हृद्धिः। अग्निमुखामेवर्द्धिं यजमान ऋध्नोति। सकृदुपस्तीर्य द्विरादधत्। उपस्तीर्य द्विरभि धारयति। षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेव प्रीणाति। वेदेन ब्रह्मणे ब्रह्मभागं परिहरति। प्राजापत्यो वै वेदः। प्राजापत्यो ब्रह्मा॥५७॥

सविता यज्ञस्य प्रसूत्यै। अथ काममन्येन। ततो होत्रे। मध्यं वा एतद्यज्ञस्य। यद्धोता। मध्यत एव यज्ञं प्रीणाति। अथाध्वर्यवै। प्रतिष्ठा वा एषा यज्ञस्य। यदध्वर्युः।

तस्माद्धविर्यज्ञस्यैतामेवाऽऽवृतमनु॥५८॥

अन्या दक्षिणा नीयन्ते। यज्ञस्य प्रतिष्ठित्यै। अग्निमग्नीथ्सकृथ्स-
कृथ्सं मृड्डीत्याह। पराडिव ह्यैतर्हि यज्ञः। इषिता दैव्या
होतार इत्याह। इषितं हि कर्म क्रियते। भद्रवाच्याय
प्रेषितो मानुषः सूक्तवाकाय सूक्ता ब्रूहीत्याह। आ-
मेवैतामा शास्ते। स्वगा दैव्या होतृभ्य इत्याह। यज्ञमेव
तत्स्वगा करोति। स्वस्तिर्मानुषेभ्य इत्याह। आमेवैतामा
शास्ते। शं योर्ब्रूहीत्याह। शंयुमेव बारहस्पत्यं भागधेयेन
समर्धयति॥५९॥

चरत्यध्वर्युः प्रजातिह्वयते वेदाब्रवीद्वरहिपदं करोत्यृत्विजो दधाति ब्रह्माऽनुकरोति चत्वारि च॥—————[८]

अथ सूचावनुष्टुभ्यां वाजवतीभ्यां व्यूहति। प्रतिष्ठा वा
अनुष्टुक्। अन्नं वाजः प्रतिष्ठित्यै। अन्नाद्यस्यावरुद्धौ। प्राचीं
जुहूमूहति। जातानेव भ्रातृव्यान्प्रणुदते। प्रतीचीमुपभृतम्।
जनिष्यमाणानेव प्रतिनुदते। सविषूच एवापोह्य सपत्नान्
यजमानः। अस्मिँल्लोके प्रति तिष्ठति॥६०॥

द्वाभ्याम्। द्विप्रतिष्ठो हि। वसुभ्यस्त्वा रुद्रेभ्यस्त्वा-
ऽऽदित्येभ्यस्त्वेत्याह। यथायजुरेवैतत्। सुक्षु प्रस्तरमनक्ति।
इमे वै लोकाः सूचः। यजमानः प्रस्तरः। यजमानमेव
तेजसाऽनक्ति। त्रेधाऽनक्ति। त्रयं इमे लोकाः॥६१॥

एभ्य एवैनं लोकेभ्योऽनक्ति। अभिपूर्वमनक्ति। अभिपूर्वमेव
यजमानं तेजसाऽनक्ति। अक्तं रिहाणा इत्याह। तेजो वा

आज्यम्। यजमानः प्रस्तरः। यजमानमेव तेजसाऽनक्ति।
वियन्तु वय इत्याह। वय एवैनं कृत्वा। सुवर्गं लोकं
गमयति॥६२॥

प्रजां योनिं मा निर्मृक्षमित्याह। प्रजायै गोपीथाय।
आप्यायन्तामाप ओषधय इत्याह। आप एवौषधीरा
प्याययति। मरुतां पृषतयः स्थेत्याह। मरुतो वै वृष्ट्या
ईशते। वृष्टिमेवाव रुन्धे। दिवं गच्छ ततो नो वृष्टिमेरयेत्याह।
वृष्टिर्वै द्यौः। वृष्टिमेवाव रुन्धे॥६३॥

यावद्वा अध्वर्युः प्रस्तरं प्रहरति। तावदस्यायुर्मियते।
आयुष्पा अग्नेऽस्यायुर्मे पाहीत्याह। आयुरेवाऽऽत्मन्धत्ते।
यावद्वा अध्वर्युः प्रस्तरं प्रहरति। तावदस्य चक्षुर्मियते।
चक्षुष्पा अग्नेऽसि चक्षुर्मे पाहीत्याह। चक्षुरेवाऽऽत्मन्धत्ते।
ध्रुवाऽसीत्याह प्रतिष्ठित्यै। यं परिधिं पर्यधत्था इत्याह॥६४॥

यथायजुरेवैतत्। अग्ने देव पणिभिर्वीयमाण इत्याह। अग्रयं
एवैनं जुष्टं करोति। तन्त एतमनु जोषं भरामीत्याह।
सजातानेवास्मा अनुकान्करोति। नेदेष त्वदपचेतयाता
इत्याहानुख्यात्यै। यज्ञस्य पाथ उप समितमित्याह।
भूमानमेवोपैति। परिधीन्प्र हरति। यज्ञस्य समिष्ट्यै॥६५॥

सुचौ सं प्रस्नावयति। यदेव तत्र क्रूरम्। तत्तेन
शमयति। जुह्वामुपभृतम्। यजमानदेवत्या वै जुहूः।
भ्रातृव्यदेवत्योपभृत्। यजमानायैव भ्रातृव्यमुपस्तिं करोति।

स॒ऽस्रावभा॒गाः स्वेत्या॑ह। वस॑वो वै रु॒द्रा आ॑दि॒त्याः
स॒ऽस्रावभा॒गाः। तेषां॑ तद्भा॒गधेय॑म्॥६६॥

ताने॒व तेन॑ प्रीणाति। वै॒श्वदे॒व्यर्चा॑। ए॒ते हि वि॒श्वे दे॒वाः।
त्रि॒ष्टुग्भ॑वति। इन्द्रि॒यं वै त्रि॒ष्टुक्। इन्द्रि॒यमे॒व यज॑माने
दधाति। अ॒ग्नेर्वा॒मप॑न्नगृहस्य॒ सद॑सि सादया॒मीत्या॑ह। इ॒यं
वा अ॒ग्निरप॑न्नगृहः। अ॒स्या ए॒वैने॒ सद॑ने सादयति। सु॒म्राय॑
सु॒मिनी सु॒म्रे मा॑ धत्त॒मित्या॑ह॥६७॥

प्र॒जा वै प॒शवः॑ सु॒म्रम्। प्र॒जामे॒व प॒शूना॒त्मन्ध॑त्ते। धु॒रि धु॒र्यौ
पा॒त॒मित्या॑ह। जा॒याप॒त्योर्गो॑पी॒थाय॑। अ॒ग्नेऽद॒ब्धायो॑ऽशीततनो
इत्या॑ह। य॒थाय॑जुरे॒वैतत्। पा॒हि मा॒ऽद्य दि॒वः पा॒हि प्र॑सि॒त्यै
पा॒हि दु॒रि॒ष्ट्यै पा॒हि दु॒र॒द्भन्यै॑ पा॒हि दु॒श्च॑रिता॒दित्या॑ह।
आ॒मे॒वैता॒मा शा॑स्ते। अ॒वि॒षन्नः पि॒तुं कृ॑णु सु॒षदा॒ योनि॑ऽ
स्वाहे॒ती॒ध्मसं॑वृ॒श्च॒नान्य॑न्वाहा॒र्यप॑चनेऽभ्या॒धाय॑ फलीकरणहोमं
जु॒होति॑। अ॒ति॒रि॒क्तानि॑ वा इ॒ध्मसं॑ वृ॒श्च॒नानि॑॥६८॥

अ॒ति॒रि॒क्ताः फ॒ली॒कर॑णाः। अ॒ति॒रि॒क्तमा॒ज्योच्छे॑षणम्।
अ॒ति॒रि॒क्त ए॒वाति॑रि॒क्तं द॑धाति। अथो अ॒ति॒रि॒क्तेनै॒वाति॑रि॒क्त-
मा॒त्वाऽव॑ रुन्धे। वेदि॑दे॒वेभ्यो॑ नि॒लाय॑त। तां वे॒देना॒न्ववि॑न्दन्।
वे॒देन॒ वेदिं॑ वि॒विदुः पृथि॑वीम्। सा प॑प्रथे पृथि॒वी पार्थि॑वानि।
ग॒र्भं बि॒भर्ति॑ भुव॑नेष्वन्तः। ततो॑ य॒ज्ञो जा॑यते वि॒श्वदा॒निरि॑तिं
पु॒रस्ता॑ऽस्तम्बय॒जुषो॑ वे॒देन॒ वेदि॑ऽ सम्मा॒र्ष्यनु॑वित्यै॥६९॥

अथो यद्वे॒दश्च॒ वेदि॑श्च॒ भव॑तः। मि॒थुन॒त्वाय॒ प्रजा॑त्यै।

प्रजापतेर्वा एतानि श्मश्रूणि। यद्वेदः। पत्न्या उपस्थ
आस्यति। मिथुनमेव करोति। विन्दते प्रजाम्। वेदः होता-
ऽऽहवनीयाः स्तृणन्नेति। यज्ञमेव तत्सन्तनोत्योत्तरस्मादर्ध-
मासात्। तः सन्ततमुत्तरेऽर्धमास आलभते॥ ७०॥

तं कालेकाल आगते यजते। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। स त्वा
अध्वर्युः स्यात्। यो यतो यज्ञं प्रयुङ्क्ते। तदेनं प्रतिष्ठापयतीति।
वाताद्वा अध्वर्युर्यज्ञं प्रयुङ्क्ते। देवा गातुविदो गातुं वित्वा
गातुमित्याह। यत एव यज्ञं प्रयुङ्क्ते। तदेनं प्रतिष्ठापयति।
प्रति तिष्ठति प्रजया पशुभिर्यजमानः॥ ७१॥

तिष्ठतीमे लोका गमयति द्यौर्वृष्टिमेवाव रुन्धे पर्यधत्वा इत्याहु समिष्टे भागधेयन्तमित्याहु वा इध्मसं वृक्षनान्यनुवित्यै
लभते यजमानः॥

[९]

यो वा अयथादेवतं यज्ञमुपचरति। आ देवताभ्यो वृश्च्यते।
पापीयान्भवति। यो यथादेवतम्। न देवताभ्य आवृश्च्यते।
वसीयान्भवति। वारुणो वै पाशः। इमं विष्यामि वरुणस्य
पाशमित्याह। वरुणपाशादेवैनां मुञ्चति। सवितृप्रसूतो
यथादेवतम्॥ ७२॥

न देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति। धातुश्च योनौ
सुकृतस्य लोक इत्याह। अग्निर्वै धाता। पुण्यं कर्म
सुकृतस्य लोकः। अग्निरेवैनां धाता। पुण्ये कर्मणि
सुकृतस्य लोके दधाति। स्योनं मे सह पत्या करोमीत्याह।
आत्मनश्च यजमानस्य चानात्सै सन्त्वाय। समायुषा सं
प्रजयेत्याह॥ ७३॥

आमेवैतामा शास्ते पूर्णपात्रे। अन्ततोऽनुष्टुभा। चतुष्पद्वा
 एतच्छन्दः प्रतिष्ठितं पत्नियै पूर्णपात्रे भवति। अस्मिँल्लोके
 प्रति तिष्ठानीति। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। अथो वाग्वा
 अनुष्टुक्। वाङ्मिथुनम्। आपो रेतः प्रजननम्। एतस्माद्वै
 मिथुनाद्विद्योतमानः स्तनयन्वर्षति। रेतः सिञ्चन्॥ ७४॥

प्रजाः प्रजनयन्। यद्वै यज्ञस्य ब्रह्मणा युज्यते। ब्रह्मणा वै तस्य
 विमोकः। अद्भिः शान्तिः। विमुक्तं वा एतर्हि योऽक्रं ब्रह्मणा।
 आदायै न त्वर्त्नी सहाप उपगृहीते शान्त्यै। अञ्जलौ पूर्णपात्रमा
 नयति। रेतं एवास्यां प्रजां दधाति। प्रजया हि मनुष्यः पूर्णः।
 मुखं वि मृष्टे। अवभृथस्यैव रूपं कृत्वोत्तिष्ठति॥ ७५॥

सवितृप्रसूतो यथादेवतं प्रजयेत्याह सिञ्चन्मृष्ट एकं च॥ [१०]

परिवेषो वा एष वनस्पतीनाम्। यदुपवेषः। य एवं
 वेदं विन्दते परिवेष्टारम्। तमुत्करे। यं देवा मनुष्येषु।
 उपवेषमधारयन्। ये अस्मदपं चेतसः। तानस्मभ्यमिहा
 कुरु। उपवेषोपं विद्धि नः॥ ७६॥

प्रजां पुष्टिमथो धनम्। द्विपदो नश्चतुष्पदः। ध्रुवाननप-
 गान्कुर्विति पुरस्तात्प्रत्यश्चमुपं गूहति। तस्मात्पुरस्तात्प्रत्यश्चः
 शूद्रा अवस्यन्ति। स्थविमत उपगूहति। अप्रतिवादिन
 एवैनान्कुरुते। धृष्टिर्वा उपवेषः। शुचर्तो वज्रो ब्रह्मणा
 सः शितः। योपवेषे शुक्। साऽमुमृच्छतु यं द्विष्म
 इति॥ ७७॥

अथा॑स्मै नाम॒ गृह्य॒ प्रहर॑ति। निर॒मुन्नु॑द् ओक॑सः। स॒पत्नो॒
 यः पृ॑त॒न्यति॑। नि॒र्बा॒ध्येन॑ ह॒विषा॑। इन्द्र॑ एण॒ं परा॑शरीत्। इ॒हि
 ति॒स्रः परा॑वतः। इ॒हि प॒ञ्च जना॑५ अ॒ति। इ॒हि ति॒स्रोऽति॑
 रोच॑नायावत्। सूर्यो॑ अस॑द्वि॒वि। पर॑मान्त्वा॑ परा॒वतम्॑॥७८॥
 इन्द्रो॑ नयतु वृ॒त्रहा॑। यतो॒ न पुन॑राय॑सि। श॒श्वती॑भ्यः
 सम॑भ्य॒ इति॑। त्रि॒वृ॒द्धा ए॒ष वज्रो॑ ब्रह्म॑णा स॒शितः॑। शु॒चैवैनं॑
 वि॒ध्वा। ए॒भ्यो लो॒केभ्यो॑ नि॒र्णु॑द्य। वज्रेण॑ ब्रह्म॑णा स्तृणु॑ते।
 ह॒तोऽसा॑वव॑धिष्मा॒मुमित्या॑ह॒ स्तृत्यै॑। यं द्वि॒ष्यात्तं ध्या॑येत्।
 शु॒चैवैनं॑मर्पयति॥७९॥

प्रत्युष्टं दिवः शिल्पमयंज्ञो घृतं च देवासुराः स एतमिन्द्र आपो देवीरग्निना धिष्ण्या
 अथ स्रुचौ यो वा अयथादेवतं परिवेषो वा एकादश॥११॥

प्रत्युष्टमयंज्ञ एषा हि विश्वेषां देवानामूर्जा पृथिवीमथो रक्षंसान्तां प्रजातिं द्वाभ्यां तं
 कालेकाले नवसप्ततिः॥७९॥

प्रत्युष्टमर्पयति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके तृतीयः

प्रपाठकः समाप्तः॥

॥चतुर्थः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके चतुर्थः प्रपाठकः॥

ब्रह्मणे ब्राह्मणमालभते। क्षत्राय राजन्यम्। मरुद्भ्यो वैश्यम्।
तपसे शूद्रम्। तमसे तस्करम्। नारकाय वीरहणम्। पाप्मने
क्लीबम्। आक्रयायायोगूम्। कामाय पुंश्चलूम्। अतिक्रुष्टाय
मागधम्॥१॥

गीताय सूतम्। नृत्ताय शैलूषम्। धर्माय सभाचरम्। नर्माय
रेभम्। नरिष्टायै भीमलम्। हसाय कारिम्। आनन्दाय
स्त्रीषखम्। प्रमुदे कुमारीपुत्रम्। मेधायै रथकारम्। धैर्याय
तक्षाणम्॥२॥

श्रमाय कौलालम्। मायायै कार्मारम्। रूपाय मणिकारम्।
शुभे वपम्। शरव्याया इषुकारम्। हेत्यै धन्वकारम्। कर्मणे
ज्याकारम्। दिष्टाय रज्जुसर्गम्। मृत्यवे मृगयुम्। अन्तकाय
श्वनितम्॥३॥

सन्ध्यै जारम्। गेहायोपपतिम्। निर्ऋत्यै परिवित्तम्।
आर्त्यै परिविविदानम्। अराध्यै दिधिषूपतिम्। पवित्राय
भिषजम्। प्रज्ञानाय नक्षत्रदर्शम्। निष्कृत्यै पेशस्कारीम्।
बलायोपदाम्। वर्णायानूरुधम्॥४॥

नदीभ्यः पौञ्जिष्टम्। ऋक्षीकाभ्यो नैषादम्। पुरुषव्याघ्राय
दुर्मदम्। प्रयुज्य उन्मत्तम्। गन्धर्वाप्सरभ्यो ब्रात्यम्।

स॒र्प॒दे॒व॒ज॒ने॒भ्योऽप्र॑तिपदम्। अवे॑भ्यः कि॒त॒वम्। इ॒र्य॑ता॒या
अकि॑तवम्। पि॒शा॒चे॒भ्यो बि॑दलका॒रम्। या॒तु॒धा॒ने॑भ्यः
कण्ट॑कका॒रम्॥५॥

उ॒त्सा॒दे॒भ्यः कु॑ञ्जम्। प्र॒मु॒दे॑ वा॒म॒नम्। द्वा॒र्भ्यः॑ स्ना॒मम्।
स्व॒प्रा॒या॒न्धम्। अ॒ध॒र्मा॒य ब॑धि॒रम्। सं॒ज्ञा॒ना॒य स्म॑रका॒रीम्।
प्र॒का॒मो॒द्या॒योप॑सदम्। आ॒शि॒क्षा॒यै प्र॑श्जि॒नम्। उ॒प॒शि॒क्षा॒या
अभि॑प्र॒श्जि॒नम्। म॒र्या॒दा॒यै प्र॑श्जवि॒वा॒कम्॥६॥

ऋ॒त्यै स्ते॒न॒हृ॒दय॑म्। वैर॑ह॒त्या॒य पि॑शु॒नम्। वि॒वि॒त्त्यै॑ क्ष॒त्ता॒रम्।
औ॒प॒न्द्र॒ष्टा॒य स॒ङ्ग॒ही॒ता॒रम्। ब॒ला॒या॒नु॒च॒रम्। भू॒म्ने॑ प॒रि॑ष्क॒न्दम्।
प्रि॒या॒य प्रि॒यवा॑दि॒नम्। अ॒रि॑ष्ट्या अ॒श्व॑सा॒दम्। मे॒धा॒य वा॑सः
प॒ल्पू॒लीम्। प्र॒का॒मा॒य र॑जयि॒त्रीम्॥७॥

भा॒यै दा॑र्वाहा॒रम्। प्र॒भा॒या आ॒ग्ने॒न्धम्। नाक॑स्य पृ॒ष्ठा॒याभि॑-
षे॒त्ता॒रम्। ब्र॒ध्न॒स्य वि॒ष्ट॒पा॒य पा॑त्रनिर्णे॒गम्। दे॒व॒लो॒का॒य
पे॒शि॒ता॒रम्। म॒नु॒ष्य॒लो॒का॒य प्र॑क॒रि॒ता॒रम्। स॒र्वे॑भ्यो लो॒के॒भ्य
उ॒प॒से॒त्ता॒रम्। अ॒व॒र्त्यै॑ व॒धा॒योप॑मन्थि॒ता॒रम्। सु॒व॒र्गा॒य लो॒का॒य
भा॒ग॒दु॒घम्। व॒र्षि॑ष्ठाय॒ नाका॑य प॒रि॒वे॒ष्टा॒रम्॥८॥

अ॒र्मे॑भ्यो ह॒स्ति॒पम्। ज॒वा॒या॑श्च॒पम्। पु॒ष्ट्यै॑ गो॒पा॒लम्।
तेज॑सेऽज॒पा॒लम्। वी॒र्या॑यावि॒पा॒लम्। इ॒रा॒यै की॒ना॒शम्।
की॒ला॒ला॒य सु॒रा॒का॒रम्। भ॒द्रा॒य गृ॒ह॒पम्। श्रेय॑से वि॒त्त॒धम्।
अध्य॑क्षा॒या॒नु॒क्ष॒त्ता॒रम्॥९॥

म॒न्यवे॑ऽयस्ता॒पम्। क्रो॒धा॒य॒ नि॒स॒रम्। शोका॑याभि॒स॒रम्।
उ॒त्कूल॑वि॒कूला॒भ्यां॑ त्रि॒स्थि॒नम्। यो॒गा॒य॒ यो॒क्ता॒रम्। क्षे॒मा॒य॒
वि॒मो॒क्ता॒रम्। व॒पु॒षे॒ मान॑स्कृ॒तम्। शी॒ला॒या॒ञ्जनी॑का॒रम्।
नि॒र॒ऋ॒त्यै॒ को॒शका॑रीम्। य॒मा॒या॒सूम्॥१०॥

य॒म्यै॒ य॒म॒सूम्। अथ॑र्व॒भ्यो॑ऽव॒तो॒काम्। सं॒व॒त्स॒रा॒य॒
पर्या॑रिणीम्। प॒रि॒व॒त्स॒रा॒या॒वि॒जा॒ताम्। इ॒दा॒व॒त्स॒रा॒या॒प॒-
स्क॑द्व॒रीम्। इ॒द्व॒त्स॒रा॒या॒ती॒त्व॒रीम्। व॒त्स॒रा॒य॒ वि॒ज॑र्ज॒राम्।
सं॒व॒त्स॒रा॒य॒ प॒लि॒क्री॑म्। व॒ना॒य॒ व॒न॒पम्। अ॒न्य॒तो॒र॒ण॒या॒य॒
दा॒व॒पम्॥११॥

स॒रो॒भ्यो॒ धै॒व॒रम्। वेश॑न्ता॒भ्यो॒ दा॒शम्। उ॒प॒स्था॑व॒री॒भ्यो॒
बै॒न्दम्। न॒ङ्ग॒ला॒भ्यः॒ शौ॒ष्क॒लम्। पा॒र्या॑य॒ कै॒व॒र्तम्। अ॒वा॒र्या॑य॒
मा॒र्गा॒रम्। ती॒र्थे॒भ्य॑ आ॒न्दम्। वि॒ष॑मे॒भ्यो॒ मै॒ना॒लम्। स्व॒ने॒भ्यः॒
प॒र्ण॑कम्। गु॒हा॒भ्यः॒ कि॒रा॑तम्। सा॒नु॒भ्यो॒ ज॒म्भ॑कम्। प॒र्व॒ते॒भ्यः॒
कि॒म्पू॒रुष॑म्॥१२॥

प्र॒ति॒श्रु॒त्का॑या ऋ॒तु॒लम्। घो॒षा॒य॒ भू॒षम्। अ॒न्ता॒य॒ बहु॑वा॒दि॒नम्।
अ॒न॒न्ता॒य॒ मू॒कम्। म॒ह॑से वी॒णा॒वा॒दम्। क्रो॒शा॒य॒ तू॒णव॑ध्मम्।
आ॒क्र॒न्दा॒य॒ दु॒न्दु॒भ्या॒घा॒तम्। अ॒व॒र॒स्प॒रा॒य॒ श॒ङ्ख॑ध्मम्।
ऋ॒भु॒भ्यो॑जि॒नस॑न्धा॒यम्। सा॒ध्ये॒भ्य॑श्च॒र्म॒म्णम्॥१३॥

बी॒भ॒त्सा॒यै॒ पौ॒ल्क॑सम्। भू॒त्यै॒ जा॒ग॒र॒णम्। अ॒भू॒त्यै॒ स्व॒प॒नम्।
तु॒ला॒यै॒ वा॒णि॒जम्। वर्णा॑य॒ हि॒र॒ण्यका॑रम्। वि॒श्वे॑भ्यो॒ दे॒वे॒भ्यः॒

सिध्मलम्। पश्चाद्दोषाय ग्लान्वम्। ऋत्यै जनवादिनम्। व्युद्ध्या
अपगल्भम्। सञ्शराय प्रच्छिदम्॥१४॥

हसाय पुञ्चलूमा लभते। वीणावादं गणकं गीताय। यादसे
शाबुल्याम्। नर्माय भद्रवतीम्। तूणवध्मं ग्रामण्यं पाणिसङ्घातं
नृत्ताय। मोदायानुक्रोशकम्। आनन्दाय तल्वम्॥१५॥

अक्षराजाय कितवम्। कृताय सभाविनम्। त्रेताया आदि-
नवदरुशम्। द्वापराय बहिः सदम्। कलये सभास्थाणुम्।
दुष्कृताय चरकाचार्यम्। अध्वने ब्रह्मचारिणम्। पिशाचेभ्यः
सैलगम्। पिपासायै गोव्यच्छम्। निर्ऋत्यै गोघातम्। क्षुधे
गौविकर्तम्। क्षुत्तृष्णाभ्यान्तम्। यो गां विकृन्तन्तं मांसं
भिक्षमाण उपतिष्ठते॥१६॥

भूम्यै पीठसर्पिणमा लभते। अग्नयेऽसलम्। वायवे
चाण्डालम्। अन्तरिक्षाय वञ्शनर्तिनम्। दिवे खलतिम्।
सूर्याय हर्यक्षम्। चन्द्रमसे मिर्मिरम्। नक्षत्रेभ्यः किलासम्।
अह्ने शुक्लं पिङ्गलम्। रात्रियै कृष्णं पिङ्गाक्षम्॥१७॥

वाचे पुरुषमा लभते। प्राणमपानं व्यानमुदानं समानं तान्
वायवै। सूर्याय चक्षुरा लभते। मनश्चन्द्रमसे। दिग्भ्यः श्रोत्रम्।
प्रजापतये पुरुषम्॥१८॥

अथैतानरूपेभ्य आलभते। अतिह्रस्वमतिदीर्घम्। अति-
कृशमत्यसलम्। अतिशुक्लमतिकृष्णम्। अतिश्लक्ष्णमति-

लोमशम्। अतिकिरिटमतिदन्तुरम्। अतिमिर्मिरमति-
मेमिषम्। आशायै जामिम्। प्रतीक्षायै कुमारीम्॥१९॥

ब्रह्मणे गीताय श्रमाय सन्धये नदीभ्य उध्सादेभ्य ऋत्ये भाया अर्मेभ्यो मन्यवे यम्यै
दशदश सराभ्यो द्वादश प्रतिश्रुत्कायै बीभत्सायै दशदश हसाय सप्ताक्षराजाय त्रयोदश
भूम्यै दश वाचे षडथ नवैकान्नविंशतिः॥१९॥

ब्रह्मणे यम्यै नवदश॥१९॥

ब्रह्मणे कुमारीम्॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके चतुर्थः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥पञ्चमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके पञ्चमः प्रपाठकः॥

स॒त्यं प्रप॑द्ये। ऋ॒तं प्रप॑द्ये। अ॒मृतं प्रप॑द्ये। प्र॒जाप॑तेः प्रि॒यां
त॒नुव॑मना॒र्तां प्रप॑द्ये। इ॒दम॒हं प॑ञ्चद॒शेन॒ वज्रे॑ण। द्विष॑न्तं
भ्रातृ॑व्य॒मव॑ क्रामामि। योऽ॒स्मान्द्वेष्टि॑। यं च॒ व॒यं द्विष्मः॑।
भूर्भुवः॑ सु॒वः। हिम्॥१॥

सत्यं दश॥

[१]

प्र वो॒ वाजा॑ अ॒भिद्य॑वः। ह॒विष्म॑न्तो घृ॒ताच्या॑। दे॒वाञ्जि॑गाति
सु॒म्र॒युः। अ॒ग्न आया॑हि वी॒तये॑। गृ॒णानो॑ ह॒व्यदा॑तये। नि होता॑
स॒त्सि ब॒र्हिषि॑। तं त्वा॑ स॒मिद्वि॑रङ्गि॒रः। घृ॒तेन॑ वर्धयामसि।
बृ॒हच्छो॑चा यविष्य। स नः॑ पृ॒थुः श्र॒वाय्य॑म्॥२॥

अच्छा॑ दे॒व वि॒वास॑सि। बृ॒हद॑ग्ने सु॒वीर्य॑म्। ई॒डेन्यो॑
नम॒स्यस्ति॑रः। तमा॑सि द॒र्शतः॑। स॒मग्नि॑रि॒ध्यते॑ वृषा॑। वृषो॑
अ॒ग्निः स॒मिध्य॑ते। अ॒श्वो न दे॑ववा॒हेनः॑। तं ह॒विष्म॑न्त
ई॒डते॑। वृष॑णं त्वा व॒यं वृष॑न्। वृषा॑णः स॒मिधी॑महि॥३॥

अ॒ग्ने दी॑द्यतं बृ॒हत्। अ॒ग्निं द॑त्तं वृ॒णीम॑हे। होता॑रं वि॒श्ववे॑दसम्।
अ॒स्य य॒ज्ञस्य॑ सु॒क्रतु॑म्। स॒मिध्य॑मानो अ॒ध्वरे॑। अ॒ग्निः पा॑व॒क
ई॒ड्यः। शो॒चिर्क्वै॑श॒स्तमी॑महे। स॒मिद्धो॑ अ॒ग्न आ॑हुत। दे॒वान्
य॑क्षि स्व॒ध्वर॑। त्वं हि ह॒व्यवा॑डसि। आ जु॑होत दु॒वस्य॑त।
अ॒ग्निं प्र॑य॒त्यध्व॑रे। वृ॒णीध्व॑ ह॒व्यवा॑हनम्। त्वं वरु॑ण उ॒त
मि॒त्रो अ॑ग्ने। त्वां वर्ध॑न्ति म॒तिभि॑र्व॒सिष्ठाः॑। त्वे वसु॑ सुष॒ण॒नानि॑

सन्तु। यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥४॥

श्रुवाय्यमिधोमृद्वसि सुप्त च॥

[२]

अग्ने॑ म॒हा॑ अ॒सि ब्रा॒ह्मण॑ भार॒त। अ॒साव॒सौ। दे॒वेद्धो॑
मन्वि॑द्धः। ऋषि॑ष्टुतो वि॒प्रा॑नुम॒दितः। क॒वि॒श॒स्तो ब्र॒ह्म॑स॒ शितो॑
घृ॒ताह॑वनः। प्र॒णीर्य॑ज्ञाना॑म्। र॒थीर॑ध्व॒राणा॑म्। अ॒तूर्तो॑ हो॒ता।
तू॒र्णि॑र॒हव्य॑वाट। आ॒स्पात्रं॑ जुहू॒र्दे॒वाना॑म्॥५॥

च॒म॒सो दे॒व॒पा॒नः। अ॒रा॑ इ॒वाग्ने॑ ने॒मि॒र्दे॒वाः स्त्वं प॑रि॒भूर॑सि।
आ व॑ह दे॒वान् यज॑मानाय। अ॒ग्नि॒म॒ग्न आ॒व॑ह। सोम॒मा॒व॑ह।
अ॒ग्नि॒मा॒व॑ह। प्र॒जाप॑ति॒मा॒व॑ह। अ॒ग्नी॒षो॒मा॒वा॒व॑ह। इ॒न्द्रा॒ग्नी
आ॒व॑ह। इ॒न्द्र॒मा॒व॑ह। म॒हेन्द्र॑मा॒व॑ह। दे॒वाः आ॑ज्य॒पाः
आ॒व॑ह। अ॒ग्निः हो॒त्राया॑ऽऽव॑ह। स्वं म॑हि॒मान॒मा॒व॑ह। आ
चा॑ग्ने दे॒वान् व॑ह। सु॒यजा॑ च यज जा॒तवे॑दः॥६॥

देवानामिन्द्रमा वंह पद च॥

[३]

अ॒ग्नि॒र॒हो॒ता वे॒त्व॒ग्निः। हो॒त्रं वे॑त्तु प्रा॒वि॒त्रम्। स्मो व॒यम्। सा॒धु
ते॑ यज॒मान॑ दे॒वता॑। घृ॒तव॑तीमध्व॒र्यो सु॒च॒मा॒स्य॑स्व। दे॒वायु॑वं
वि॒श्ववा॑राम्। ई॒डा॒म॒है दे॒वाः ई॒डे॒न्यान्। न॒म॒स्याम॑ न॒म॒स्यान्।
यजा॑म॒ य॒ज्ञिया॑न्॥७॥

अग्निरहोता नवं॥

[४]

स॒मिधो॑ अ॒ग्न आ॒ज्य॑स्य वि॒यन्तु। तनून॑पा॒द॒ग्न आ॒ज्य॑स्य
वे॒तु। इ॒डो अ॒ग्न आ॒ज्य॑स्य वि॒यन्तु। ब॒र्हि॒र॒ग्न आ॒ज्य॑स्य
वे॒तु। स्वा॒हाऽ॒ग्निम्। स्वा॒हा सो॒मम्। स्वा॒हाऽ॒ग्निम्। स्वा॒हा
प्र॒जाप॑तिम्। स्वा॒हाऽ॒ग्नी॒षो॒मौ। स्वा॒हेन्द्रा॒ग्नी। स्वा॒हेन्द्र॑म्।

स्वाहा॑ महेन्द्रम्। स्वाहा॑ दे॒वाः आ॑ज्य॒पान्। स्वाहा॑ऽग्निः
हो॒त्राञ्जु॑षा॒णाः। अ॒ग्न आ॑ज्यस्य वियन्तु॥८॥

इन्द्राग्नी पञ्च च॥

[५]

अ॒ग्निर्वृ॑त्राणि॑ जङ्घ॒नत्। द्र॒वि॒ण॒स्युर्वि॑प॒न्यया॑। स॒मि॒द्धः शु॒क्र
आहु॑तः। जु॒षा॒णो अ॒ग्निरा॑ज्यस्य वेतु। त्वः॑ सोमा॒सि
सत्प॑तिः। त्वः॑ राजो॒त वृ॑त्र॒हा। त्वं भ॒द्रो अ॑सि॒ क्रतुः॑।
जु॒षा॒णः सोम॑ आ॒ज्यस्य॑ ह॒विषो॑ वेतु। अ॒ग्निः प्र॒त्नेन॑
जन्म॑ना। शु॒म्भान॑स्त॒नुव॑ः स्वाम्। क॒विर्वि॑प्रेण॒ वावृ॑धे।
जु॒षा॒णो अ॒ग्निरा॑ज्यस्य वेतु। सोमं॑ गी॒र्भिष्ठा॑ व॒यम्। व॒र्धया॑मो
वचो॑विदः। सु॒मृ॒डी॒को न॒ आवि॑श। जु॒षा॒णः सोम॑ आ॒ज्यस्य॑
ह॒विषो॑ वेतु॥९॥

स्वाः षट् च॥

[६]

अ॒ग्निर्मूर्धा॑ दि॒वः क॒कुत्। प॒तिः पृ॒थि॒व्या अ॒यम्। अ॒पाः
रेता॑ः॒सि जि॒न्वति॑। भुवो॑ य॒ज्ञस्य॑ रज॒सश्च॑ ने॒ता। यत्रा॑ नि॒युद्धिः
सच॑से शि॒वाभिः॑। दि॒वि मूर्धा॑नं दधिषे सुव॒रुषाम्। जि॒ह्वाग्ने
चकृ॑षे ह॒व्यवा॑हम्। प्रजा॑पते न त्वदे॒तान्य॒न्यः। वि॒श्वा जा॑तानि
परि॒ ता ब॑भूव। यत्का॑मास्ते जहु॒मस्तं॑ नो अस्तु॥१०॥

व॒यः स्या॑म॒ पत॑यो रयी॒णाम्। स वै॒द पु॒त्रः पि॒तर॑ः स
मा॒तरम्। स सू॒नुर्भु॑व॒त्स भु॑व॒त्पुन॑र्मघः। स द्यामौ॒र्णोद॑न्तरि॒क्षः
स सु॑वः। स वि॒श्वा भुवो॑ अभव॒त्स आ॑भवत्। अ॒ग्नीषो॑मा
सवै॑दसा। सहू॑ती वनत॒ङ्गिरः॑। सन्दे॑व॒त्रा ब॑भूवथुः। यु॒वमे॒तानि॑

दिवि रोच॒नानि॑। अ॒ग्निश्च॑ सोम॒ सक्र॑तू अध॒त्तम्॥११॥

यु॒वः॑ सि॒न्धूः॑ र॒भि॒श॑स्तेरव॒द्यात्। अ॒ग्नी॑षोमा॒वमु॑ञ्चतं
गृ॒भी॒तान्। इन्द्रा॑ग्नी रोच॒ना दि॒वः। परि॑ वाजेषु भूष॒थः।
तद्वा॑ञ्चेति॒ प्रवी॑र्यम्। श्व॒थ॑द्वृ॒त्रमु॑त संनोति॒ वाज॑म्। इन्द्रा॒
यो अ॒ग्नी स॑हु॒री स॒प॒र्या॑त्। इ॒र॒ज्य॑न्ता॒ वस॒व्य॑स्य॒ भूरैः॑।
सह॑स्तमा॒ सह॑सा वाज॒यन्ता॑। ए॒न्द्र सान॑सि॒र॒यिम्॥१२॥

स॒जि॒त्वा॒नः॑ सदा॒सह॑म्। व॒र्षि॑ष्ठमू॒तये॑ भ॒रा। प्रस॑साहिषे
पु॒रु॒हू॒त॒ शत्रू॑न्। ज्येष्ठ॑स्ते शु॒ष्मं इ॒ह रा॒तिर॑स्तु। इन्द्रा॒ भ॒र॒
दक्षि॑णेना॒ वसू॑नि। पतिः॑ सि॒न्धूना॑मसि रे॒वती॑नाम्। म॒हाः॑
इन्द्रो॒ य ओज॑सा। पु॒र्जन्यो॑ वृ॒ष्टिमा॑र॒ इ॒व। स्तोमै॑र्व॒त्सस्य॑
वावृ॑धे। म॒हाः॑ इन्द्रो॒ नृ॒वदा॑च॒र॒षणि॑प्राः॥१३॥

उ॒त द्वि॑ब॒र्हा अ॑मि॒नः स॒हो॒भिः। अ॒स्म॒द्रिय॑ग्वावृ॒धे वी॑र्या॒य।
उ॒रुः पृ॒थुः सु॒कृतः॑ क॒र्तृभि॑र्भू॒त्। पि॒प्री॒हि दे॒वाः॑ उ॒श॒तो
य॑विष्ठ। वि॒द्वाः॑ ऋ॒तूः॑र॒ऋ॒तु॒पते॑ यजे॒ह। ये दै॒व्या
ऋ॒त्वि॒ज॒स्तेभि॑र॒ग्ने। त्वः॑ हो॒तृ॒णाम॑स्या॒र्यजि॑ष्ठः। अ॒ग्निः॑
स्वि॑ष्ट॒कृत॑म्। अ॒या॒ङ्गि॒र॒ग्नेः प्रि॒या धा॑मानि। अ॒या॒ट्त्सो॑म॒स्य
प्रि॒या धा॑मानि॥१४॥

अ॒या॒ङ्गि॒र॒ग्नेः प्रि॒या धा॑मानि। अ॒या॒द्वि॒जा॒प॒तेः प्रि॒या धा॑मानि।
अ॒या॒ङ्गि॒षोम॑योः प्रि॒या धा॑मानि। अ॒या॒ङ्गि॒न्द्रा॒ग्नि॒योः प्रि॒या
धा॑मानि। अ॒या॒ङ्गि॒न्द्र॒स्य प्रि॒या धा॑मानि। अ॒या॒ण्म॑हेन्द्र॒स्य
प्रि॒या धा॑मानि। अ॒या॒ङ्गि॒वाना॑माज्य॒पाना॑ प्रि॒या धा॑मानि।

यक्षदग्नेर्होतुः प्रिया धामानि। यक्ष्थस्वं महिमानम्।
 आयजतामेज्या इषः। कृणोतु सो अध्वरा जातवेदाः।
 जुषतां हविः। अग्ने यदद्य विशो अध्वरस्य होतः। पावक
 शोचे वेष्ट्वं हि यज्वा। ऋता यजासि महिना वियद्भूः।
 हव्या वह यविष्ठ या ते अद्य॥१५॥

अस्त्वध्वत्वं रयिं चरषणिप्राः सोमस्य प्रिया धामानीषः षट्॥ [७]

उपहूतं रथन्तरं सह पृथिव्या। उप मा रथन्तरं सह
 पृथिव्या ह्वयताम्। उपहूतं वामदेव्यं सहान्तरिक्षेण। उप मा
 वामदेव्यं सहान्तरिक्षेण ह्वयताम्। उपहूतं बृहत्सह दिवा।
 उप मा बृहत्सह दिवा ह्वयताम्। उपहूताः सप्त होत्राः। उप
 मा सप्त होत्रा ह्वयन्ताम्। उपहूता धेनुः सहर्षभा। उप मा
 धेनुः सहर्षभा ह्वयताम्॥१६॥

उपहूतो भक्षः सखा। उप मा भक्षः सखा ह्वयताम्।
 उपहूताँ(४)हो। इडोपहूता। उपहूतेडा। उपो अस्मां
 इडा ह्वयताम्। इडोपहूता। उपहूतेडा। मानवी घृतपदी
 मैत्रावरुणी। ब्रह्म देवकृतमुपहूतम्॥१७॥

दैव्या अध्वर्यव उपहूताः। उपहूता मनुष्याः। य इमं
 यज्ञमवान्। ये यज्ञपतिं वर्धन्। उपहूते द्यावापृथिवी।
 पूर्वजे ऋतावरी। देवी देवपुत्रे। उपहूतोऽयं यजमानः।
 उत्तरस्यान्देवयज्यायामुपहूतः। भूयसि हविष्करणे उपहूतः।
 दिव्ये धामन्नुपहूतः। इदं मे देवा हविर्जुषन्तामिति

तस्मिन्नुपहृतः। विश्वमस्य प्रियमुपहृतम्। विश्वस्य
प्रियस्योपहृतस्योपहृतः॥१८॥

सुहर्षभा ह्ययतामुपहृतं हविष्करणं उपहृतश्चत्वारि च॥ [८]

दे॒वं ब॒र्हिः। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु। दे॒वो न॒रा॒शंसः॑।
व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य वेतु। दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत्। सु॒द्रवि॑णा
म॒न्द्रः क॒विः। स॒त्यम॑न्माय॒जी होता॑। होतु॑र्होतु॒राय॑जीयान्।
अ॒ग्ने या॒न्दे॒वानया॑त्। या॑ अ॒पि॒प्रेः। ये ते॑ हो॒त्रे अम॑त्स॒त।
ता॑ सं॒स॒नुषी॑ हो॒त्रा॒न्दे॒वङ्ग॑माम्। दि॒वि दे॒वेषु॑ य॒ज्ञमे॑रये॒मम्।
स्वि॑ष्ट॒कृच्चा॒ग्ने होता॑ऽभूः। व॒सु॒वने॑ वसु॒धेय॑स्य नमो॒वा॒के
वी॒हि॥१९॥

अपिप्रेः पञ्च च॥ [९]

इ॒दं द्या॑वापृ॒थि॒वी भ॒द्रम॑भूत्। आ॒र्धं सू॒क्तवा॑कम्। उ॒त
न॑मो॒वा॒कम्। ऋ॒ध्यास्म॑ सू॒क्तोच्य॑म॒ग्ने। त्वं सू॒क्तवा॑गंसि।
उ॒प॒श्रि॒तो दि॒वः पृ॑थि॒व्योः। ओ॒मन्व॑ती ते॒ऽस्मिन् य॒ज्ञे य॑ज॒मान्
द्या॑वापृ॒थि॒वी स्ता॑म्। श॒ङ्गये॑ जी॒रदा॑न्। अ॒त्र॒सू अ॒प्र॒वेदे॑।
उ॒रु॒ग॒व्यूती॑ अ॒भयं॑ कृ॒तौ॥२०॥

वृ॒ष्टि॒द्या॑वा री॒त्या॑पा। श॒म्भु॒वौ म॒यो॒भु॒वौ। ऊ॒र्ज॒स्वती॑ च
प॒य॒स्वती॑ च। सू॒प॒च॒र॒णा च॑ स्व॒धि॒च॒र॒णा च॑। तयो॑रा॒वि॒दि।
अ॒ग्निरि॒दं ह॒विर॑जुष॒त। अ॒वी॒वृ॒धत् महो॑ ज्यायो॑ऽकृ॒त।
सोमं॑ इ॒दं ह॒विर॑जुष॒त। अ॒वी॒वृ॒धत् महो॑ ज्यायो॑ऽकृ॒त।
अ॒ग्निरि॒दं ह॒विर॑जुष॒त॥२१॥

अवी॑वृ॒धत् महो॑ ज्यायो॑ऽकृत। प्र॒जाप॑तिरि॒दः ह॒विर॑जुषत।
 अवी॑वृ॒धत् महो॑ ज्यायो॑ऽकृत। अ॒ग्नीषो॑मा॒विदः॑
 ह॒विर॑जुषेताम्। अवी॑वृ॒धेतां महो॑ ज्यायो॑ऽक्राताम्। इन्द्रा॑ग्नी
 इ॒दः ह॒विर॑जुषेताम्। अवी॑वृ॒धेतां महो॑ ज्यायो॑ऽक्राताम्।
 इन्द्र॑ इ॒दः ह॒विर॑जुषत। अवी॑वृ॒धत् महो॑ ज्यायो॑ऽकृत।
 म॒हेन्द्र॑ इ॒दः ह॒विर॑जुषत॥२२॥

अवी॑वृ॒धत् महो॑ ज्यायो॑ऽकृत। दे॒वा आ॑ज्य॒पा आ॑ज्यमजुषन्त।
 अवी॑वृ॒धन्त महो॑ ज्यायो॑ऽकृत। अ॒ग्निर्हो॒त्रेणे॒दः ह॒विर॑जुषत।
 अवी॑वृ॒धत् महो॑ ज्यायो॑ऽकृत। अ॒स्यामृ॒धद्धो॒त्राया॑न्देवङ्ग॒माया॑म्।
 आशा॑स्तेऽयं यज॑मानोऽसौ। आयु॑रा शा॑स्ते। सु॒प्रजा॒स्त्वमा
 शा॑स्ते। स॒जात॒वन॒स्यामा शा॑स्ते॥२३॥

उत्त॑रान्देवय॒ज्यामा शा॑स्ते। भूयो॑ ह॒विष्कर॑ण॒मा शा॑स्ते।
 दि॒व्यं धा॑मा शा॑स्ते। वि॒श्वं प्रि॒यमा शा॑स्ते। यद॒नेन॑
 ह॒विषा॑ऽऽशा॑स्ते। तद॑श्या॒त्तदृ॑ध्यात्। तद॑स्मै दे॒वा रा॑सन्ताम्।
 तद॒ग्निर्दे॒वो दे॒वेभ्यो॑ वन॑ते। व॒यम॒ग्नेर्मानु॑षाः। इ॒ष्टं च॑ वी॒तं च॑।
 उ॒भे च॑ नो द्यावा॑पृथि॒वी अ॒हंस॑प्ताताम्। इ॒ह ग॒तिर्वा॒मस्ये॒दं
 च॑। नमो॑ दे॒वेभ्यः॑॥२४॥

अभ्यं कृतावकृताग्निरिदं ह॒विर॑जुषत महेन्द्र इ॒दः ह॒विर॑जुषत सजातवनस्यामा शा॑स्ते वी॒तं च॑ त्रीणि च॥[१०]

तच्छुं॑ योरावृ॒णीमहे॑। गा॒तुं य॒ज्ञाय॑। गा॒तुं य॒ज्ञप॑तये। दैवी॑
 स्व॒स्तिर॑स्तु नः। स्व॒स्तिर्मा॑नु॒षेभ्यः॑। ऊ॒र्ध्वं जि॑गातु भेष॒जम्।
 शं नो॑ अस्तु द्वि॒पदे॑। शं चतु॑ष्पदे॥२५॥

तच्छुं योष्टौ॥

[११]

आप्यायस्व सन्ते। इह त्वष्टारमग्रियं तन्नस्तुरीपम्। देवानां
पत्नीरुशतीरेवन्तु नः। प्रावन्तु नस्तुजये वाजसातये। याः
पार्थिवासो या अपामपि व्रते। ता नो देवीः सुहवाः शर्म
यच्छता। उत ग्रा वियन्तु देवपत्नीः। इन्द्राण्यग्राय्यश्विनी
राट्। आ रोदसी वरुणानी शृणोतु। वियन्तु देवीर्य
ऋतुर्जनीनाम्॥२६॥

अग्निर्होता गृहपतिः स राजा। विश्वा वेद जनिमा
जातवेदाः। देवानामुत यो मर्त्यानाम्। यजिष्ठः स प्र
यजतामृतावा। वयमु त्वा गृहपते जनानाम्। अग्ने अकर्म
समिधा बृहन्तम्। अस्थूरि णो गार्हपत्यानि सन्तु। तिग्मेन
नस्तेजसा सः शिशाधि॥२७॥

जनीनामष्टौ च॥

[१२]

उपहूतः रथन्तरः सह पृथिव्या। उप मा रथन्तरः सह
पृथिव्या ह्वयताम्। उपहूतं वामदेव्यः सहान्तरिक्षेण। उप मा
वामदेव्यः सहान्तरिक्षेण ह्वयताम्। उपहूतं बृहत्सह दिवा।
उप मा बृहत्सह दिवा ह्वयताम्। उपहूताः सप्त होत्राः। उप
मा सप्त होत्रा ह्वयन्ताम्। उपहूता धेनुः सहर्षभा। उप मा
धेनुः सहर्षभा ह्वयताम्॥२८॥

उपहूतो भुक्षः सखा। उप मा भुक्षः सखा ह्वयताम्।
उपहूताँ(४)हो। इडोपहूता। उपहूतेडा। उपो अस्माः
इडा ह्वयताम्। इडोपहूता। उपहूतेडा। मानवी घृतपदी

मैत्रावरुणी। ब्रह्म देवकृतमुपहृतम्॥ २९॥

दैव्या अध्वर्यव उपहृताः। उपहृता मनुष्याः। य इमं
यज्ञमवान्। ये यज्ञपत्नीं वर्धान्। उपहृते द्यावापृथिवी। पूर्वजे
ऋतावरी। देवी देवपुत्रे। उपहृतेयं यजमाना। इन्द्राणीवा-
ऽविधवा। अदितिरिव सुपुत्रा। उत्तरस्यान्देवयज्यायामुपहृता।
भूयसि हविष्करणे उपहृता। दिव्ये धामन्नुपहृता। इदं मे देवा
हविर्जुषन्तामिति तस्मिन्नुपहृता। विश्वमस्याः प्रियमुपहृतम्।
विश्वस्य प्रियस्योपहृतस्योपहृता॥ ३०॥

सुहर्षभा ह्ययतामुपहृतं सुपुत्रा षट्॥

[१३]

सत्यं प्रवोऽग्ने महानग्निर्होता समिधोऽग्निर्वृत्राण्यग्निर्मूर्धोपहृतं देवं बर्हिदिदं द्यावापृथिवी
तच्छुं योरा प्यायस्वोपहृतत्रयोदश॥ १३॥

सत्यं वयं स्याम वृष्टिद्यावा त्रिंशत्॥ ३०॥

सत्यमुपहृता॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके पञ्चमः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥षष्ठमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके षष्ठः प्रपाठकः॥

अ॒ञ्जन्ति॒ त्वाम॑ध्व॒रे दे॒व॒यन्तः॑। वन॑स्प॒ते म॒धु॒ना दै॒व्येन॑।
यद॒ध्व॒स्ति॑ष्ठा॒द्वि॒णेह॑ ध॒त्तात्। यद्वा॒ क्षयो॑ मा॒तुर॒स्या
उ॒प॒स्थे। उच्छ्र॑यस्व वनस्पते। वर्ष्म॑न्पृथि॒व्या अधि॑। सुमि॑ती
मी॒य॒मा॒नः। वर्चो॑धा य॒ज्ञवा॑ह॒से। समि॑द्धस्य॒ श्रय॑माणः
पु॒रस्ता॑त्। ब्रह्म॑ वन्वा॒नो अ॒जर॑ सु॒वीर॑म्॥१॥

आ॒रे अ॒स्मद॑म॒तिं बा॑ध॒मानः॑। उच्छ्र॑यस्व म॒ह॒ते सौ॒भ॒गाय॑।
ऊ॒र्ध्व ऊ॒ षु ण॑ ऊ॒तये॑। तिष्ठा॑ दे॒वो न स॑वि॒ता। ऊ॒र्ध्वो
वाज॑स्य॒ सनि॑ता॒ यद॒ञ्जिभिः॑। वा॒घद्वि॑र्वि॒ह्याम॑हे। ऊ॒र्ध्वो नः॑
पा॒ह्य॑ ह॒सो नि॑ के॒तुना॑। वि॒श्व॑ स॒म॒त्रिण॑ द॒ह। कृ॒धी न॑ ऊ॒र्ध्वा
च॒ रथा॑य जी॒वसे॑। वि॒दा दे॒वेषु॑ नो॒ दुवः॑॥२॥

जा॒तो जा॑य॒ते सु॒दिन॑त्वे अ॒ह्नाम्। स॒म॒र्य आ वि॒दथे॑ वर्ध॒मानः॑।
पुन॑न्ति॒ धीरा॑ अ॒पसो॑ मनी॒षा। दे॒व्या वि॒प्र उ॒दि॒यति॑ वाच॒म्।
युवा॑ सु॒वासाः॒ परि॑वीत॒ आगा॑त्। स उ॒ श्रेया॑न्भवति॒
जाय॑मानः। तं धीरा॑सः क॒वय॑ उन्नय॒न्ति। स्वा॒धियो॑
मन॑सा दे॒व॒यन्तः॑। पृथु॑पाजा॒ अम॑र्त्यः। घृ॒तनि॑र्णि॒ख्स्वाहु॑तः।
अ॒ग्निर्य॑ज्ञस्य॒ हव्य॑वाद्। त॑ स॒बाधो॑ य॒तः सु॒चः। इ॒त्था
धि॒या य॑ज्ञव॒न्तः। आच॑क्रु॒रग्नि॑मू॒तये॑। त्वं वरु॑ण उ॒त मि॒त्रो
अ॒ग्ने। त्वां वर्ध॑न्ति म॒तिभि॑र्वसि॒ष्ठाः। त्वे वसु॑ सुषण॒नानि॑

सन्तु। यूयं पात स्वस्तिभिः सदा नः॥३॥

सुवीरं दुवः स्वाहोऽष्टौ च॥ [१]

होता यक्षदग्निः समिधा सुषमिधा समिद्धं नाभा पृथिव्याः
सङ्गृथे वामस्य। वर्ष्मन्दिव इडस्पदे वेत्वाऽऽज्यस्य
होतर्यजं। होता यक्षत्तनूनपातमदितेर्गर्भं भुवनस्य गोपाम्।
मध्वाद्य देवो देवेभ्यो देवयानान्पथो अनक्तु वेत्वाऽ-
ऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षन्नराशःसं नृशस्त्रं नृङ्ः
प्रणेत्रम्। गोभिर्वपावान्स्याद्विरैः शक्तीवान्नरैः प्रथमया वा
हिरण्यैश्चन्द्री वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदग्निमिड
ईडितो देवो देवाः आवक्षद्दृतो हव्यवाडमूरः। उपेमं
यज्ञमुपेमां देवो देवहूतिमवतु वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं।
होता यक्षद्वरुहिः सुष्टरीमोर्णम्रदा अस्मिन् यज्ञे वि च प्र च
प्रथताङ् स्वासस्थं देवेभ्यः। एमैनदद्य वसवो रुद्रा आदित्याः
सदन्तु प्रियमिन्द्रस्यास्तु वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं॥४॥

होता यक्षद्वरुः ऋष्याः कवप्यो कोषधावनीरुदाताभीर्जिहतां
विपक्षोभिः श्रयन्ताम्। सुप्रायणा अस्मिन् यज्ञे
विश्रयन्तामृतावृधो वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता
यक्षदुषासानक्ता बृहती सुपेशसा नृङ्ः पतिभ्यो योनिं
कृण्वाने। सङ्स्मयमाने इन्द्रेण देवैरेदं बरुहिः सीदतां
वीतामाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षद्वैव्या होतांरा
मन्द्रा पोतांरा कवी प्रचेतसा। स्विष्टमद्यान्यः करदिषा

स्वभिगूर्तमन्य ऊर्जा सतवसेमं यज्ञं दिवि देवेषु धत्तां
 वीतामाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्तिस्त्रो देवीरपसामपस्तमा
 अच्छिद्रमद्येदमपस्तन्वताम्। देवेभ्यो देवीर्देवमपो
 वियन्त्वाज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षत्त्वष्टारमर्चिष्टुमपाकं
 रेतोधां विश्रवसं यशोधाम्। पुरुरूपमकामकर्शनं
 सुपोषः पोषैः स्यात्सुवीरो वीरैर्वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं।
 होता यक्षद्वनस्पतिमुपावस्रक्षद्वियो जोष्टारं शशमन्नरः।
 स्वदात्स्वर्धितिरऋतुथाद्य देवो देवेभ्यो हव्यावाङ्मेत्वाऽऽ-
 ज्यस्य होतर्यजं। होता यक्षदग्निं स्वाहाऽऽज्यस्य स्वाहा
 मेदसः स्वाहा स्तोकानां स्वाहा स्वाहाकृतीनां स्वाहा
 हव्यसूक्तीनाम्। स्वाहा देवाः आज्यपान्त्स्वाहाऽग्निं
 होत्राञ्जुषाणा अग्र आज्यस्य वियन्तु होतर्यजं॥५॥

प्रियमिन्द्रस्यास्तु वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं सुवीरो वीरैर्वेत्वाऽऽज्यस्य होतर्यजं चत्वारि च (अग्निन्तनूनपातन्नराशं संमग्निमिड
 ईडितो बरुहिदुरं उपासान्ता दैव्यां तिस्रस्त्वष्टारं वनस्पतिमग्निम्। पञ्च वेत्वेको वियन्तु द्विर्वीतामेको वियन्तु द्विर्वेत्वेको
 वियन्तु होतर्यजं॥) [२]

समिद्धो अद्य मनुषो दुरोणे। देवो देवान् यजसि जातवेदः।
 आ च वह मित्रमहश्चिकित्वान्। त्वं दूतः कविरसि प्रचेताः।
 तनूनपात्पथ ऋतस्य यानान्। मध्वा समञ्जस्वदया सुजिह्व।
 मन्मानि धीभिरुत यज्ञमृन्धन्। देवत्रा च कृणुह्यध्वरं नः।
 नराशंसस्य महिमानमेषाम्। उप स्तोषाम यज्ञतस्य
 यज्ञैः॥६॥

ते सुक्रतवः शुचयो धियन्धाः। स्वदन्तु देवा उभयानि हव्या।
 आजुह्वान ईड्यो वन्द्यश्च। आयाह्यग्ने वसुभिः सजोषाः। त्वं

दे॒वानां॑म॒सि य॒ह्नु॒ होता॑। स ए॒नान् यक्षी॑षि॒तो यजी॑यान्।
प्रा॒चीनं॑ ब॒र्हिः प्र॒दिशा॑ पृथि॒व्याः। वस्तो॑र॒स्या वृ॑ज्यते
अ॒ग्रे अ॒ह्नाम्। व्यु॑ प्रथते वि॒तरं वरी॑यः। दे॒वेभ्यो॑ अ॒दितये॑
स्यो॒नम्॥७॥

व्यच॑स्वतीरुर्वि॒या वि॒श्रय॑न्ताम्। पति॑भ्यो न जन॑यः
शु॒म्भमा॑नाः। दे॒वीर्द्वारो॑ बृ॒हतीर्वि॑श्वमि॒न्वाः। दे॒वेभ्यो॑ भव॒थ
सु॒प्राय॑णाः। आ॒सुष्व॑यन्ती यज॒ते उपा॑के। उ॒पासा॑नक्ता
सद॑तां नि यो॒नौ। दि॒व्ये योष॑णे बृ॒हती सु॑रु॒क्मे। अधि॑
श्रि॒यः शु॒क्रपि॑शं दधा॒ने। दै॒व्या होता॑रा प्रथ॒मा सु॒वाचा॑।
मि॒मा॒ना य॒ज्ञं मनु॑षो यज॑ध्यै॥८॥

प्र॒चोद॑यन्ता वि॒दथे॑षु का॒रू। प्रा॒चीनं॑ ज्योतिः प्र॒दिशा॑ दि॒शन्ता॑।
आ नो॑ य॒ज्ञं भा॑र॒ती तू॒यमे॑तु। इडा॑ मनुष्वदि॒ह चे॒तय॑न्ती। ति॒स्रो
दे॒वीर्ब॒र्हिरे॑दः स्यो॒नम्। सर॑स्वती॒ स्वप॑सः सदन्तु। य इ॒मे
द्यावा॑पृथि॒वी जनि॑त्री। रू॒पैरपि॑ श॒द्भुव॑नानि वि॒श्वा। तम॑द्य
हो॑तरिषि॒तो यजी॑यान्। दे॒वं त्वष्टा॑रमि॒ह य॑क्षि वि॒द्वान्॥९॥

उ॒पाव॑सृज॒त्मन्या॑ सम॒ञ्जन्। दे॒वानां॑ पाथं ऋ॒तुथा॑ ह॒वीःषि॑।
वन॑स्पतिः शमि॒ता दे॒वो अ॒ग्निः। स्वद॑न्तु ह॒व्यं मधु॑ना घृ॒तेन॑।
स॒द्यो जा॒तो व्य॑मिमीत य॒ज्ञम्। अ॒ग्निर्दे॒वानां॑मभवत्पु॒रोगाः॑।
अ॒स्य होतुः॑ प्र॒दिश्य॑तस्य॒ वा॒चि। स्वाहा॑कृतः ह॒विरे॑दन्तु
दे॒वाः॥१०॥

अ॒ग्निर्होता॑ नो अध्व॑रे। वा॒जी सन्परि॑णीयते। दे॒वो दे॒वेषु॑
य॒ज्ञियः॑। परि॑त्रिवि॒ष्ट्यध्व॑रम्। यात्य॒ग्नी र॒थीरि॑व। आ दे॒वेषु॑
प्रयो॑ दधत्। परि॑ वाज॑पतिः क॒विः। अ॒ग्निर्ह॒व्यान्य॑क्रमीत्।
दध॒द्रत्नानि॑ दा॒शुषे॑॥११॥

अ॒ग्निर्होता॑ नो नव॑॥ [४]

अजै॑द॒ग्निः। अस॑न॒द्वाज॑न्नि। दे॒वो दे॒वेभ्यो॑ ह॒व्यावा॑ट्।
प्रा॒ञ्जोभि॑र्हिन्वा॒नः। धेना॑भिः कल्प॑मानः। य॒ज्ञस्यायुः॑
प्रति॑रन्। उप॒ प्रेष्य॑ होतः। ह॒व्या दे॒वेभ्यः॑॥१२॥

अजै॑दृष्टो॥ [५]

दै॒व्याः श॑मितार उ॒त म॑नुष्या आ॒र॒भध्व॑म्। उप॑नयत् मे॒ध्या
दुः॑। आ॒शासा॑ना मे॒ध॒पति॑भ्यां मे॒धम्। प्रा॒स्मा अ॒ग्निं भ॑रत।
स्तृ॒णीत ब॑र्हिः। अन्वे॑न मा॒ता म॑न्यताम्। अनु॑ पि॒ता। अनु॑
भ्रा॒ता स॑ग॒र्भ्यः। अनु॑ सखा॒ सयू॑थ्यः। उ॒दी॒चीना॑ अस्य प॒दो
नि॒धत्तात्॥१३॥

सूर्यं॑ चक्षु॑र्गमयतात्। वा॒तं प्रा॑णम॒न्वव॑सृजतात्। दि॒शः
श्रो॒त्रम्। अ॒न्तरि॑क्षम॒सुम्। पृ॒थि॒वी शरी॑रम्। ए॒क॒धाऽस्य॑
त्वच॑माच्छ्र॑तात्। पु॒रा नाभ्या॑ अपि॒शसो॑ व॒पामु॑त्खि॑दतात्।
अ॒न्तरे॑वोष्माणं॑ वारयतात्। श्ये॒नम॑स्य॒ वक्षः॑ कृणुतात्।
प्र॒शसो॑ बा॒हू॥१४॥

श॒ला दो॑षणी॑। क॒श्यपे॒वासा॑। अ॒च्छि॒द्रे श्रो॑णी॑।
क॒वषो॒रू स्ने॒कप॑र्णा॒ष्टीव॑न्ता॑। षड्वि॑ंशति॒रस्य॑ व॒ङ्कयः॑।

ता अनु॒ष्ठ्यो॒च्याव॑यतात्। गात्रं॑ गात्रम॒स्यानू॑नं कृणुतात्।
ऊ॒व॒ध्य॒गो॒हं॑ पार्थि॒वं॑ खनतात्। अ॒स्त्रा र॒क्षः॑ स॒सृ॑जतात्।
व॒नि॒ष्ठुम॑स्य॒ मा रा॑विष्ट॥१५॥

उरू॒कं म॑न्यमानाः। नेद्व॑स्तो॒के त॑नये। रवि॑तारवच्छमि॒तारः॑।
अ॒ग्नि॒गो श॑मी॒ध्वम्। सु॒शमि॑ शमी॒ध्वम्। श॒मी॒ध्वम॑ग्निगो।
अ॒ग्नि॒गुश्चा॑पापश्च। उ॒भौ दे॒वाना॑ः शमि॒तारौ॑। तावि॑मं प॒शूः
श्र॑पयतां प्रवि॒द्वाः॑सौ। यथा॑यथाऽस्य॒ श्रप॑ण॒न्तथा॑तथा॥१६॥
धृ॒ताद्वा॒ह मा रा॑विष्ट॒ तथा॑तथा॥ [६]

जुष॑स्व स॒प्रथ॑स्तमम्। वचो॑ दे॒वप्स॑रस्तमम्। ह॒व्या जु॒ह्वान॑
आ॒सनि॑। इ॒मं नो॑ य॒ज्ञम॑मृतेषु धेहि। इ॒मा ह॒व्या जा॑तवेदो
जुष॑स्व। स्तो॒काना॑मग्ने मेद॑सो घृ॒तस्य॑। हो॒तः प्रा॑शा॒न प्र॑थ॒मो
नि॒षद्य॑। घृ॒तव॑न्तः पावक ते। स्तो॒काः श्रो॑तन्ति॒ मेद॑सः। स्व॒धर्म॑
दे॒ववी॑तये॥१७॥

श्रेष्ठं॑ नो धेहि॒ वार्य॑म्। तुभ्य॑ः स्तो॒का घृ॑त॒श्चुतः॑। अग्ने॒
वि॒प्राय॑ सन्त्य। ऋषिः॑ श्रेष्ठः॑ समि॒ध्यसे॑। य॒ज्ञस्य॑ प्रावि॒ता
भ॑व। तुभ्य॑ः श्रो॒तन्त्य॑ग्निगो शची॒वः। स्तो॒कासौ॑ अग्ने॒
मेद॑सो घृ॒तस्य॑। क॒वि॒श॒स्तो बृ॑ह॒ता भा॒नुना॑गाः। ह॒व्या
जुष॑स्व मेधिर। ओजि॑ष्ठन्ते मध्य॒तो मेद॑ उद्ध॒तम्। प्र ते॑
व॒यं द॑दामहे। श्रो॒तन्ति॑ ते वसो स्तो॒का अधि॑त्व॒चि। प्रति॑
ता॒न्दे॒वशो॑वि॒हि॥१८॥

दे॒ववी॑तय॒ उद्ध॑त॒श्रीणि॑ च॥ [७]

आवृत्रहणा वृत्रहभिः शुष्मैः। इन्द्रं यातन्नमोभिरग्ने अर्वाक्।
युव५ राधोभिरकवेभिरिन्द्र। अग्ने अस्मे भवतमुत्तमेभिः। होता
यक्षदिन्द्राग्नी। छागस्य वपाया मेदसः। जुषेता५ हविः।
होतर्यजं। विह्यख्यन्मनसा वस्य इच्छन्। इन्द्राग्नी ज्ञास उत
वा सजातान्॥१९॥

नान्या युवत्प्रमतिरस्ति मह्यम्। स वां धियं वाजयन्तीमतक्षम्।
होता यक्षदिन्द्राग्नी। पुरोडाशस्य जुषेता५ हविः। होतर्यजं।
त्वामीडते अजिरं दूत्याय। हविष्मन्तः सदमिन्मानुषासः।
यस्य देवैरासदो बर्हिर्ग्रे। अहान्यस्मै सुदिना भवन्तु। होता
यक्षदग्निम्। पुरोडाशस्य जुषेता५ हविः। होतर्यजं॥२०॥

सजातान्निन्दे च॥ [८]

गीर्भिर्विप्रः प्रमतिमिच्छमानः। ईदृ रयिं यशसं पूर्वभाजम्।
इन्द्राग्नी वृत्रहणा सुवज्रा। प्र णो नव्येभिस्तिरतं देष्णैः।
माच्छेद्व रश्मीरिति नाधमानाः। पितृणा५ शक्तीरनु-
यच्छमानाः। इन्द्राग्निभ्यां कं वृषणो मदन्ति। ताह्यद्रीं
धिषणाया उपस्थे। अग्नि५ सुदीति५ सुदृशं गृणन्तः।
नमस्यामस्त्वेड्यं जातवेदः। त्वां दूतमरति५ हव्यवाहम्।
देवा अकृण्वन्नमृतस्य नाभिम्॥२१॥

जातवेदो द्वे च॥ [९]

त्व५ ह्यग्ने प्रथमो मनोता। अस्या धियो अभवो दस्महोता।
त्व५ सीं वृषन्नकृणोर्दुष्टरीतु। सहो विश्वस्मै सहसे सहध्यै।

अथा होता न्यसीदो यजीयान्। इडस्पद इषयन्नीड्यः
सन्। तं त्वा नरः प्रथमं देवयन्तः। महो राये चितयन्तो
अनुगमन्। वृतेव यन्तं बहुभिर्वसव्यैः। त्वे रयिं जागृवांसो
अनुगमन्॥२२॥

रुशन्तमग्निं दर्शतं बृहन्तम्। वपावन्तं विश्वहां दीदिवांसम्।
पदं देवस्य नमसा वियन्तः। श्रवस्यवः श्रवं आपन्नमृक्तम्।
नामानि चिदधिरे यज्ञियानि। भद्रायां ते रणयन्त सन्दृष्टौ।
त्वां वर्धन्ति क्षितयः पृथिव्याम्। त्वं राय उभयांसो
जनानाम्। त्वं त्राता तरणे चेत्योऽभूः। पिता माता
सदमिन्मानुषाणाम्॥२३॥

सपर्येण्यः स प्रियो विक्ष्वग्निः। होता मन्द्रो निषसादा
यजीयान्। तं त्वा वयं दम आ दीदिवांसम्। उपजुबाधो
नमसा सदेम। तं त्वा वयं सुधियो नव्यमग्ने। सुम्रायव
ईमहे देवयन्तः। त्वं विशो अनयो दीद्यानः। दिवो अग्ने
बृहता रौचनेन। विशां कविं विशपतिं शश्वतीनाम्।
नितोशनं वृषभं चर्षणीनाम्॥२४॥

प्रेतीषणि मिषयन्तं पावकम्। राजन्तमग्निं यजतं
रयीणाम्। सो अग्र ईजे शशमे च मर्तः। यस्त
आनदथ्समिधा हव्यदातिम्। य आहुतिं परि वेदा नमोभिः।
विश्वेथ्सवामा दधते त्वोतः। अस्मा उ ते महि महे विधेम।
नमोभिरग्ने समिधोत हव्यैः। वेदीसूनो सहसो गीर्भिरुक्थैः।

आ ते भद्राया॑ सु॒म॒तौ य॑तेम॥२५॥

आ यस्त॑तन्थ॒ रोद॑सी विभा॒सा। श्रवो॑भिश्च श्रव॒स्य॑स्तरु॒त्रः।
बृह॑द्वि॒र्वाजैः स्थ॑विरेभि॒र॒स्मे। रे॒वद्वि॑र॒ग्ने वि॒तरं॑ वि भा॑हि।
नृ॒वद्व॑सो॒ सद॑मिद्वे॒ह्य॒स्मे। भूरि॑तो॒काय॑ तन॑याय प॒श्वः। पूर्वी॑रिषो
बृह॑तीरा॒रे अ॑घाः। अ॒स्मे भ॒द्रा सौ॑श्रव॒सानि॑ सन्तु। पुरु॑ण्य॒ग्ने
पुरु॑धा त्वा॒या। वसू॑नि राजन्व॒सुता॑ते अश्याम्। पुरु॑णि हि
त्वे पु॑रुवार॒ सन्ति॑। अ॒ग्ने वसु॑ विध॒ते राज॑नित्वे॥२६॥

जागृवा॑सो अनु॒ग्मन्मा॑नु॒षाणा॑श्चर॒षणी॑नां य॑तेमाश्या॒न्द्रे च॑॥ [१०]

आभ॑रत॑ शिक्ष॒तं वज्र॑बाहू। अ॒स्मा॑ इन्द्रा॒ग्नी अव॑त॒ः
शची॑भिः। इ॒मे नु ते र॑श्मयः सूर्य॑स्य। येभिः स॒पित्वं॑ पि॒तरो॑
न॒ आयन्। होता॑ यक्षदिन्द्रा॒ग्नी। छाग॑स्य ह॒विष॑ आ॒त्ताम॑द्य।
म॒ध्यतो॑ मे॒द उद्ध॑तम्। पुरा द्वेषो॑भ्यः। पुरा पौरु॑षेय्या गृ॒भः।
घस्ता॑न्नूनम्॥२७॥

घा॒से अ॑ज्राणां॒ यव॑सप्रथ॒मानाम्। सु॒मत्क्ष॑राणा॑ श॒तरु॑द्रि॒-
याणाम्। अ॒ग्निष्वा॑त्तानां॒ पीवो॑पवस॒नानाम्। पा॒र्श्वतः॑ श्रो॒णितः॑
शि॒ताम॑त उ॒त्साद॑तः। अ॒ङ्गाद॑ङ्गा॒दव॑त्तानाम्। कर॑त ए॒वेन्द्रा॒ग्नी।
जुषे॑ता॑ ह॒विः। हो॒तर्य॑जं। दे॒वेभ्यो॑ वनस्प॒ते ह॒वी॑षि।
हिर॑ण्यपर्ण॒ प्र॒दिव॑स्ते अ॒र्थम्॥२८॥

प्र॒दक्षि॑णिद्र॒शन॑या॒ नियू॑य। ऋ॒तस्य॑ वक्षि प॒थिभी॑
रजि॑ष्ठैः। होता॑ यक्ष॒द्वन॑स्पति॒मभि॑हि। पि॒ष्टत॑मया
रभि॑ष्ठया र॒शन॑याधि॒त। यत्रेन्द्रा॑ग्नि॒योश्छाग॑स्य ह॒विषः॑

प्रिया धामानि। यत्र वनस्पतेः प्रिया पाथांसि।
 यत्र देवानामाज्यपानां प्रिया धामानि। यत्राग्नेर्होतुः
 प्रिया धामानि। तत्रैतं प्रस्तुत्येवोपस्तुत्ये वोपावस्रक्षत्।
 रभीयांसमिव कृत्वी॥२९॥

करदेवं देवो वनस्पतिः। जुषतां हविः। होतर्यजं। पिप्रीहि
 देवां उशतो यविष्ठ। विद्वां ऋतूँर्ऋतुपते यजेह।
 ये दैव्यां ऋत्विजस्तेभिरग्ने। त्वं होतृणामस्यायजिष्ठः।
 होता यक्षदग्निं स्विष्टकृतम्। अयाङ्गिरिन्द्राग्नियोश्छागंस्य
 हविषः प्रिया धामानि। अयाङ्वनस्पतेः प्रिया पाथांसि।
 अयाङ्देवानामाज्यपानां प्रिया धामानि। यक्षदग्नेर्होतुः
 प्रिया धामानि। यक्षत्स्वं महिमानम्। आयजतामेज्या
 इषः। कृणोतु सो अध्वरा जातवेदाः। जुषतां हविः।
 होतर्यजं॥३०॥

नूनमर्थं कृत्वी पाथांसि सप्त च॥ [११]

उपो ह यद्विदथं वाजिनो गूः। गीर्भिर्विप्राः प्रमतिमिच्छमानाः।
 अर्वन्तो न काष्ठान्नक्षमाणाः। इन्द्राग्नी जोहुवतो नरस्ते।
 वनस्पते रशनयाऽभिधायं। पिष्टतमया वयुनानि विद्वान्।
 वहं देवत्रा दिधिषो हवींषि। प्र चंदातारममृतेषु वोचः।
 अग्निं स्विष्टकृतम्। अयाङ्गिरिन्द्राग्नियोश्छागंस्य हविषः
 प्रिया धामानि॥३१॥

अयाङ्वनस्पतेः प्रिया पाथांसि। अयाङ्देवानामाज्यपानां

प्रिया धामानि। यक्षदग्नेर्होतुः प्रिया धामानि। यक्षत्स्वम्
महिमानम्। आयजतामेज्या इषः। कृणोतु सो अध्वरा
जातवेदाः। जुषतां हविः। अग्ने यदद्य विशो अध्वरस्य
होतः। पावक शोचे वेष्ट्वं हि यज्वा। ऋता यजासि महिना
वियद्भूः। हव्या वह यविष्ठ या ते अद्य॥३२॥

धामानि भूरकं च॥

[१२]

देवं बर्हिः सुदेवं देवैः स्यात्सुवीरं वीरैर्वस्तोर्वृज्येताक्तोः
प्रभ्रियेतात्यन्यान्नाया बर्हिष्मतो मदेम वसुवने वसुधेयस्य
वेतु यज। देवीद्वारः सङ्घाते विद्वीर्यामञ्छिथिरा ध्रुवा देवहूतौ
वत्स ईमेनास्तरुण आमिमीयात्कुमारो वा नवजातो
मैना अर्वा रेणुककाटः पृणग्वसुवने वसुधेयस्य वियन्तु
यज। देवी उषासानक्ताऽद्यास्मिन् यज्ञे प्रयत्यहेतामपि
नूनं दैवीर्विशः प्रायासिष्टां सुप्रीते सुधिते वसुवने
वसुधेयस्य वीतां यज। देवी जोष्ट्री वसुधिति ययोरन्या-
ऽद्याद्वेषांसि युयवदान्यावक्षद्वसु वार्याणि यजमानाय
वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज। देवी ऊर्जाहुती
इषमूर्जमन्यावक्षत्सग्धिः सर्पीतिमन्या नवेन पूर्वं
दयमानाः स्याम पुराणेन नवं तामूर्जमूर्जाहुती ऊर्जयमाने
अधातां वसुवने वसुधेयस्य वीतां यज। देवा दैव्या
होतारा नेष्टारा पोतारा हुताघशंसावाभरद्वसू वसुवने

वसुधेयस्य वीतां यज। देवीस्तिस्त्रस्तिस्त्रो देवीरिडा
 सरस्वती भारती द्यां भारत्यादित्यैरस्पृक्षत्सरस्वतीम् ॥
 रुद्रैर्यज्ञमावीदिहैवेडया वसुमत्या सधमादं मदेम वसुवने
 वसुधेयस्य वियन्तु यज। देवो नराशः संस्त्रिशीरूषा
 षडक्षः शतमिदेनः शितिपृष्ठा आदधति सहस्रमीं प्रवहन्ति
 मित्रावरुणेदस्य होत्रमरहतो बृहस्पतिः स्तोत्रमश्विना-
 ऽऽध्वर्यवं वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज। देवो
 वनस्पतिर्वरुषप्रावा घृतनिर्णिग्दामग्रेणास्पृक्षदान्तरिक्षं
 मध्येनाप्राः पृथिवीमुपरेणादः हीद्वसुवने वसुधेयस्य वेतु
 यज। देवं बर्हिर्वारितीनां निधेधाऽसि प्रच्युतीनामप्र-
 च्युतन्निकामधरणं पुरुस्पार्हं यशस्वदेना बर्हिषाऽन्या
 बर्हीऽप्यभि प्याम वसुवने वसुधेयस्य वेतु यज। देवो
 अग्निः स्विष्टकृत्सुद्रविणा मन्द्रः कविः सत्यमन्माऽऽयजी
 होता होतुर्होतुरायजीयानग्रे यान्देवानयाड्याः अपिप्रेर्ये
 ते होत्रे अमत्सत ताः संसनुषीः होत्रां देवङ्गमान्दिवि
 देवेषु यज्ञमेरयेमः स्विष्टकृच्चाग्रे होताऽभूर्वसुवने वसुधेयस्य
 नमोवाके वीहि यज॥ ३३॥

यजेकं च॥

[१३]

देवं बर्हिः। वसुवने वसुधेयस्य वेतु। देवीद्वारिः। वसुवने
 वसुधेयस्य वियन्तु। देवी उषासानक्ता। वसुवने वसुधेयस्य
 वीताम्। देवी जोष्टी। वसुवने वसुधेयस्य वीताम्। देवी

ऊ॒र्जाहुं॑ती। व॒सुव॑ने वसु॒धेय॑स्य वीताम्॥३४॥

दे॒वा दै॒व्या होता॑रा। व॒सुव॑ने वसु॒धेय॑स्य वीताम्।
दे॒वीस्ति॒स्त्रस्ति॒स्त्रो दे॒वीः। व॒सुव॑ने वसु॒धेय॑स्य वियन्तु। दे॒वो
नरा॒शंसः॑। व॒सुव॑ने वसु॒धेय॑स्य वेतु। दे॒वो वन॒स्पतिः॑।
व॒सुव॑ने वसु॒धेय॑स्य वेतु। दे॒वं ब॒र्हिर्वा॑रितीनाम्। व॒सुव॑ने
वसु॒धेय॑स्य वेतु॥३५॥

दे॒वो अ॒ग्निः स्वि॑ष्ट॒कृत्। सु॒द्रवि॑णा म॒न्द्रः क॒विः।
स॒त्यम॑न्माय॒जी होता॑। होतु॑र्होतुराय॒जीयान्। अ॒ग्ने
या॒न्दे॒वानया॑द्। या॒ अपि॑प्रेः। ये ते॑ हो॒त्रे अम॑त्स॒त। ता॒
स॑स॒नुषी॒॑ होत्रा॑न्दे॒वङ्ग॑माम्। दि॒वि दे॒वेषु॑ य॒ज्ञमे॑रये॒मम्।
स्वि॑ष्ट॒कृच्चा॒ग्ने होता॑ऽभूः। व॒सुव॑ने वसु॒धेय॑स्य नमोवा॒के
वी॒हि॥३६॥

वी॒तां वे॒त्वभू॑रेकं च॥ ————— [१४]

अ॒ग्निम॑द्य होता॑रमवृणीता॒यं यज॑मानः पच॑न्प॒त्तीः
पच॑न्पुरोडाशं ब॒ध्नन्नि॒न्द्राग्नि॑भ्यां छाग॑ सूप॒स्था अ॒द्य
दे॒वो वन॒स्पति॑रभवदिन्द्रा॒ग्निभ्यां॑ छागे॒नाघ॑स्तान्तं मे॒दस्तः
प्रति॑पच॒ताग्र॑भीष्टामवी॒वृधे॑तां पुरोडाशे॒न त्वाम॑द्यर्ष आ॒र्षेय
ऋ॒षीणां॑ नपादवृणीता॒यं यज॑मानो ब॒हुभ्य॑ आ सङ्ग॑तेभ्य
ए॒ष मे॑ दे॒वेषु॑ वसु॒ वार्या॑ यक्ष्यत॒ इति॑ ता या दे॒वा
दे॒व॒दाना॑न्यदु॒स्तान्य॑स्मा आ च॒ शास्वा॑ च॒ गुर॑स्वे॒षित॑श्च
होत॑रसि॒ भद्र॑वाच्या॒य प्रेषि॑तो॒ मानु॑षः सू॒क्तवा॒काय॑ सू॒क्ता

ब्रूहि॥ ३७ ॥

अग्निमथैकम्॥

[१५]

अ॒ञ्जन्ति॑ होता॑ यक्ष॒त्समि॑द्धो अ॒द्याग्नि॑रजे॒द्वैव्या॑ जुष॒स्वा वृ॑त्रहणा गी॒र्भिस्त्व॑ ह्य॒भर॑तमुपो॒ह
यद्दे॒वं ब॒र्हिः सु॒दे॒वं दे॒वं ब॒र्हिर्ग॒ग्निम॑द्य पञ्चदश॥१५॥

अ॒ञ्जन्त्य॒ग्निर्होता॑ नो गी॒र्भिरु॑पो ह॒ यद्वि॑दथं वा॒जिनः॑ स॒प्तत्रि॑ंशत्॥३७॥

अ॒ञ्जन्ति॑ सू॒क्ताब्रू॑हि॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके षष्ठः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥सप्तमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके सप्तमः प्रपाठकः॥

सर्वान् वा ए॒षोऽग्नौ॑ कामा॒न्प्रवेश॑यति। योऽ॒ग्नीन॑न्वा॒धाय॑
व्र॒तमु॑पैति। स॒यद॑नि॒ष्ट्वा प्र॑या॒यात्। अ॒काम॑प्री॒ता ए॒नं कामा॑
ना॒नुप्र॑या॒युः। अ॒तेजा॑ अ॒वीर्यः॑ स्यात्। स जु॒हुयात्। तुभ्यं॑ ता
अ॒ङ्गिर॑स्तम। वि॒श्वोः सु॑क्षि॒तयः॑ पृथक्। अ॒ग्ने कामा॑य॒ येमि॑र॒
इति॑। कामा॑ने॒वास्मि॑न्दधाति॥१॥

काम॑प्री॒ता ए॒नं कामा॑ अनु॒ प्रया॑न्ति। ते॒ज॒स्वी वी॒र्या॑वान्भवति।
सन्त॑ति॒र्वा ए॒षा य॒ज्ञस्य॑। योऽ॒ग्नीन॑न्वा॒धाय॑ व्र॒तमु॑पैति। स
यदु॒द्वाय॑ति। वि॒च्छि॑त्तिरे॒वास्य॑ सा। तं प्रा॒ञ्चमु॑द्धृत्य।
मन॑सोप॒तिष्ठे॑त। मनो॒ वै प्र॒जाप॑तिः। प्रा॒जाप॑त्यो य॒ज्ञः॥२॥

मन॑सै॒व य॒ज्ञः सन्त॑नोति। भूरि॒त्याह॑। भू॒तो वै प्र॒जाप॑तिः।
भू॒तिमे॒वोपै॑ति। वि॒ वा ए॒ष इ॒न्द्रि॒येण॑ वी॒र्ये॑ण॒र्ध्यते॑।
यस्याऽऽहि॑ता॒ग्नेर॒ग्निर॑प॒क्षाय॑ति। याव॑च्छ॒म्यया॑ प्र॒विध्यै॑त्।
यदि॑ ताव॑दप॒क्षायै॑त्। त॑ सम्भ॑रेत्। इ॒दं त॒ एकं॑ प॒र उ॑ त॒
एक॑म्॥३॥

तृतीये॒न ज्योति॑षा॒ संवि॑शस्व। सं॒वेश॑नस्त॒नुवै॑ चारु॑रेधि। प्रि॒ये
दे॒वानां॑ प॒रमे॑ ज॒नित्र॑ इति॑। ब्रह्म॑णै॒वैन॑ सम्भ॑रति। सै॒व ततः॑
प्राय॑श्चित्तिः। यदि॑ प॒रस्त॑राम॒पक्षायै॑त्। अनु॒प्रया॑याव॑स्येत्। सो
ए॒व ततः॑ प्राय॑श्चित्तिः। ओष॑धी॒र्वा ए॒तस्य॑ प॒शून्प॑यः प्रवि॑शति।

यस्य हविषे वृथा अपाकृता धरन्ति॥४॥

तान् यदुह्यात्। यातयाम्ना हविषा यजेत। यन्न दुह्यात्।
यज्ञपरुरन्तरियात्। वायव्यां यवागूं निर्वपेत्। वायुर्वै पयसः
प्रदापयिता। स एवास्मै पयः प्रदापयति। पयो वा ओषधयः।
पयः पयः। पयसैवास्मै पयोऽव रुन्धे॥५॥

अथोत्तरस्मै हविषे वृथानपाकुर्यात्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः।
अन्यतरान् वा एष देवान्भागधेयेन व्यर्धयति। ये यजमानस्य
सायं गृहमा गच्छन्ति। यस्य सायं दुग्धं हविरार्तिमाच्छति।
इन्द्राय व्रीहीन्निरुप्योप वसेत्। पयो वा ओषधयः। पय
एवाऽऽरभ्य गृहीत्वोप वसति। यत्प्रातः स्यात्। तच्छृतं
कुर्यात्॥६॥

अथेतर एन्द्रः पुरोडाशः स्यात्। इन्द्रिये एवास्मै समीचीं
दधाति। पयो वा ओषधयः। पयः पयः। पयसैवास्मै पयो-
ऽव रुन्धे। अथोत्तरस्मै हविषे वृथानपाकुर्यात्। सैव ततः
प्रायश्चित्तिः। उभयान् वा एष देवान्भागधेयेन व्यर्धयति। ये
यजमानस्य सायं च प्रातश्च गृहमा गच्छन्ति। यस्योभयं
हविरार्तिमाच्छति॥७॥

एन्द्रं पञ्चशरावमोदनं निर्वपेत्। अग्निं देवतानां प्रथमं यजेत्।
अग्निमुखा एव देवताः प्रीणाति। अग्निं वा अन्वन्या देवताः।
इन्द्रमन्वन्याः। ता एवोभयीः प्रीणाति। पयो वा ओषधयः।

पयः पयः। पयसैवास्मै पयोऽवं रुन्धे। अथोत्तरस्मै हविषे
वृत्सानपाकुर्यात्॥८॥

सैव ततः प्रायश्चित्तिः। अर्धो वा एतस्य यज्ञस्य मीयते।
यस्य व्रत्येऽहन्पत्यनालम्भुका भवति। तामपुरुध्यं यजेत।
सर्वेणैव यज्ञेन यजेत। तामिद्धोप ह्वयेत। अमूहमस्मि।
सा त्वम्। द्यौरहम्। पृथिवी त्वम्। सामाहम्। ऋत्नम्।
तावेहि सम्भवाव। सह रेतो दधावहै। पुंसे पुत्राय वेत्तवै।
रायस्पोषाय सुप्रजास्त्वाय सुवीर्यायेति। अर्ध एवैनामुप
ह्वयेत। सैव ततः प्रायश्चित्तिः॥९॥

दधाति यज्ञ उत एकन्ययन्ति रुन्धे कुर्यादाच्छत्यपाकुर्यात्पृथिवी त्वमष्टौ च (सर्वान् वि वै यदि परस्तरामोपधीरन्यतरानुभयानर्धो
वे॥)॥

[१]

यद्विष्ण्वेण जुहुयात्। अप्रजा अपशुर्यजमानः स्यात्।
यदनायतने निनयेत्। अनायतनः स्यात्। प्राजापत्ययर्चा
वल्मीकवपायामव नयेत्। प्राजापत्यो वै वल्मीकः। यज्ञः
प्रजापतिः। प्रजापतावेव यज्ञं प्रतिष्ठापयति। भूरित्याह।
भूतो वै प्रजापतिः॥१०॥

भूतिमेवोपैति। तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्।
सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यत्कीटावपन्नेन जुहुयात्। अप्रजा
अपशुर्यजमानः स्यात्। यदनायतने निनयेत्। अनायतनः
स्यात्। मध्यमेन पर्णेन द्यावापृथिव्ययर्चाऽन्तः परिधि
निनयेत्। द्यावापृथिव्योरेवैनत्प्रतिष्ठापयति॥११॥

तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः।

यदववृष्टेन जुहुयात्। अपरूपमस्याऽऽत्मञ्जायेत। किलासो
वास्यादरशसो वा। यत्प्रत्येयात्। यज्ञं विच्छिन्द्यात्। स
जुहुयात्। मित्रो जनांन्कल्पयति प्रजानन्॥१२॥

मित्रो दाधार पृथिवीमुत द्याम्। मित्रः कृष्टीरनिमिषाऽभि
चष्टे। सत्यायं हव्यं घृतवञ्जुहोतेति। मित्रेणैवैनत्कल्पयति।
तत्कृत्वा। अन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः।
यत्पूर्वस्यामाहुत्या२ हुतायामुत्तराऽऽहुतिः स्कन्देत्। द्विपाद्भिः
पशुभिर्यजमानो व्यृध्येत। यदुत्तरयाऽभि जुहुयात्॥१३॥

चतुष्पाद्भिः पशुभिर्यजमानो व्यृध्येत। यत्र वेत्थं वनस्पते
देवानां गुह्या नामानि। तत्र हव्यानि गामयेति वानस्पत्ययर्चा
समिधमाधाय। तूष्णीमेव पुनर्जुहुयात्। वनस्पतिनैव
यज्ञस्यार्ता चानार्ता चाऽऽहुती वि दाधार। तत्कृत्वा।
अन्यां दुग्ध्वा पुनर्होतव्यम्। सैव ततः प्रायश्चित्तिः। यत्पुरा
प्रयाजेभ्यः प्राङङ्गारः स्कन्देत्। अध्वर्यवे च यजमानाय
चाकं स्यात्॥१४॥

यदक्षिणा। ब्रह्मणे च यजमानाय चाकं स्यात्। यत्प्रत्यक्।
होत्रे च पत्नियै च यजमानाय चाकं स्यात्। यदुदङ्। अग्नीधे
च पशुभ्यश्च यजमानाय चाकं स्यात्। यदभिजुहुयात्।
रुद्रोऽस्य पशून्घातुकः स्यात्। यन्नाभिजुहुयात्। अशान्तः
प्रहियेत॥१५॥

सुवस्य बुध्रेनाभिनिदध्यात्। मा तमो मा यज्ञस्तमन्मा
 यजमानस्तमत्। नमस्ते अस्त्वायते। नमो रुद्र परायते।
 नमो यत्र निषीदसि। अमुं मा हिंसीरमुं मा हिंसीरिति
 येन स्कन्देत्। तं प्रहरेत्। सहस्रशृङ्गो वृषभो जातवेदाः।
 स्तोमपृष्ठो घृतवान्शुप्रतीकः। मा नो हासीन्मेत्थितो नेत्वा
 जहाम। गोपोषं नो वीरपोषं च यच्छेति। ब्रह्मणैवेनं प्र
 हरति। सैव ततः प्रायश्चित्तिः॥१६॥

वे प्रजापतिः स्थापयति प्रजानत्रभि जुहुयात्स्याद्विद्येत जहाम त्रीणि च (यद्विष्वण्णेन प्राजापत्यया यत्कीटा मध्यमेन
 यदववृष्टेन यत्पूर्वस्यां यत्पुरा प्रयाजेभ्यः प्राङङ्गांरो यदक्षिणा यत्प्रत्यग्यदुदङ्क॥)॥ [२]

वि वा एष इन्द्रियेण वीर्येणर्ध्यते। यस्याऽऽहिताग्ने-
 रग्निर्मथ्यमानो न जायते। यत्रान्यं पश्येत्। तत आहृत्य
 होतव्यम्। अग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। यद्यन्यत्र
 विन्देत्। अजायां होतव्यम्। आग्नेयी वा एषा। यदजा।
 अग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति॥१७॥

अजस्य तु नाश्नीयात्। यदजस्याश्नीयात्। यामेवाग्नावाहुतिं
 जुहुयात्। तामद्यात्। तस्मादजस्य नाश्यम्। यद्यजान्न
 विन्देत्। ब्राह्मणस्य दक्षिणे हस्ते होतव्यम्। एष वा
 अग्निर्वैश्वानरः। यद्ब्राह्मणः। अग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं
 भवति॥१८॥

ब्राह्मणं तु वसत्यै नाप रुन्ध्यात्। यद्ब्राह्मणं वसत्या
 अपरुन्ध्यात्। यस्मिन्नेवाग्नावाहुतिं जुहुयात्। तं भागधेयेन
 व्यर्धयेत्। तस्माद्ब्राह्मणो वसत्यै नापरुध्यः। यदि

ब्राह्मणं न विन्देत्। दर्भस्तम्बे होतव्यम्। अग्निवान् वै दर्भस्तम्बः। अग्नावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। दर्भांस्तु नाध्यासीत॥१९॥

यद्दर्भानध्यासीत। यामेवाग्नावाहुतिं जुहुयात्। तामध्यासीत। तस्माद्दर्भा नाध्यासितव्याः। यदि दर्भान्न विन्देत्। अप्सु होतव्यम्। आपो वै सर्वा देवताः। देवतास्वेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति। आपस्तु न परिचक्षीत। यदापः परिचक्षीत॥२०॥

यामेवाप्स्वाहुतिं जुहुयात्। तां परिचक्षीत। तस्मादापो न परिचक्ष्याः। मेध्या च वा एतस्यामेध्या च तनुवौ सः सृज्येते। यस्याऽऽहिताग्नेरन्यैरग्निभिर्ग्नयः सः सृज्यन्ते। अग्नये विविचये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्। मेध्यां चैवास्यामेध्यां च तनुवौ व्यावर्तयति। अग्नये व्रतपतये पुरोडाशमष्टाकपालं निर्वपेत्। अग्निमेव व्रतपतिः स्वेन भागधेयेनोप धावति। स एवैनं व्रतमा लम्बयति॥२१॥

गर्भः स्रवन्तमगदमंकः। अग्निरिन्द्रस्त्वष्टा बृहस्पतिः। पृथिव्यामव चुश्नोतैतत्। नाभिप्राप्नोति निर्ऋतिं पराचैः। रेतो वा एतद्वाजिनमाहिताग्नेः। यदग्निहोत्रम्। तद्यत्स्रवेत्। रेतोऽस्य वाजिनः स्रवेत्। गर्भः स्रवन्तमगदमंकुरित्याह। रेतं एवास्मिन्वाजिनं दधाति॥२२॥

अग्निरित्याह। अग्निर्वै रेतोधाः। रेतं एव तदधाति। इन्द्र

इत्याह। इन्द्रियमेवास्मिन्दधाति। त्वष्टेत्याह। त्वष्टा वै
पशूनां मिथुनानां रूपकृत्। रूपमेव पशुषु दधाति।
बृहस्पतिरित्याह। ब्रह्म वै देवानां बृहस्पतिः। ब्रह्मणैवास्मै
प्रजाः प्र जनयति। पृथिव्यामव चुश्चोतैतदित्याह।
अस्यामेवैनत्प्रतिष्ठापयति। नाभिप्राप्नोति निर्ऋतिं
पराचैरित्याह। रक्षसामपहत्यै॥ २३ ॥

अजाऽग्रावेवास्याग्निहोत्रं हुतं भवति भवत्यासीत परिचक्षीत लम्बयति दधाति देवानां बृहस्पतिः पञ्च च (वि वै
यद्यन्यमुजायां ब्राह्मणस्य दर्भस्तुम्बंऽप्सु हतुव्यम्)॥ [३]

याः पुरस्तात्प्रस्रवन्ति। उपरिष्ठात्सर्वतश्च याः। ताभीं
रश्मिपवित्राभिः। श्रद्धां यज्ञमा रभे। देवां गातुविदः।
गातुं यज्ञाय विन्दत। मनसस्पतिना देवेन। वाताद्यज्ञः प्र
युज्यताम्। तृतीयस्यै दिवः। गायत्रिया सोम आभृतः॥ २४ ॥
सोमपीथाय सन्नयितुम्। वक्त्रं लमन्तरमा ददे। आपो देवीः
शुद्धाः स्थ। इमा पात्राणि शुन्धत। उपातङ्काय देवानाम्।
पर्णवल्कमुत शुन्धत। पयो गृहेषु पयो अघ्नियासु। पयो
वत्सेषु पय इन्द्राय हविषे धियस्व। गायत्री पर्णवल्केन।
पयः सोमं करोत्विमम्॥ २५ ॥

अग्निं गृह्णामि सुरथं यो मयोभूः। य उद्यन्तमारोहति
सूर्यमह्ने। आदित्यं ज्योतिषां ज्योतिरुत्तमम्। श्वो यज्ञाय
रमतां देवताभ्यः। वसून्नुद्रानादित्यान्। इन्द्रेण सह देवताः।
ताः पूर्वः परिं गृह्णामि। स्व आयतने मनीषया। इमामूर्जं
पञ्चदशीं ये प्रविष्टाः। तान्देवान्परिं गृह्णामि पूर्वः॥ २६ ॥

अ॒ग्नि॒र्हव्य॒वाडि॒ह ताना॑ व॒हतु। पौ॒र्ण॒मा॒सः॑ ह॒विरि॒दमै॑षां
मयि॑। आ॒मा॒वा॒स्यः॑ ह॒विरि॒दमै॑षां मयि॑। अ॒न्त॒रा॒ऽग्नी प॒शवः॑।
दे॒व॒सः॑ स॒द॒मा ग॑मन्। तान्पूर्वः॑ परि॑ गृह्णामि। स्व आ॒य॒त॒ने
मनी॒षया॑। इ॒ह प्र॒जा वि॒श्वरू॑पा रमन्ताम्। अ॒ग्निं गृ॒हप॑तिम॒भि
सं॒वसा॑नाः। ताः पूर्वं॑ परि॑ गृह्णामि॥२७॥

स्व आ॒य॒त॒ने मनी॒षया॑। इ॒ह प॒शवो॑ वि॒श्वरू॑पा रमन्ताम्।
अ॒ग्निं गृ॒हप॑तिम॒भि सं॒वसा॑नाः। तान्पूर्वः॑ परि॑ गृह्णामि। स्व
आ॒य॒त॒ने मनी॒षया॑। अ॒यं पि॑तृणाम॒ग्निः। अवा॑ङ्मु॒व्या पि॑तृभ्य
आ। तं पूर्वं॑ परि॑ गृह्णामि। अ॒विष॑न्नः पि॒तुं क॑रत्। अज॑स्रं
त्वाः॑ स॒भापा॒लाः॥२८॥

वि॒ज॒यभा॑गः॑ स॒मिन्ध॑ताम्। अ॒ग्ने दी॒दाय॑ मे स॒भ्या।
विजि॑त्यै श॒रदः॑ श॒तम्। अ॒न्नमा॑वस॒थीय॑म्। अ॒भि ह॑राणि
श॒रदः॑ श॒तम्। आ॒व॒स॒थे श्रि॑यं म॒न्त्रम्। अ॒हिर्बु॑ध्नियो॒ नि
य॑च्छतु। इ॒दम॒हम॒ग्निज्यै॑ष्ठेभ्यः। वसु॑भ्यो य॒ज्ञं प्र॑ब्रवीमि।
इ॒दम॒हमिन्द्र॑ज्येष्ठेभ्यः॥२९॥

रु॒द्रेभ्यो॑ य॒ज्ञं प्र॑ ब्रवीमि। इ॒दम॒हं वरु॑णज्येष्ठेभ्यः। आ॒दि॒त्येभ्यो॑
य॒ज्ञं प्र॑ ब्रवीमि। प॒यस्व॑तीरोष॒धयः॑। प॒यस्व॑द्वीरु॒धां प॑यः। अ॒पां
प॒यसो॑ यत्प॒यः। तेन॑ मा॒मिन्द्र॑ सः॑ सृ॒जा। अ॒ग्ने व्र॑तप॒ते व्र॑तं
च॑रिष्यामि। तच्छ॑केयं तन्मे॑ रा॒ध्यता॑म्। वा॒यो व्र॑तप॒त आ॑दि॒त्य
व्र॑तप॒ते॥३०॥

व्र॒तानां॑ व्र॒तप॑ते व्र॒तं च॑रिष्यामि। तच्छ॑केयं तन्मे॑

राध्यताम्। इमां प्राचीमुदीचीम्। इषमूर्जमभि सङ्स्कृताम्।
बहुपर्णामशुष्काग्राम्। हरामि पशुपामहम्। यत्कृष्णो रूपं
कृत्वा। प्राविशस्त्वं वनस्पतीन्। ततस्त्वामैकविंशतिधा।
सम्भरामि सुसम्भृतां॥३१॥

त्रीन्यरिधीः स्तिस्रः समिधः। यज्ञायुरनुसञ्चरान्। उपवेषं
मेक्षणं धृष्टिम्। सं भरामि सुसम्भृतां। या जाता ओषधयः।
देवेभ्यस्त्रियुगं पुरा। तासां पर्व राध्यासम्। परिस्तरमाहरन्।
अपां मेध्यं यज्ञियम्। सदेवः शिवमस्तु मे॥३२॥

आच्छेत्ता वो मा रिषम्। जीवानि शरदः शतम्।
अपरिमितानां परिमिताः। सन्नह्ये सुकृताय कम्। एनो
मा निगाङ्गतमच्चनाहम्। पुनरुत्थाय बहुला भवन्तु।
सकृदाच्छिन्नं बरुहिरूणामृदु। स्योनं पितृभ्यस्त्वा
भराम्यहम्। अस्मिन्त्सीदन्तु मे पितरः सोम्याः। पितामहाः
प्रपितामहाश्चानुगैः सह॥३३॥

त्रिवृत्पलाशे दर्भः। इयान्प्रादेशसंमितः। यज्ञे पवित्रं
पोतृतमम्। पयो हव्यं करोतु मे। इमौ प्राणापानौ।
यज्ञस्याङ्गानि सर्वशः। आप्याययन्तौ सञ्चरताम्। पवित्रे
हव्यशोधने। पवित्रे स्थो वैष्णवी। वायुर्वा मनसा पुनातु॥३४॥

अयं प्राणश्चापानश्च। यजमानमपि गच्छताम्। यज्ञे ह्यभूतां
पोतारौ। पवित्रे हव्यशोधने। त्वया वेदिं विविदुः पृथिवीम्।

त्वया॑ य॒ज्ञो जा॑यते वि॒श्वदा॑निः। अ॒च्छि॑द्रं य॒ज्ञम॒न्वेषि॑ वि॒द्वान्।
त्वया॑ हो॒ता स॒न्त॑नोत्य॒र्धमा॑सान्। त्रय॑स्त्रि॒ंशोऽसि॑ तन्तूनाम्।
प॒वि॒त्रेण॑ स॒हाग॑हि॥ ३५॥

शि॒वेय॑ र॒ञ्जुर॑भि॒धानी॑। अ॒घ्नियामु॑प॒ सेव॑ताम्। अ॒प्र॒स्र॑साय
य॒ज्ञस्य॑। उ॒खे उ॑प॒दधाम्य॑हम्। प॒शुभिः॑ स॒न्नीतं॑ बिभृताम्।
इन्द्रा॑य श्रु॒तं दधि॑। उ॒प॒वे॒षोऽसि॑ य॒ज्ञाय॑। त्वां
प॒रि॒वे॒षम॑धारयन्। इन्द्रा॑य ह॒विः कृ॑ण्वन्तः। शि॒वः श॒ग्नो
भ॑वासि नः॥ ३६॥

अमृ॑न्मयन्देवपा॒त्रम्। य॒ज्ञस्याऽऽयु॑षि प्र यु॒ज्यता॑म्। ति॒रः
प॒वि॒त्रम॑ति॒नीताः॑। आपो॑ धारय॒ माति॑गुः। दे॒वेन॑ सवि॒त्रोत्पू॑ताः।
वसोः॑ सूर्य॑स्य र॒श्मिभिः॑। गां दौ॒हप॑वि॒त्रे र॒ञ्जुम्। सर्वा॑ पात्राणि
शु॒न्धत। ए॒ता आ च॑रन्ति॒ मधु॑म॒द्गुहा॑नाः। प्र॒जाव॑तीर्य॒शसो॑
वि॒श्वरू॑पाः॥ ३७॥

ब॒ह्वीर्भ॑वन्तीरुप॒जाय॑मानाः। इ॒ह व॒ इन्द्रो॑ रमयतु गावः।
पू॒षा स्थ॑। अ॒य॒क्ष्मा वः॑ प्र॒जया॑ स॒ सं॒जामि॑। रा॒यस्पोषे॑ण
ब॒हुला॑भ॒वन्तीः॑। ऊ॒र्जं प॑यः पि॒न्वमा॑ना घृ॒तं च॑। जी॒वो
जी॒वन्ती॑रुप॒वः स॑देयम्। द्यौश्चे॒मं य॒ज्ञं पृ॑थि॒वी च॑ स॒न्दुहा॑ताम्।
धा॒ता सो॑मेन स॒ह वा॑तेन वा॒युः। य॒ज॑मानाय॒ द्रवि॑णं
द॒धातु॑॥ ३८॥

उ॒थ्सं दु॑हन्ति क॒लशं॑ चतु॒र्बिल॑म्। इडां॑ दे॒वीं मधु॑मती॒
सुव॑र्वि॒दम्। तदिन्द्रा॒ग्नी जि॑न्वत॒ सूनृ॑ता॒वत्। तद्य॑ज॒मान-

ममृतत्वे दधातु। कामधुक्षः प्र णौ ब्रूहि। इन्द्राय
हविरिन्द्रियम्। अमूं यस्यां देवानाम्। मनुष्याणां पयो
हितम्। बहु दुग्धीन्द्राय देवेभ्यः। हव्यमा प्यायतां पुनः॥ ३९॥

वत्सेभ्यो मनुष्येभ्यः। पुनर्दोहाय कल्पताम्। यज्ञस्य सन्त-
तिरसि। यज्ञस्य त्वा सन्ततिमनु सन्तनोमि। अदस्तमसि
विष्णवे त्वा। यज्ञायापि दधाम्यहम्। अद्विररिक्तेन पात्रेण।
याः पूताः परिशेरते। अयं पयः सोमं कृत्वा। स्वां योनिमपि
गच्छतु॥ ४०॥

पूर्णवल्कः पवित्रम्। सौम्यः सोमाद्धि निर्मितः। इमौ पूर्णं च
दर्भं च। देवानां हव्यशोधनौ। प्रातर्वेषाय गोपाय। विष्णो
हव्यं हि रक्षसि। उभावग्री उपस्तृणते। देवता उपवसन्तु
मे। अहं ग्राम्यानुप वसामि। मह्यं गोपतये पशून्॥ ४१॥

आभृत इमं गृह्णामि पूर्वस्ताः पूर्वः परिगृह्णामि सभापाला इन्द्रज्येष्ठेभ्य आदित्य व्रतपते सुसुम्भतां मे सह पुनातु गहि
नो विश्वरूपा दधातु पुनर्गच्छतु पशून् (याः पुरस्तादिमामूर्जमिह प्रजा इह पशवोऽयं पितृणामग्निः)॥—[४]

देवां देवेषु पराक्रमध्वम्। प्रथमा द्वितीयेषु। द्वितीयास्तृतीयेषु।
त्रिरैकादशा इह माऽवत। इदं शंकेयं यदिदं करोमि।
आत्मा करोत्वात्मनै। इदं करिष्ये भेषजम्। इदं मे
विश्वभेषजा। अश्विना प्रावतं युवम्। इदमहं सेनाया
अभीत्वैर्यै॥ ४२॥

मुखमपोहामि। सूर्य ज्योतिर्वि भाहि। महत इन्द्रियाय।
आ प्यायतां घृतयोनिः। अग्निर्हव्याऽनु मन्यताम्। खमंङ्ख

त्वचंमङ्घ्रिः। सुरूपं त्वां वसुविदम्। पशूनां तेजसा। अग्नये
जुष्टमभि धारयामि। स्योनं ते सदनं करोमि॥४३॥

घृतस्य धारया सुशेवं कल्पयामि। तस्मिन्त्सीदामृते प्रति
तिष्ठ। व्रीहीणां मेधं सुमनस्यमानः। आर्द्रः प्रथसुर्भुवनस्य
गोपाः। शृत उथ्स्नाति जनिता मतीनाम्। यस्त आत्मा
पशुषु प्रविष्टः। देवानां विष्टामनु यो वितस्थे। आत्मन्वान्त्सोम
घृतवान् हि भूत्वा। देवान्गच्छ सुवर्विन्द यजमानाय मह्यम्।
इरा भूतिः पृथिव्यै रसो मोत्क्रमीत्॥४४॥

देवाः पितरः पितरो देवाः। योऽहमस्मि स सन् यजे।
यस्यास्मि न तमन्तरैमि। स्वं मं इष्टं स्वं दत्तम्। स्वं
पूर्तं स्वं श्रान्तम्। स्वं हुतम्। तस्य मेऽग्निरुपद्रष्टा।
वायुरुपश्रोता। आदित्योऽनुख्याता। द्यौः पिता॥४५॥

पृथिवी माता। प्रजापतिर्बन्धुः। य एवास्मि स सन् यजे।
मा भेर्मा संविक्था मा त्वां हिंसिषम्। मा ते तेजोऽप
क्रमीत्। भरतमुद्धरेमनुषिञ्च। अवदानानि ते प्रत्यवदास्यामि।
नमस्ते अस्तु मा मां हिंसोः। यदवदानानि तेऽवघ्नन्।
विलोमाकार्षमात्मनः॥४६॥

आज्येन प्रत्यनज्येनत्। तत् आ प्यायतां पुनः।
अज्यायो यवमात्रात्। आव्याधात्कृत्यतामिदम्। मा
रूरुपाम यज्ञस्य। शुद्धं स्विष्टमिदं हविः। मनुना दृष्टां
घृतपदीम्। मित्रावरुणसमीरिताम्। दक्षिणार्धादसम्भिन्दन्।

अवद्याम्येकतोमुखाम्॥४७॥

इडे॑ भा॒गं जु॒षस्व नः। जिन्व॑ गा जिन्वा॒र्वतः। तस्या॑स्ते
भक्षि॒वाणः स्याम। सर्वा॑त्मानः॒ सर्व॑गणाः। ब्र॒ध्न पिन्व॑स्व।
दद॑तो मे॒ मा क्षा॑यि। कुर्व॑तो मे॒ मोप॑दसत्। दि॒शां कृ॒त्तिर॑सि।
दि॒शो मे क॑ल्पन्ताम्। क॒ल्पन्तां मे॒ दि॒शः॥४८॥

दैवी॑श्च॒ मानु॑षीश्च। अ॒होरा॒त्रे मे॑ कल्पेताम्। अ॒र्धमा॒सा
मे॑ कल्पन्ताम्। मा॒सा मे॑ कल्पन्ताम्। ऋ॒तवो॑ मे
कल्पन्ताम्। सं॒वत्स॒रो मे॑ कल्पताम्। कृ॒त्तिर॑सि॒ कल्प॑तां
मे। आशा॑नां त्वाऽऽशापा॒लेभ्यः॑। च॒तुर्भ्यो॑ अ॒मृते॑भ्यः। इ॒दं
भू॒तस्या॑ध्यक्षेभ्यः॥४९॥

वि॒धेम॑ ह॒विषा॑ व॒यम्। भज॑तां भा॒गी भा॒गम्। मा भा॒गोऽभ॑क्त।
नि॒रभा॑गं भ॒जामः॑। अ॒पस्मि॑न्व। ओष॑धीर्जिन्व। द्वि॒पात्पा॑हि।
चतु॑ष्पादव। दि॒वो वृ॒ष्टिमे॑रय। ब्रा॒ह्मणा॑नामि॒दं ह॒विः॥५०॥

सो॒म्याना॑ं सोमपी॒थिना॑म्। निर्भ॑क्तो ब्रा॒ह्मणः॑। नेहा
ब्रा॒ह्मण॑स्यास्ति। सम॑ङ्कां ब॒र्हिर्ह॒विषा॑ घृ॒तेन॑। समा॑दि॒त्यैर्वसु॑भिः
सं म॒रुद्भिः॑। समि॑न्द्रेण॒ विश्वे॑भिर्दे॒वेभि॑रङ्गाम्। दि॒व्यं नभो॑
गच्छ॑तु यथ्स्वाहा॑। इन्द्रा॑णीवावि॒धवा॑ भूयासम्। अदि॑तिरिव
सुपु॑त्रा। अ॒स्थूरि॑ त्वा गार्हपत्य॥५१॥

उप॒निष॑दे सुप्रजा॒स्त्वाय॑। सं पत्नी॒ पत्या॑ सुकृ॒तेन॑ गच्छताम्।
य॒ज्ञस्य॑ यु॒क्तौ धुर्या॑वभूताम्। स॒ञ्जाना॑नौ विज॑हतामरा॒तीः।

दिवि ज्योतिरुज्जमा रभेताम्। दशते तनुवो यज्ञ यज्ञियाः।
ताः प्रीणातु यजमानो घृतेन। नारिष्ठयैः प्रशिषमीडमानः।
देवानां दैव्येऽपि यजमानोऽमृतोऽभूत्। यं वा देवा
अकल्पयन्॥५२॥

ऊर्जो भागः शतक्रतू। एतद्वा तेन प्रीणानि। तेन
तृप्यतमहहौ। अहं देवानां सुकृतामस्मि लोके।
ममेदमिष्टं न मिथुर्भवाति। अहं नारिष्ठावनु यजामि विद्वान्।
यदाभ्यामिन्द्रो अदधाद्वाग्धेयम्। अदारसृद्धवत देवसोम।
अस्मिन् यज्ञे मरुतो मृडता नः। मा नो विददभिभामो
अशस्तिः॥५३॥

मा नो विदद्वृजना द्वेष्या या। ऋषभं वाजिनं वयम्। पूर्णमासं
यजामहे। स नो दोहताः सुवीर्यम्। रायस्पोषः सहस्रिणम्।
प्राणाय सुराधसे। पूर्णमासाय स्वाहा। अमावास्या सुभगा
सुशेवा। धेनुरिव भूय आप्यायमाना। सा नो दोहताः
सुवीर्यम्। रायस्पोषः सहस्रिणम्। अपानाय सुराधसे।
अमावास्यायै स्वाहा। अभि स्तृणीहि परि धेहि वेदिम्।
जामि मा हिःसीरमुया शयाना। होतृषदना हरिताः
सुवर्णाः। निष्का इमे यजमानस्य ब्रध्ने॥५४॥

अभीत्वैयं करोमि क्रमीत्पिताऽऽत्मन एकतो मुखां मे दिशोऽध्यक्षेभ्यो हविर्गार्हपत्या कल्पयन्नशस्तिः सा नो दोहताः
सुवीर्यं सप्त च॥

[५]

परिस्तृणीत् परिधत्ताग्निम्। परिहितोऽग्निर्यजमानं भुनक्तु।
अपाः रस ओषधीनाः सुवर्णाः। निष्का इमे यजमानस्य

सन्तु कामदुघाः। अमुत्रामुष्मिल्लोके। भूपते भुवनपते।
महतो भूतस्य पते। ब्रह्माणं त्वा वृणीमहे। अहं भूपतिरहं
भुवनपतिः। अहं महतो भूतस्य पतिः॥५५॥

देवेन सवित्रा प्रसूत आर्त्विज्यं करिष्यामि। देवं सवितरेतं
त्वा वृणते। बृहस्पतिं दैव्यं ब्रह्माणम्। तदहं मनसे प्र ब्रवीमि।
मनो गायत्रियै। गायत्री त्रिष्टुभे। त्रिष्टुजगत्यै। जगत्यनुष्टुभे।
अनुष्टुक्पङ्क्तौ। पङ्क्तिः प्रजापतये॥५६॥

प्रजापतिर्विश्वेभ्यो देवेभ्यः। विश्वे देवा बृहस्पतये।
बृहस्पतिर्ब्रह्मणे। ब्रह्म भूर्भुवः सुवः। बृहस्पतिर्देवानां ब्रह्मा।
अहं मनुष्याणाम्। बृहस्पते यज्ञं गोपाय। इदं तस्मै हर्म्यं
करोमि। यो वो देवाश्चरति ब्रह्मचर्यम्। मेधावी दिक्षु मनसा
तपस्वी॥५७॥

अन्तर्दूतश्चरति मानुषीषु। चतुः शिखण्डा युवतिः सुपेशाः।
घृतप्रतीका भुवनस्य मध्ये। मर्मज्यमाना महते सौभगाय।
मह्यं धुक्ष्व यजमानाय कामान्। भूमिर्भूत्वा महिमानं पुपोष।
ततो देवी वर्धयते पयांसि। यज्ञिया यज्ञं वि च यन्ति शं
च। ओषधीराप इह शक्नोतीति। यो मा हृदा मनसा यश्च
वाचा॥५८॥

यो ब्रह्मणा कर्मणा द्वेष्टि देवाः। यः श्रुतेन हृदयेनेष्णता च।
तस्येन्द्र वज्रेण शिरश्छिनद्मि। ऊर्णामृदु प्रथमानं स्योनम्।

दे॒वेभ्यो जुष्टं॑ स॒दनाय॑ ब॒र्हिः। सु॒वर्गे लो॒के यज॑मानं॒ हि
धे॒हि। मां ना॒कस्य॑ पृ॒ष्ठे प॑र॒मे व्यो॑मन्। च॒तुः शि॒खण्डा॑ यु॒वतिः
सु॒पेशाः॑। घृ॒तप्र॑तीका व॒युना॑नि व॒स्ते। साऽऽस्ती॒र्यमा॑णा म॒हते
सौ॒भगा॑य॥५९॥

सा मे॑ धु॒क्ष्व यज॑मानाय॒ कामा॑न्। शि॒वा च॑ मे श॒ग्मा चै॑धि।
स्यो॒ना च॑ मे सु॒षदा॑ चैधि। ऊ॒र्जस्व॑ती च मे॒ पय॑स्वती चैधि।
इ॒षमूर्जं॑ मे पि॒न्वस्व। ब्र॒ह्म तेजो॑ मे पि॒न्वस्व। क्ष॒त्रमोजो॑ मे
पि॒न्वस्व। वि॒शं पु॒ष्टिं मे॑ पि॒न्वस्व। आ॒युर॒न्नाद्यं॑ मे पि॒न्वस्व।
प्र॒जां प॒शून्मे॑ पि॒न्वस्व॥६०॥

अ॒स्मिन् य॒ज्ञ उ॒प भू॒य इ॒न्नु मै॑। अ॒वि॒क्षोभा॑य परि॒धीं द॑धामि।
ध॒र्ता ध॑रु॒णो ध॑री॒यान्। अ॒ग्निर्द्वे॒षांसि॑ नि॒रितो॑ नु॒दाते॑।
वि॒च्छिन्न॑न्नि वि॒धृती॑भ्यां॒ स॒पत्नान्। जा॒तान्भ्रात॑र्व्यान् ये
च॑ जनि॒ष्यमा॑णाः। वि॒शो य॒न्त्राभ्यां॑ वि॒धमा॑म्ये॒नान्। अ॒हं
स्वा॒नामु॑त्त॒मोऽसा॑नि दे॒वाः। वि॒शो य॒न्त्रे नु॑द॒माने॑ अ॒राति॑म्।
वि॒श्वं पा॒प्मान॑म॒मतिं॑ दु॒र्मरा॑युम्॥६१॥

सीद॑न्ती दे॒वी सु॑कृ॒तस्य॑ लो॒के। धृ॒तीं स्थो॑ वि॒धृती॑
स्व॒धृती॑। प्रा॒णान्म॑रि॒धं धा॑रयतम्। प्र॒जां म॑रि॒धं धा॑रयतम्।
प॒शून्म॑रि॒धं धा॑रयतम्। अ॒यं प्र॑स्तर उ॒भय॑स्य ध॒र्ता। ध॒र्ता
प्र॑या॒जाना॑मु॒तानू॑या॒जाना॑म्। स दा॑धार स॒मिधो॑ वि॒श्वरू॑पाः।
तस्मि॒न्त्सु॒चो अ॒ध्या सा॑दयामि। आ रो॑ह प॒थो जु॑हु
दे॒वया॑नान्॥६२॥

यत्रर्षयः प्रथमजा ये पुराणाः। हिरण्यपक्षाऽजिरा
सम्भृताङ्गा। वहांसि मा सुकृतां यत्र लोकाः। अवाहं बोध
उपभृतां सपत्नान्। जातान्भ्रातृव्यान् ये च जनिष्यमाणाः।
दोहै यज्ञं सुदुघामिव धेनुम्। अहमुत्तरो भूयासम्।
अधरे मथ्सपत्नाः। यो मां वाचा मनसा दुर्मरायुः।
हृदाऽरातीयादभिदासदग्ने॥६३॥

इदमस्य चित्तमधरं ध्रुवायाः। अहमुत्तरो भूयासम्। अधरे
मथ्सपत्नाः। ऋषभोऽसि शाकुरः। घृताचीनां सूनुः।
प्रियेण नाम्नां प्रिये सदसि सीद। स्योनो मे सीद सुषदः
पृथिव्याम्। प्रथयि प्रजयां पशुभिः सुवर्गे लोके। दिवि सीद
पृथिव्यामन्तरिक्षे। अहमुत्तरो भूयासम्॥६४॥

अधरे मथ्सपत्नाः। इयं स्थाली घृतस्य पूर्णा। अच्छिन्नपयाः
शतधार उथ्सः। मारुतेन शर्मणा दैव्येन। यज्ञोऽसि सर्वतः
श्रितः। सर्वतो मां भूतं भविष्यच्छ्रयताम्। शतं मे सन्त्वाशिषः।
सहस्रं मे सन्तु सूनृताः। इरावतीः पशुमतीः। प्रजापतिरसि
सर्वतः श्रितः॥६५॥

सर्वतो मां भूतं भविष्यच्छ्रयताम्। शतं मे सन्त्वाशिषः। सहस्रं
मे सन्तु सूनृताः। इरावतीः पशुमतीः। इदमिन्द्रियममृतं
वीर्यम्। अनेनेन्द्राय पशवोऽचिकिथ्सन्। तेन देवा अवतोप
माम्। इहेषमूर्जं यशः सह ओजः सनेयम्। शृतं मयि

श्रयताम्। यत्पृथिवीमचरत्तत्प्रविष्टम्॥६६॥

येनासिञ्चद्वलमिन्द्रे प्रजापतिः। इदं तच्छुक्रं मधुं वाजिनीवत्।
येनोपरिष्ठादधिनोन्महेन्द्रम्। दधि मां धिनोतु। अयं वेदः
पृथिवीमन्वविन्दत्। गुहां सतीं गहने गह्वरेषु। स विन्दतु
यजमानाय लोकम्। अच्छिद्रं यज्ञं भूरिकर्मा करोतु।
अयं यज्ञः समसदद्धविष्मान्। ऋचा साम्ना यजुषा
देवताभिः॥६७॥

तेन लोकान्त्सूर्यवतो जयेम। इन्द्रस्य सुख्यममृतत्वमंश्याम्।
यो नः कनीय इह कामयातै। अस्मिन् यज्ञे यजमानाय
मह्यम्। अप तमिन्द्राग्नी भुवनान्नुदेताम्। अहं प्रजां वीरवतीं
विदेय। अग्ने वाजजित्। वाजं त्वा सरिष्यन्तम्। वाजं
जेष्यन्तम्। वाजिनं वाजजितम्॥६८॥

वाजजित्यायै सं मांजिर्म। अग्निमन्नादमन्नाद्याय। उपहूतो द्यौः
पिता। उप मां द्यौः पिता ह्वयताम्। अग्निराग्नीध्रात्। आयुषे
वर्चसे। जीवात्वै पुण्याय। उपहूता पृथिवी माता। उप मां
माता पृथिवी ह्वयताम्। अग्निराग्नीध्रात्॥६९॥

आयुषे वर्चसे। जीवात्वै पुण्याय। मनो ज्योतिर्जुषतामा-
ज्यम्। अच्छिद्रं यज्ञं समिमं दधातु। बृहस्पतिस्तनुतामिमं
नः। विश्वे देवा इह मादयन्ताम्। यन्तै अग्न आवृश्मिं।
अहं वा क्षिपितश्चरन्। प्रजां च तस्य मूलं च। नीचैर्देवा नि

वृश्चत॥ ७०॥

अग्ने॒ यो नोऽभि॑दास॑ति। स॒मा॒नो यश्च॒ निष्ठ्यः॑। इ॒ध्मस्ये॑व
प्र॒क्षाय॑तः। मा तस्योच्छे॑षि॒ किञ्च॑न। यो मां द्वेष्टि॑ जातवेदः।
यं चाऽऽहं॑ द्वेष्मि॒ यश्च॒ माम्। सर्वा॑ऽस्तान॑ग्रे सन्द॑ह।
याऽश्वा॑हं द्वेष्मि॒ ये च॒ माम्। अग्ने॑ वाजजित्। वाजं॑ त्वा
ससृ॑वाऽसम्॥ ७१॥

वाजं॑ जिगि॒वाऽसम्॑। वा॒जिनं॑ वाज॒जितम्॑। वा॒ज॒जि॒त्याये॑
सम्मा॑र्जिम्। अ॒ग्निम॑न्नादम॒न्नाद्या॑य। वेदि॑र्बरु॒हिः श्रु॑तऽ ह॒विः।
इ॒ध्मः परि॑धयः सुचः॑। आज्यं॑ य॒ज्ञ ऋ॒चो य॒जुः। या॒ज्याश्च॑
वष॑ट्काराः। सं मे सन्न॑तयो नमन्ताम्। इ॒ध्म॒स॒न्नह॑ने हुते॥ ७२॥

दि॒वः खी॑लोऽव॑ततः। पृथि॒व्या अ॒ध्युत्थि॑तः। तेनां॑
स॒हस्र॑काण्डेन। द्विष॑न्तऽ शोच॑यामसि। द्विष॑न्मे बहु
शो॑चतु। ओष॑धे॒ मो अ॒हऽ शु॑चम्। य॒ज्ञ नम॑स्ते य॒ज्ञ।
नमो॑ नम॑श्च ते य॒ज्ञ। शि॒वेन॑ मे सन्ति॑ष्ठस्व। स्यो॒नेन॑ मे
सन्ति॑ष्ठस्व॥ ७३॥

सु॒भूतेन॑ मे सन्ति॑ष्ठस्व। ब्र॒ह्मव॑र्च॒सेन॑ मे सन्ति॑ष्ठस्व।
य॒ज्ञस्य॑र्द्धि॒मनु॑ सन्ति॑ष्ठस्व। उप॑ ते य॒ज्ञ नमः॑। उप॑ ते नमः॑।
उप॑ ते नमः॑। त्रि॒ष्फली॑क्रियमा॑णानाम्। यो न्य॒ङ्गो अ॑व॒शिष्य॑ते।
रक्ष॑सां भाग॒धेयम्॑। आप॑स्तत्र व॑हतादितः॥ ७४॥

उ॒लूख॑ले मुस॑ले यच्च॒ शूर्पे॑। आ॒शि॒श्लेष॑ दृषदि॒ यत्क॑पाले॑।
अ॒व॒प्रुषो॑ वि॒प्रुषः॑ संय॑जामि। विश्वे॑ दे॒वा ह॒विरि॑दं जु॑षन्ताम्।

य॒ज्ञे या वि॒प्रुषः सन्ति॑ ब॒ह्वीः। अ॒ग्नौ ताः सर्वाः॑ स्वि॑ष्टाः सु॒हुता॑
जुहो॑मि। उ॒द्यन्न॑द्यमि॒त्र महः॑। स॒पत्नान्मे॑ अनीनशः। दि॒वैनान्
वि॒द्युता॑ जहि। नि॒म्रोच॑न्न॒धरान्कृ॑धि॥ ७५॥

उ॒द्यन्न॑द्य वि नो॑ भज। पि॒ता पु॒त्रेभ्यो॑ यथा॑। दी॒र्घायु॑त्वस्य॒
हेशि॑षे। तस्य॑ नो देहि सूर्य।

॥ हृद्रोगघ्न-मन्त्राः ॥

उ॒द्यन्न॑द्य मि॒त्रमहः॑। आ॒रोह॑न्नुत्त॒रां दि॒वम्। हृ॒द्रो॒गं म॑म सूर्य।
ह॒रि॒माणं॑ च नाशय। शु॒केषु॑ मे ह॒रि॒माणम्। रो॒प॒णाका॑सु
द॒ध्मसि॑॥ ७६॥

अथो॑ ह॒रि॒द्र॒वेषु॑ मे। ह॒रि॒माणं॑ नि द॒ध्मसि॑। उद॑गा॒द्यमा॑दित्यः।
वि॒श्वेन॑ स॒हसा॑ स॒ह। द्विष॑न्तं म॑म र॒न्धय॑न्। मो अ॒हं द्विष॑तो
र॒धम्।

यो नः॑ श॒पा॒दश॑पतः। यश्च॑ नः॑ श॒पतः॑ श॒पात्। उ॒षाश्च॑ तस्मै॑
नि॒म्रुक्क॑। सर्व॑ पा॒पं स॒मूह॑ताम्॥ ७७॥

यो नः॑ स॒पत्नो॑ यो र॒णः। म॒र्तोऽभि॑दास॒न्ति दे॒वाः।
इ॒ध्मस्यै॑व प्र॒क्षाय॑तः। मा तस्यो॒च्छैषि॑ किञ्च॒न। अ॒वसृ॑ष्टः
परा॑पत। श॒रो ब्र॒ह्मसं॑शितः। गच्छा॑ऽमि॒त्रान्प्र॑ वि॒श। मैषां॑
कश्च॑नो॒च्छिषः॑॥ ७८॥

पतिः प्रजापतये तपस्वी वाचा सोभगाय पशून्मे पितृस्व दुर्मरायुं देवयानानग्रेऽन्तरिक्षेऽहमुत्तरो भूयासं प्रजापतिरसि
सर्वतः श्रितः प्रविष्टं देवताभिर्वाज्जितं पृथिवी ह्वयतामगिराग्रीप्राद्वक्षत समुवांसं हुते स्योनेन मे सन्तिष्ठस्वेतः कृधि
दध्मस्यूहतामष्टौ च॥

सक्षेदं पश्य। विधर्तरिदं पश्य। नाकेदं पश्य। रमतिः
 पनिष्ठा। ऋतं वर्षिष्ठम्। अमृतायान्याहुः। सूर्यो वरिष्ठो
 अक्षभिर्विभाति। अनु द्यावापृथिवी देवपुत्रे। दीक्षाऽसि
 तपसो योनिः। तपोऽसि ब्रह्मणो योनिः॥७९॥

ब्रह्मासि क्षत्रस्य योनिः। क्षत्रमस्यृतस्य योनिः। ऋतमसि
 भूरा रभे। श्रद्धां मनसा। दीक्षां तपसा। विश्वस्य
 भुवनस्याधिपत्नीम्। सर्वे कामा यजमानस्य सन्तु। वातं
 प्राणं मनसाऽन्वा रभामहे। प्रजापतिं यो भुवनस्य गोपाः।
 स नो मृत्योस्त्रायतां पात्वहंसः॥८०॥

ज्योग्जीवा जरामशीमहि। इन्द्रं शाक्र गायत्रीं प्रपद्ये। तान्ते
 युनज्मि। इन्द्रं शाक्र त्रिष्टुभं प्रपद्ये। तान्ते युनज्मि। इन्द्रं
 शाक्र जगतीं प्रपद्ये। तान्ते युनज्मि। इन्द्रं शाक्रानुष्टुभं
 प्रपद्ये। तान्ते युनज्मि। इन्द्रं शाक्र पङ्क्तिं प्रपद्ये॥८१॥

तान्ते युनज्मि। आऽहं दीक्षामरुहमृतस्य पत्नीम्। गायत्रेण
 छन्दसा ब्रह्मणा च। ऋतं सत्येऽधायि। सत्यमृतेऽधायि।
 ऋतं च मे सत्यं चाभूताम्। ज्योतिरभूवः सुवर्गमम्।
 सुवर्गं लोकं नाकस्य पृष्ठम्। ब्रध्नस्य विष्टपमगमम्। पृथिवी
 दीक्षा॥८२॥

तयाऽग्निर्दीक्षया दीक्षितः। ययाऽग्निर्दीक्षया दीक्षितः। तया
 त्वा दीक्षया दीक्षयामि। अन्तरिक्षं दीक्षा। तया वायुर्दीक्षया
 दीक्षितः। यया वायुर्दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा दीक्षया

दीक्षयामि। द्यौर्दीक्षा। तयाऽऽदित्यो दीक्षया दीक्षितः।
ययाऽऽदित्यो दीक्षया दीक्षितः॥८३॥

तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। दिशो दीक्षा। तया चन्द्रमा
दीक्षया दीक्षितः। यया चन्द्रमा दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा
दीक्षया दीक्षयामि। आपो दीक्षा। तया वरुणो राजा दीक्षया
दीक्षितः। यया वरुणो राजा दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा
दीक्षया दीक्षयामि। ओषधयो दीक्षा॥८४॥

तया सोमो राजा दीक्षया दीक्षितः। यया सोमो राजा दीक्षया
दीक्षितः। तया त्वा दीक्षया दीक्षयामि। वाग्दीक्षा। तया प्राणो
दीक्षया दीक्षितः। यया प्राणो दीक्षया दीक्षितः। तया त्वा
दीक्षया दीक्षयामि। पृथिवी त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षताम्।
अन्तरिक्षं त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षताम्। द्यौस्त्वा दीक्षमाण-
मनु दीक्षताम्॥८५॥

दिशस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। आपस्त्वा दीक्षमाणमनु
दीक्षन्ताम्। ओषधयस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। वाक्त्वा
दीक्षमाणमनु दीक्षताम्। ऋचस्त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्।
सामानि त्वा दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। यजूंषि त्वा
दीक्षमाणमनु दीक्षन्ताम्। अहश्च रात्रिश्च। कृषिश्च वृष्टिश्च।
त्विषिश्चापचितिश्च॥८६॥

आपश्चोषधयश्च। ऊर्क् सूनृता च। तास्त्वा दीक्षमाणमनु
दीक्षन्ताम्। स्वे दक्षे दक्षपितेह सीद। देवानां सुम्नो महते

रणा॑य। स्वा॒स॒स्थस्त॒नुवा॒ संवि॑शस्व। पि॒तेवै॑धि सू॒नव॒ आ
सु॒शेवः॑। शि॒वो मां शि॒वमा वि॑श। स॒त्यं म॑ आ॒त्मा। श्र॒द्धा
मेऽक्षि॑तिः॥८७॥

तपो॑ मे प्र॒तिष्ठा। स॒वितृ॑प्र॒सूता मा॒ दिशो॑ दीक्षयन्तु।
स॒त्यम॑स्मि। अ॒हं त्वद॑स्मि॒ मद॑सि॒ त्वमे॑तत्। ममा॑सि
योनि॒स्तव॒ योनि॑रस्मि। ममै॒व सन्व॑हं ह॒व्यान्य॑ग्रे। पु॒त्रः पि॒त्रे
लो॒क॒कृ॒ञ्जा॒तवे॑दः। आ॒जु॒ह्वानः॑ सु॒प्रती॑कः पु॒रस्ता॑त्। अ॒ग्रे स्वां
योनि॑मा सी॒द सा॒ध्या। अ॒स्मिन्स॒धस्थे॒ अ॒ध्युत्त॑रस्मिन्॥८८॥

वि॒श्वे दे॒वा यज॑मानश्च सीदत। ए॒कमि॑षे विष्णु॒स्त्वाऽन्वे॑तु।
द्वे ऊ॒र्जे विष्णु॒स्त्वाऽन्वे॑तु। त्रीणि॑ ब्र॒ताय॒ विष्णु॒स्त्वाऽन्वे॑तु।
च॒त्वारि॒ मायो॑भवाय॒ विष्णु॒स्त्वाऽन्वे॑तु। प॒ञ्च प॒शुभ्यो॑
विष्णु॒स्त्वाऽन्वे॑तु। ष॒ड्राय॑स्पोषाय॒ विष्णु॒स्त्वाऽन्वे॑तु। स॒प्त
स॒प्तभ्यो॑ हो॒त्राभ्यो॑ विष्णु॒स्त्वाऽन्वे॑तु। स॒खायः॑ स॒प्तप॑दा
अ॒भूमा। स॒ख्यं ते॑ गमेयम्॥८९॥

स॒ख्यात्ते मा यो॑षम्। स॒ख्यान्मे मा यो॑षाः। साऽसि॑ सु॒ब्रह्म॑ण्ये।
तस्या॑स्ते पृथि॒वी पादः॑। साऽसि॑ सु॒ब्रह्म॑ण्ये। तस्या॑स्तेऽन्तरि॑क्षं
पादः॑। साऽसि॑ सु॒ब्रह्म॑ण्ये। तस्या॑स्ते द्यौः पादः॑। साऽसि॑
सु॒ब्रह्म॑ण्ये। तस्या॑स्ते दि॒शः पादः॑॥९०॥

प॒रोर॑जास्ते प॒ञ्चमः॑ पादः॑। सा न॒ इष॑मूर्जं धु॒क्ष्व। तेज॑
इन्द्रि॒यम्। ब्र॒ह्मव॑र्च॒सम॑न्नाद्यम्। वि मि॑मे त्वा॒ पय॑स्वतीम्।
दे॒वानां॑ धे॒नुः सु॒दुघा॑मन॒पस्फु॑रन्तीम्। इन्द्रः॑ सोमं॑ पिबतु।

क्षेमो अस्तु नः। इमान्नराः कृणुत वेदिमेत्य। वसुमती९
रुद्रवतीमादित्यवतीम्॥९१॥

वर्ष्मन्दि॒वः। नाभां पृथि॒व्याः। यथा॒ऽयं यज॑मानो न रिष्ये॒त्।
दे॒वस्य॑ सवि॒तुः स॒वे। चतुः॑ शिखण्डा युव॒तिः सु॒पेशाः॑।
घृत॑प्रतीका भुवनस्य॒ मध्ये॑। तस्या॑ सु॒पर्णावधि॑ यौ
निवि॑ष्टौ। तयोर्दे॒वाना॒मधि॑ भाग॒धेयम्॑। अप॒ जन्यं॑ भ॒यं नु॑द।
अप॑ च॒क्राणि॑ वर्तय। गृह॑ सोम॒स्य गच्छ॑तम्। न वा उ॑
वे॒तन्म्रिय॑से न रिष्य॑सि। दे॒वा९ इ॒देषि॑ पृथिभिः सु॒गेभिः॑।
यत्र॑ यन्ति सु॒कृतो॒ नापि॑ दुष्कृतः॑। तत्र॑ त्वा दे॒वः स॒विता॑
द॑धातु॥९२॥

ब्रह्मणो योनिर९हंसः पुङ्क्तिं प्रपञ्चे दीक्षा ययाऽऽदित्यो दीक्षया दीक्षितस्तया त्वा दीक्षया दीक्षयाम्योपधयो दीक्षा द्यौस्त्वा
दीक्षमाणमनु दीक्षतामपचितिक्षाक्षितिरुत्तरस्मिन्नामेयं दिशः पादं आदित्यवतीं वर्तय पञ्च च॥ [७]

यद॒स्य पा॒रे रज॑सः। शुक्रं॑ ज्योति॒रजा॑यत। तन्नः॑ पर्षदति॒
द्विषः॑। अ॒ग्ने वैश्वान॑र॒ स्वाहा॑। यस्मा॑द्दी॒षाऽवा॑शिष्टाः। ततो॑ नो॒
अभ॑यं कृधि। प्र॒जाभ्यः॑ सर्वा॒भ्यो मृ॑डा। नमो॑ रु॒द्राय॑ मी॒दुषे॑।
यस्मा॑द्दी॒षा न्यषे॑दः। ततो॑ नो॒ अभ॑यं कृधि॥९३॥

प्र॒जाभ्यः॑ सर्वा॒भ्यो मृ॑डा। नमो॑ रु॒द्राय॑ मी॒दुषे॑। उदु॑स्र तिष्ठ
प्रति॑ तिष्ठ॒ मारि॑षः। मेमं॑ य॒ज्ञं यज॑मानं च रीरिषः। सुव॒र्गे
लो॒के यज॑मान॒९ हि धे॒हि। शन्न॑ एधि द्विपदे॒ शं चतु॑ष्पदे।
यस्मा॑द्दी॒षाऽवे॑पिष्टाः पु॒लायि॑ष्टाः स॒मज्ञा॑स्थाः। ततो॑ नो॒ अभ॑यं
कृधि। प्र॒जाभ्यः॑ सर्वा॒भ्यो मृ॑डा। नमो॑ रु॒द्राय॑ मी॒दुषे॑॥९४॥

य इ॒दम॑कः। तस्मै॒ नमः॑। तस्मै॒ स्वाहा॑। न वा उ॒वेत॑न्म्रियसे।
 आ॒शा॒नां त्वा वि॒श्वा आ॒शाः। य॒ज्ञस्य॑ हि स्थ ऋ॒त्वियौ॑।
 इन्द्रा॑ग्नी॒ चेत्त॑नस्य च। हु॒ताहु॑तस्य॒ तृप्य॑तम्। अहु॑तस्य हु॒तस्य॑
 च। हु॒तस्य॑ चाहु॑तस्य च। अहु॑तस्य हु॒तस्य॑ च। इन्द्रा॑ग्नी
 अ॒स्य सोम॑स्य। वी॒तं पि॑बतं जु॒षेथा॑म्। मा यज॑मानं॒ तमो॑
 विदत्। म॒र्त्विजो॒ मो इ॒माः प्र॒जाः। मा यः सोम॑मि॒मं पि॑बात्।
 स॒सृष्ट॑मु॒भयं॑ कृतम्॥१५॥

कृधि मीढुषेऽहुतस्य च सप्त च॥ [८]

अ॒ना॒गस॑स्त्वा व॒यम्। इन्द्रे॑ण॒ प्रेषि॑ता॒ उप। वा॒युष्टे॑
 अ॒स्त्व॑श्श॒भूः। मि॒त्रस्ते॑ अ॒स्त्व॑श्श॒भूः। वरु॑णस्ते
 अ॒स्त्व॑श्श॒भूः। अपा॑ङ्ग्या॒ ऋत॑स्य॒ गर्भाः॑। भुव॑नस्य
 गो॒पाः श्ये॑ना॒ अति॑थयः। पर्व॑तानां ककु॒भः प्र॒युतो॑ नपा॒तारः।
 व॒युने॒न्द्र॑ ह्ययत। घो॒षेणा॑मी॒वाश्चा॑तयत॥१६॥

यु॒क्ताः स्थ॑ वह॑त। दे॒वा ग्रा॒वाण॑ इन्द्रु॒रिन्द्र॑ इत्य॑वादिषुः।
 ए॒न्द्रम॑चुच्यवुः प॒रम॑स्याः॒ परा॑वतः। आ॒ऽस्मात्स॒धस्था॑त्।
 ओ॒रोर॑न्तरि॒क्षात्। आ सु॑भू॒तम॑सुषवुः। ब्र॒ह्मव॑र्च॒सं म॒
 आसु॑षवुः। स॒मरे॑ रक्षा॑स्यवधिषुः। अप॑ह॒तं ब्र॒ह्मज्य॑स्य।
 वाक्क्र॑ त्वा॒ मन॑श्च श्रीणीताम्॥१७॥

प्रा॒णश्च॑ त्वाऽपा॒नश्च॑ श्रीणीताम्। चक्षु॑श्च त्वा॒ श्रोत्रं॑ च
 श्रीणीताम्। दक्ष॑श्चत्वा॒ बलं॑ च श्रीणीताम्। ओज॑श्च त्वा॒
 सह॑श्च श्रीणीताम्। आयु॑श्च त्वाऽज॒रा च॑ श्रीणीताम्। आ॒त्मा

च त्वा तनूश्च श्रीणीताम्। शृतोऽसि शृतं कृतः। शृताय त्वा
शृतेभ्यस्त्वा। यमिन्द्रमाहुर्वरुणं यमाहुः। यं मित्रमाहुर्यमुं
सत्यमाहुः॥१८॥

यो देवानां देवतमस्तपोजाः। तस्मै त्वा तेभ्यस्त्वा। मयि
त्यदिन्द्रियं महत्। मयि दक्षो मयि क्रतुः। मयि धायि
सुवीर्यम्। त्रिशुग्धर्मो वि भातु मे। आकूत्या मनसा
सह। विराजा ज्योतिषा सह। यज्ञेन पयसा सह। तस्य
दोहमशीमहि॥१९॥

तस्य सुम्रमशीमहि। तस्य भक्षमशीमहि। वाग्जुषाणा
सोमस्य तृप्यतु। मित्रो जनान्प्र स मित्र। यस्मान्न जातः
परो अन्यो अस्ति। य आविवेश भुवनानि विश्वा। प्रजापतिः
प्रजया संविदानः। त्रीणि ज्योतींषि सचते स षोडशी।
एष ब्रह्मा य ऋत्वियः। इन्द्रो नाम श्रुतो गुणे॥१००॥

प्र ते महे विदथे शंसिष हरी। य ऋत्वियः प्र ते वन्वे।
वनुषो हर्यतं मदम्। इन्द्रो नाम घृतं नयः। हरिभिश्चारु
सेचते। श्रुतो गुण आ त्वा विशन्तु। हरिवर्पसङ्गिरः।
इन्द्राधिपतेऽधिपतिस्त्वं देवानामसि। अधिपतिं माम्।
आयुष्मन्तं वर्चस्वन्तं मनुष्येषु कुरु॥१०१॥

इन्द्रश्च सम्राड्वरुणश्च राजा। तौ ते भक्षं चक्रतुरग्र एतम्।
तयोरनु भक्षं भक्षयामि। वाग्जुषाणा सोमस्य तृप्यतु। प्रजा-
पतिर्विश्वकर्मा। तस्य मनो देवं यज्ञेन राध्यासम्। अर्थेगा

अस्य जहितः। अवसानपतेऽवसानं मे विन्द। नमो रुद्राय
वास्तोष्पतये। आयने विद्रवणे॥१०२॥

उद्याने यत्परायणे। आवर्तने विवर्तने। यो गोपायति
तं हुवे। यान्यपामित्यान्यप्रतीत्तान्यस्मिं। यमस्य बलिना
चरामि। इहैव सन्तः प्रति तद्यातयामः। जीवा जीवेभ्यो नि
हराम एनत्। अनृणा अस्मिन्ननृणाः परस्मिन्। तृतीयं लोके
अनृणाः स्याम। ये देवयाना उत पितृयाणाः॥१०३॥

सर्वान्पथो अनृणा आक्षीयेम। इदमूनु श्रेयोऽवसानमा गन्म।
शिवे नो द्यावापृथिवी उभे इमे। गोमद्धनवदश्ववदूर्जस्वत्।
सुवीरा वीरैरनु सञ्चरेम। अर्कः पवित्रं रजसो विमानः।
पुनाति देवानां भुवनानि विश्वा। द्यावापृथिवी पयसा
संविदाने। घृतं दुहाते अमृतं प्रपीने। पवित्रमर्को रजसो
विमानः। पुनाति देवानां भुवनानि विश्वा। सुवज्योतिर्यशो
महत्। अशीमहि गाधमुत प्रतिष्ठाम्॥१०४॥

चातयत् श्रीणीतां सत्यमाहरंशीमहि गुणे कुरु विद्रवणे पितृयाणां अर्को रजसो विमान्क्षीणि च॥—[१]

उदस्ताम्पसीथ्सविता मित्रो अर्यमा। सर्वान्मित्रानवधीद्युगेन।
बृहन्तं मामंकरद्वीरवन्तम्। रथन्तरे श्रयस्व स्वाहा पृथिव्याम्।
वामदेव्ये श्रयस्व स्वाहाऽन्तरिक्षे। बृहति श्रयस्व स्वाहा
दिवि। बृहता त्वोपस्तभ्रोमि। आ त्वा ददे यशसे वीर्याय च।
अस्मास्वघ्निया यूयं दधाथेन्द्रियं पयः। यस्ते द्रप्सो यस्त
उदरूषः॥१०५॥

दैव्यः केतुर्विश्वं भुवनमाविवेश। स नः पाह्यरिष्ठ्यै स्वाहा॥
 अनु मा सर्वो यज्ञोऽयमेतु। विश्वे देवा मरुतः सामार्कः।
 आप्रियश्छन्दांसि निविदो यजूंषि। अस्यै पृथिव्यै
 यद्यज्ञियम्। प्रजापतेर्वर्तनिमनु वर्तस्व। अनुवीरैरनु
 राध्याम गोभिः। अन्वश्चैरनु सर्वैरु पुष्टैः। अनु प्रजया-
 ऽन्विन्द्रियेण॥१०६॥

देवा नो यज्ञमृजुधा नयन्तु। प्रतिक्षत्रे प्रति तिष्ठामि राष्ट्रे।
 प्रत्यश्वेषु प्रति तिष्ठामि गोषु। प्रति प्रजायां प्रति तिष्ठामि
 भव्यै। विश्वमन्याऽभि वावृधे। तदन्यस्यामर्धिश्रितम्। दिवे च
 विश्वकर्मणे। पृथिव्यै चाकरं नमः। अस्कान्द्यौः पृथिवीम्।
 अस्कानृषभो युवागाः॥१०७॥

स्कन्नेमा विश्वा भुवना। स्कन्नो यज्ञः प्र जनयतु।
 अस्कानजनि प्राजनि। आ स्कन्नाज्जायते वृषा। स्कन्नात्प्र
 जनिषीमहि। ये देवा येषामिदं भागधेयं बभूव। येषां प्रयाजा
 उतानूयाजाः। इन्द्रज्येष्ठेभ्यो वरुणराजभ्यः। अग्निहोतृभ्यो
 देवेभ्यः स्वाहा॥ उत त्या नो दिवा मतिः॥१०८॥

अदितिरूत्या गमत्। सा शन्ताची मयस्करत्। अप
 स्निधः। उत त्या दैव्या भिषजा। शन्नस्करतो अश्विना।
 यूयातामस्मद्रपः। अप स्निधः। शमग्रिरग्निभिस्करत्।
 शन्नस्तपतु सूर्यः। शं वातो वात्वरूपाः॥१०९॥

अप स्निधः। तदित्यदं न विचिकेत विद्वान्। यन्मृतः पुनरप्येति

जी॒वान्। त्रि॒वृ॒द्यद्भु॒वं॒नस्य॑ रथ॒वृत्। जी॒वो ग॒र्भो न मृ॒तः स
जी॒वात्। प्रत्य॑स्मै पिपी॑षते। वि॒श्वानि॑ वि॒दुषे॑ भर। अ॒र॒ङ्ग॒माय॑
जग्म॑वे। अप॑श्चाद॒ध्वने॑ नरै॑। इ॒न्दुरि॒न्दुम॑वा॒गात्। इ॒न्दो॒रिन्द्रो॑-
ऽपात्। तस्य॑ त इ॒न्दुवि॒न्द्रपी॑तस्य॒ मधु॑मतः। उप॑हूत॒स्योप॑हूतो
भक्ष॑यामि॥११०॥

उ॒दर॒प इन्द्रि॒येण॑ गा म॒तिर॑र॒पा अ॒ंगु॒त्रोणिं॑ च॥ ————— [१०]

ब्र॒ह्म॑ प्र॒ति॒ष्ठा म॑न॒सो ब्र॒ह्म॑ वा॒चः। ब्र॒ह्म॑ य॒ज्ञाना॑
ह॒विषा॑माज्य॒स्य। अति॑रि॒क्तं क॑र्म॒णो यच्च॑ ही॒नम्। य॒ज्ञः
प॒र्वाणि॑ प्र॒ति॒र॒न्नेति॑ क॒ल्पय॑न्। स्वाहा॑कृ॒ताऽऽहु॑तिरेतु
दे॒वान्। आ॒श्रा॒वित॑म॒त्याश्रा॑वितम्। वष॑ट्कृतम॒त्यनू॑क्तं च य॒ज्ञे।
अति॑रि॒क्तं क॑र्म॒णो यच्च॑ ही॒नम्। य॒ज्ञः प॒र्वाणि॑ प्र॒ति॒र॒न्नेति॑
क॒ल्पय॑न्। स्वाहा॑कृ॒ताऽऽहु॑तिरेतु दे॒वान्॥१११॥

यद्वो॑ दे॒वा अति॑पा॒दया॑नि। वा॒चा चि॒त्प्रय॑तं दे॒वहे॑डनम्। अ॒रा॒यो
अ॒स्मा॒॑ अभि॑दु॒च्छुना॑यते। अ॒न्यत्रा॑स्मन्म॒रुत॑स्तन्निधे॑तन। त॒तं
म॒ आप॑स्तदु॒ ताय॑ते पु॒नः। स्वादि॑ष्टा धी॒तिरु॑च॒थाय॑ शस्यते।
अ॒य॒॑ संमु॑द्र उ॒त वि॒श्वभै॑षजः। स्वाहा॑कृतस्य॒ समु॑तृ॒ष्णुत॑र्भुवः।
उद्व॑यं तम॑स॒स्परि॑। उदु॒त्यं चि॒त्रम्॥११२॥

इ॒मं मे॑ वरु॒ण तत्त्वा॑ यामि। त्व॒न्नो अ॒ग्ने स त्व॒न्नो अ॒ग्ने।
त्वम॑ग्ने अ॒यासि॑ प्रजा॑पते। इ॒मं जी॒वेभ्यः॑ परि॒धिं द॑धामि।
मैषा॑न्नु॒गाद॑प॒रो अ॒र्धमे॑तम्। श॒तं जी॑वन्तु श॒रदः॑ पु॒रूचीः॑।
ति॒रो मृ॒त्युं द॑धतां प॒र्वते॑न। इ॒ष्टेभ्यः॑ स्वाहा॒ वष॑डनि॒ष्टेभ्यः॑

स्वाहा॥ भेषजं दुरिष्ठ्यै स्वाहा निष्कृत्यै स्वाहा॥ दौराध्यै
स्वाहा दैवीभ्यस्तनूभ्यः स्वाहा॥११३॥

ऋद्धौ स्वाहा समृद्धौ स्वाहा॥ यतं इन्द्र भयामहे। ततो नो
अभयं कृधि। मघवञ्छुग्धि तव तन्न ऊतयै। वि द्विषो वि
मृधो जहि। स्वस्तिदा विशस्पतिः। वृत्रहा वि मृधो वशी।
वृषेन्द्रः पुर एतु नः। स्वस्तिदा अभयङ्करः। आभिर्गीर्भिर्यदतो
न ऊनम्॥११४॥

आप्यायय हरिवो वर्धमानः। यदा स्तोतृभ्यो महि गोत्रा
रुजासि। भूयिष्ठभाजो अध ते स्याम। अनज्ञातं यदाज्ञातम्।
यज्ञस्य क्रियते मिथु। अग्ने तदस्य कल्पय। त्वं हि
वेत्थ यथातथम्। पुरुषसम्मितो यज्ञः। यज्ञः पुरुषसम्मितः।
अग्ने तदस्य कल्पय। त्वं हि वेत्थ यथातथम्। यत्पाक्त्रा
मनसा दीनदक्षा न। यज्ञस्य मन्वते मर्तासः। अग्निष्टद्धोता
ऋतुविद्विजानन्। यजिष्ठो देवां ऋतुशो यजाति॥११५॥

देवाश्चित्रं तनूभ्यः स्वाहो नं पुरुषसम्मितोऽग्ने तदस्य कल्पय पञ्च च॥ [११]

यद्देवा देवहेडनम्। देवांसश्चकृमा वयम्। आदित्यास्तस्मान्मा
मुश्चत। ऋतस्यर्तेन मामुत। देवा जीवनकाम्या यत्। वाचा-
ऽनृतमूदिम। अग्निर्मा तस्मादेनसः। गार्हपत्यः प्रमुश्चतु।
दुरिता यानि चकृमा। करोतु मामनेनसम्॥११६॥

ऋतेन द्यावापृथिवी। ऋतेन त्वं संरस्वति। ऋतान्मा
मुश्चताहंसः। यदन्यकृतमारिम। सजातशसादुत वा

जामि॒शः॑ सात्। ज्याय॑सः शः॑ सादु॒त वा कनी॑यसः।
 अना॑ज्ञातं दे॒वकृ॑तं यदे॒नः। तस्मा॒त्त्वम॒स्माञ्जा॑तवेदो मुमु॒ग्धि।
 यद्वा॒चा यन्मन॑सा। बा॒हुभ्या॑मू॒रुभ्या॑म॒ष्टीव॒द्भ्याम्॥११७॥

शि॒श्जैर्य॑दनृ॒तं च॒कृमा व॒यम्। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः।
 यद्ध॒स्ताभ्यां॑ च॒कर॒ किल्बि॑षाणि। अ॒क्षाणां॑ व॒ग्नुमु॑प॒जिघ्र॑मानः।
 दूरे॑प॒श्या च॑ रा॒ष्ट्रभृ॑च्च। तान्य॑प्स॒रसा॒वनु॑दत्तामृ॒णानि॑।
 अदी॑व्य॒वृणं॑ यद॒हं च॒कार॑। यद्वादा॑स्यन्थ्स॒ञ्जग॑रा॒ जनै॑भ्यः।
 अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः। यन्मयि॑ मा॒ता गर्भे॑ स॒ति॥११८॥

ए॒नश्च॑का॒र यत्पि॑ता। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः। यदा॑ पि॒पेष् मा॒तरं॑
 पि॒तर॑म्। पु॒त्रः प्र॑मु॒दितो॑ ध॒यन्। अहि॑सि॒तौ पि॒तरौ॑ म॒या
 तत्। तद॑ग्रे अ॒नृणो॑ भ॒वामि॑। यद॒न्तरि॑क्षं पृथि॒वीमु॑त द्याम्।
 यन्मा॒तरं॑ पि॒तरं॑ वा जिहि॑सि॒म। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः।
 यदा॑श॒सा नि॒शसा॒ यत्प॑रा॒शसा॑॥११९॥

यदे॒नश्च॑कृ॒मा नू॒तनं॑ यत्पु॑रा॒णम्। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः। अति॑
 क्रामा॑मि दुरि॒तं यदे॒नः। जहा॑मि रि॒प्रं प॑र॒मे स॒धस्थे॑। यत्र॑ यन्ति॑
 सु॒कृतो॑ नापि॑ दुष्कृ॒तः। तमा॑ रो॒हामि॑ सु॒कृतां॑ नु लो॒कम्। त्रि॒ते
 दे॒वा अ॑मृ॒जतै॑तदे॒नः। त्रि॒त ए॒तन्म॑नु॒ष्येषु॑ मा॒मृजे॑। ततो॑ मा॒ यदि॑
 किञ्चि॑दान॒शे। अ॒ग्निर्मा॒ तस्मा॒देन॑सः॥१२०॥

गा॒र्हप॑त्यः प्र॒मुश्च॑तु। दु॒रिता॑ या॒नि च॒कृमा॑। क॒रोतु॑
 मा॒मने॑न॒सम्। दि॒वि जा॒ता अ॒प्सु जा॒ताः। या जा॒ता

ओषधीभ्यः। अथो या अग्निजा आपः। ता नः शुन्धन्तु
 शुन्धनीः। यदापो नक्तं दुरितं चराम। यद्वा दिवा नूतनं
 यत्पुराणम्। हिरण्यवर्णास्तत उत्पुनीत नः। इमं मे
 वरुण तत्त्वा यामि। त्वन्नो अग्ने स त्वन्नो अग्ने। त्वमग्ने
 अयासि॥१२१॥

अनेनसमष्टीवद्वाꣳ सति पंराशसाऽऽनृशैऽग्निमा तस्मादेनसः पुनीत नृस्त्रीणि च (यद्देवा देवां कृतेनं सजातशꣳसाद्यद्वाचा
 यद्धस्ताऽयामदीव्यं यन्मयि माता यदा पिपेषु यदन्तरिक्षं यदाशसाऽति क्रामामि त्रिते देवा दिवि जाता अप्सु जाता
 यदापं इमं मे वरुण तत्त्वा यामि त्वन्नो अग्ने स त्वन्नो अग्ने त्वमग्ने अयासि।)॥—————[१२]

यत्ते ग्रावणां चिच्छिदुः सोम राजन्। प्रियाण्यङ्गानि स्वधिता
 परूꣳषि। तथ्सन्धुत्स्वाज्येनोत वर्धयस्व। अनागसो
 अधमिथ्सङ्क्षयेम। यत्ते ग्रावां बाहुच्युतो अचुच्यवुः। नरो यत्ते
 दुदुहुर्दक्षिणेन। तत्त आप्यायतां तत्ते। निष्ठायतां देव सोम।
 यत्ते त्वचं बिभिदुर्यच्च योनिम्। यदास्थानात्प्रच्युतो वेनसि
 त्मना॥१२२॥

त्वया तथ्सोम गुप्तमस्तु नः। सा नः सन्धासत्परमे व्योमन्।
 अहाच्छरीरं पर्यसा समेत्य। अन्योन्यो भवति वर्णो अस्य।
 तस्मिन्वयमुपहूतास्तव स्मः। आ नो भज सदसि विश्वरूपे।
 नृचक्षाः सोम उत शुश्रुगस्तु। मा नो वि हासीद्भिर
 आवृणानः। अनागास्तनुवो वावृधानः। आ नो रूपं वहतु
 जायमानः॥१२३॥

उप क्षरन्ति जुह्वो घृतेन। प्रियाण्यङ्गानि तव वर्धयन्तीः।
 तस्मै ते सोम नम इद्वषट्। उप मा राजन्सुकृते ह्वयस्व।

सं प्राणापा॒नाभ्या॒ꣳ समु॒ चक्षु॑षा॒ त्वम्। सꣳ श्रोत्रे॑ण गच्छ॒स्व
सोम॑ राजन्। यत्तु॒ आस्थि॑तꣳ शमु॒ तत्ते॑ अस्तु। जा॒नी॒तान्नः॑
सङ्ग॑म॒ने पथी॑नाम्। ए॒तं जा॑नी॒तात्पर॑मे व्यो॒मन्। वृ॒काः
सध॑स्था वि॒द रू॒पम॑स्य॥१२४॥

यदा॑गच्छा॒त्प॒थिभि॑र्दे॒व्यानैः॑। इ॒ष्टापूर्ते॑ कृ॒णु॒तादा॒विर॑स्मै।
अरि॑ष्टो राज॒न्नग॒दः परे॑हि। नम॑स्ते अस्तु चक्ष॑से रघू॒य॒ते।
ना॒कमा॑रोह॒ सह॑ यज॑मानेन। सू॒र्यं गच्छ॑तात्पर॑मे व्यो॒मन्।
अभू॑द्दे॒वः संवि॑ता व॒न्द्यो॒नु नः॑। इ॒दानी॑म॒हं उप॑वाच्यो॒ नृभिः॑।
वि॒ यो रत्ना॑ भज॑ति मा॒नवे॑भ्यः। श्रेष्ठ॑ नो अ॒त्र द्रवि॑णं॒ यथा॑
दध॑त्। उप॑ नो मि॒त्रावरु॑णावि॒हाव॑तम्। अ॒न्वादी॑ध्या॒थामि॑ह
नः॑ सखा॒या। आ॒दि॒त्यानां॑ प्र॒सि॒तिर्हे॒तिः। उ॒ग्रा श॒तापा॑ष्ठा
घृ॒विषा॑ परि॑ णो वृ॒णक्तु॑। आ॒प्याय॑स्व॒ सन्ते॑॥१२५॥

त्मना जायमानोऽस्य दधत्यर्धं च॥

[१३]

यदि॑दी॒क्षे मन॑सा॒ यच्च॑ वा॒चा। यद्वा॑ प्रा॒णैश्चक्षु॑षा॒ यच्च॑
श्रोत्रे॑ण। यद्रेत॑सा मिथु॒नेना॒प्यात्म॑ना॑। अ॒द्ध्यो लो॒का द॑धिरे॒
तेज॑ इन्द्रि॒यम्। शु॒क्रा दी॒क्षाये॑ तप॑सो वि॒मोच॑नीः। आपो॑
विमो॒क्रीर्म॑यि॒ तेज॑ इन्द्रि॒यम्। यदृ॒चा साम्ना॑ यजु॑षा। प॒शूनां॑
चर्म॑न् ह॒विषा॑ दिदीक्षे। यच्छ॒न्दोभि॑रोष॒धीभि॑र्व॒नस्प॑तौ। अ॒द्ध्यो
लो॒का द॑धिरे॒ तेज॑ इन्द्रि॒यम्॥१२६॥

शु॒क्रा दी॒क्षाये॑ तप॑सो वि॒मोच॑नीः। आपो॑ विमो॒क्रीर्म॑यि॒ तेज॑
इन्द्रि॒यम्। येन॑ ब्र॒ह्म येन॑ क्ष॒त्रम्। येनै॑न्द्रा॒ग्नी प्र॒जाप॑तिः

सोमो वरुणो येन राजा। विश्वे देवा ऋषयो येन प्राणाः।
अद्ध्यो लोका दधिरे तेज इन्द्रियम्। शुक्रा दीक्षायै तपसो
विमोचनीः। आपो विमोक्तीर्मयि तेज इन्द्रियम्। अपां
पुष्पमस्योषधीनां रसः। सोमस्य प्रियं धाम॥१२७॥

अग्नेः प्रियतमं हविः स्वाहा। अपां पुष्पमस्योषधीनां रसः।
सोमस्य प्रियं धाम। इन्द्रस्य प्रियतमं हविः स्वाहा। अपां
पुष्पमस्योषधीनां रसः। सोमस्य प्रियं धाम। विश्वेषां देवानां
प्रियतमं हविः स्वाहा। वयं सोम व्रते तव मनस्तनूषु
पिप्रतः। प्रजावन्तो अशीमहि॥१२८॥

देवेभ्यः पितृभ्यः स्वाहा। सोम्येभ्यः पितृभ्यः स्वाहा। कव्येभ्यः
पितृभ्यः स्वाहा। देवांस इह मादयध्वम्। सोम्यांस इह
मादयध्वम्। कव्यांस इह मादयध्वम्। अनन्तरिताः पितरः
सोम्याः सोमपीथात्। अपैतु मृत्युरमृतं न आगन्। वैवस्वतो
नो अभयं कृणोतु। पूर्णं वनस्पतेरिव॥१२९॥

अभि नः शीयतां रयिः। सचतां नः शचीपतिः। परं मृत्यो
अनु परेहि पन्थाम्। यस्ते स्व इतरो देवयानात्। चक्षुष्मते
शृण्वते ते ब्रवीमि। मा नः प्रजां रीरिषो मोत वीरान्।
इदमूनु श्रेयोवसानमागन्म। यद्भोजिद्धं न जिदंश्च जिद्यत्।
पूर्णं वनस्पतेरिव। अभि नः शीयतां रयिः। सचतां नः
शचीपतिः॥१३०॥

सर्वान् यद्विष्वण्णेन वि वै याः पुरस्ताद्देवा देवेषु परिस्तृणीत सक्षेदं यदस्य पारैऽनागस
उदस्ताम्पसीद्वह्मं प्रतिष्ठा यद्वैवा यत्ते ग्राव्णा यद्विदीक्षे चतुर्दश॥१४॥

सर्वान्भूतिमेव यामेवाप्स्वाहुतिं व्रतानां पर्णवल्कः सोम्यानामस्मिन् युजेऽग्ने यो नो
ज्योग्जीवाः पुरोरजाः प्रतेमहे ब्रह्मं प्रतिष्ठा गार्हपत्यस्त्रिंशदुत्तरशतम्॥१५॥

सर्वाञ्छचीपतिः॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके सप्तमः
प्रपाठकः समाप्तः॥

॥अष्टमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके अष्टमः प्रपाठकः॥

साङ्गहृण्येष्ट्या यजते। इमाञ्जनता९ सङ्गह्नीति। द्वादशारत्नी
रशना भवति। द्वादश मासाः संवत्सरः। संवत्सरमेवाव रुन्धे।
मौञ्जी भवति। ऊर्वे मुञ्जाः। ऊर्जमेवाव रुन्धे। चित्रा नक्षत्रं
भवति। चित्रं वा एतत्कर्म॥१॥

यदश्वमेधः समृद्धौ। पुण्यनाम देवयजनमध्यवस्यति।
पुण्यामेव तेन कीर्तिमभि जयति। अपदातीनृत्विजः
समावहन्त्या सुब्रह्मण्यायाः। सुवर्गस्य लोकस्य समृद्धौ।
केशश्मश्रु वपते। नखानि नि कृन्तते। दतो धावते। स्नाति।
अहतं वासः परिधत्ते। पाप्मनोऽपहत्यै। वाचं यत्वोप
वसति। सुवर्गस्य लोकस्य गुप्त्यै। रात्रिं जागरयन्त आसते।
सुवर्गस्य लोकस्य समृद्धौ॥२॥

कर्म धत्ते पञ्च च॥ [१]

चतुष्टय्य आपो भवन्ति। चतुः शफो वा अश्वः प्राजापत्यः
समृद्धौ। ता दिग्भ्यः समाभृता भवन्ति। दिक्षु वा आपः। अन्नं
वा आपः। अद्ध्यो वा अन्नं जायते। यदेवाद्ध्योऽन्नं जायते।
तदव रुन्धे। तासु ब्रह्मौदनं पचति। रेत एव तदधाति॥३॥

चतुः शरावो भवति। दिक्ष्वेव प्रति तिष्ठति। उभयतोरुक्मौ
भवतः। उभयत एवास्मिन्नुचं दधाति। उद्धरति श्रुतत्वाय।
सर्पिष्वान्भवति मेध्यत्वाय। चत्वार आर्षेयाः प्राश्नन्ति।

दिशामेव ज्योतिषि जुहोति। चत्वारि हिरण्यानि ददाति।
दिशामेव ज्योतींश्चैव रुन्धे॥४॥

यदाज्यमुच्छिष्यते। तस्मिन्नशनान्युनत्ति। प्रजापतिर्वा
ओदनः। रेत आज्यम्। यदाज्ये रशनान्युनत्ति। प्रजापतिमेव
रेतसा समर्धयति। दर्भमयीं रशना भवति। बहु वा एष
कुचरो मेध्यमुपगच्छति। यदश्वः। पवित्रं वै दर्भाः॥५॥

यदर्भमयीं रशना भवति। पुनात्येवैनम्। पूतमेनं मेध्यमा
लभते। अश्वस्य वा आलब्धस्य महिमोदक्रामत्।
स महर्त्विजः प्राविशत्। तन्महर्त्विजां महर्त्विक्तम्।
यन्महर्त्विजः प्राश्नन्ति। महिमानमेवास्मिन्तद्वधति।
अश्वस्य वा आलब्धस्य रेत उदक्रामत्। तथ्सुवर्णं
हिरण्यमभवत्। यथ्सुवर्णं हिरण्यं ददाति। रेत एव
तद्वधति। ओदने ददाति। रेतो वा ओदनः। रेतो हिरण्यम्।
रेतसैवास्मिन्नेतो दधाति॥६॥

दधाति रुन्धे दर्भा अभवत्थद च॥ [२]

यो वै ब्रह्मणे देवेभ्यः प्रजापतयेऽप्रतिप्रोच्याश्वं मेध्यं बध्नाति।
आ देवताभ्यो वृश्च्यते। पापीयान्भवति। यः प्रतिप्रोच्य। न
देवताभ्य आवृश्च्यते। वसीयान्भवति। यदाहं ब्रह्मन्नश्वं मेध्यं
भन्त्स्यामि देवेभ्यः प्रजापतये तेन राध्यासमिति। ब्रह्म वै
ब्रह्मा। ब्रह्मण एव देवेभ्यः प्रजापतये प्रतिप्रोच्याश्वं मेध्यं
बध्नाति॥७॥

न दे॒वता॑भ्य आ वृ॒श्च्यते। वसी॑यान्भवति। दे॒वस्य॑ त्वा सवि॒तुः
प्र॑सव इति॑ र॒शना॑मादत्ते प्रसू॑त्यै। अ॒श्विनो॑र्बा॒हुभ्या॑मित्या॒ह।
अ॒श्विनो॑ हि दे॒वाना॑मध्व॒र्यू आस्ता॑म्। पू॒ष्णो हस्ता॑भ्या॒मित्या॒ह
यत्यै॑। व्यृ॒द्धं वा ए॒तद्य॒ज्ञस्य॑। यद॑य॒जुष्के॑ण क्रि॒यते॑।
इ॒माम॑गृ॒भ्णत्र॑श॒नामृ॑तस्येत्य॒धि व॑दति॒ यजु॑ष्कृत्यै। य॒ज्ञस्य॑
समृ॑द्ध्यै॥८॥

तदा॑हुः। द्वा॒द॒शा॒र॒त्नी र॒शना॑ कर्त॒व्या(३) त्रयो॑द॒शा॒र॒त्नी(३)-
रिति॑। ऋ॒षभो॑ वा ए॒ष ऋ॑तूनाम्। यथ्स॑वथ्स॒रः। तस्य॑ त्रयो॒द॒शो
मा॒सो वि॒ष्टप॑म्। ऋ॒षभ ए॒ष य॒ज्ञाना॑म्। यद॑श्वमे॒धः। यथा॑ वा
ऋ॒षभ॑स्य॒ वि॒ष्टप॑म्। ए॒वमे॒तस्य॑ वि॒ष्टप॑म्। त्रयो॑द॒शम॑र॒त्नि॑
र॒शना॑या॒मुपा॑ दधाति॥९॥

यथ॑र्षभस्य॒ वि॒ष्टप॑ स॒स्करो॑ति। ता॒दृगे॑व तत्। पूर्वं
आयु॑षि वि॒दथे॑षु क॒व्येत्या॑ह। आयु॑रे॒वास्मि॑न्दधाति।
तया॑ दे॒वाः सु॒तमा॑ ब॒भूवु॑रित्या॒ह। भूति॑मे॒वोपा॑वर्तते।
ऋ॒तस्य॑ सा॒मन्थ्स॒रमा॑र॒पन्ती॑त्या॒ह। सत्यं॑ वा ऋ॒तम्।
स॒त्येनै॒वैन॑मृ॒तेना॑र॒भते। अ॒भिधा॑ अ॒सीत्या॑ह॥१०॥

तस्मा॑द॒श्वमे॑धया॒जी सर्वा॑णि भू॒तान्य॒भि भ॑वति।
भु॒वन॑म॒सीत्या॑ह। भू॒मान॑मे॒वोपै॑ति। य॒न्ताऽसी॑त्या॒ह।
य॒न्तार॑मे॒वैन॑ करोति। ध॒र्ताऽसी॑त्या॒ह। ध॒र्तार॑मे॒वैन॑ करोति।
सो॑ऽग्निं वै॒श्वान॑रमित्या॒ह। अ॒ग्रावे॒वैन॑ वै॒श्वान॑रे जु॒होति॑।
सप्र॑थस॒मि॒त्याह॑॥११॥

प्र॒जयै॒वैनं॑ प॒शुभिः॑ प्रथयति। स्वाहा॑कृत॒ इत्या॑ह। होमं
 ए॒वा॒स्यैषः॑। पृ॒थि॒व्यामि॒त्याह॑। अ॒स्यामे॒वैनं॑ प्र॒तिष्ठा॑पयति।
 य॒न्ता रा॒ज्यन्ता॑ऽसि॒ यम॑नो ध॒र्ताऽसि॑ ध॒रुण॑ इत्या॑ह।
 रू॒पमे॒वा॒स्यैत॑न्महि॒मानं॑ व्याच॑ष्टे। कृ॒ष्यै त्वा॒ क्षेमा॑य त्वा
 र॒य्यै त्वा॒ पोषा॑य त्वेत्या॑ह। आ॒मे॒वैता॑मा शा॒स्ते। स्व॒गा
 त्वा॑ दे॒वेभ्य॑ इत्या॑ह। दे॒वेभ्य॑ ए॒वैनं॑ स्व॒गा क॑रोति। स्वाहा॑
 त्वा प्र॒जाप॑तय॒ इत्या॑ह। प्रा॒जाप॒त्यो वा अश्वः॑। यस्या॑ ए॒व
 दे॒वता॑या आल॒भ्यते॑। तयै॒वैनं॑ सम॑र्धयति॥१२॥

बभ्राति॑ सम्ब्र॒ह्मा उ॒पाद॑धात्वसीत्या॑ह सप्र॑थसमित्या॑ह दे॒वेभ्य॑ इत्या॑ह पञ्च॑ च॥ [३]

यः पि॒तुर॑नु॒जायाः॑ पु॒त्रः। स पु॒रस्ता॑न्नयति। यो मा॒तुर॑नु॒जायाः॑
 पु॒त्रः। स प॒श्चान्न॑यति। विष्व॑श्चमे॒वास्मा॑त्पा॒प्मानं॑ विवृ॑हतः। यो
 अर्व॑न्तं जिघा॑सति॒ तम॒भ्यमी॑ति॒ वरु॑ण॒ इति॑ श्वानं॑ चतुर॒क्षं
 प्रसौ॑ति। प॒रो म॑र्तः प॒रः श्वे॑ति॒ शुन॑श्चतुर॒क्षस्य॑ प्रह॑न्ति। श्वे॒व
 वै पा॒प्मा भ्रातृ॑व्यः। पा॒प्मानं॑मे॒वास्य॑ भ्रातृ॑व्यं ह॑न्ति। सै॒ध्रकं॑
 मुस॑लं भवति॥१३॥

कर्म॑कर्मै॒वास्मै॑ साधयति। पौ॒ऽश्च॒ले॒यो ह॑न्ति। पु॒ऽश्च॒ल्वां
 वै दे॒वाः शुचं॑ न्य॑दधुः। शु॒चैवा॒स्य शुचं॑ ह॑न्ति। पा॒प्मा
 वा ए॒तमी॑प्स॒तीत्या॑हुः। यो॑ऽश्वमे॒धेन॑ यज॑त॒ इति॑।
 अश्व॑स्याध॒स्पद॑मुपा॑स्यति। व॒ज्री वा अश्वः॑ प्राजाप॒त्यः।
 वज्रे॑णै॒व पा॒प्मानं॑ भ्रातृ॑व्यमव॑क्रामति। द॒क्षि॒णाऽप॑
 प्ला॒वय॑ति॥१४॥

पाप्मानमेवास्माच्छमलमपं प्लावयति। ऐषीक उदूहो
 भवति। आयुर्वा इषीकाः। आयुरेवास्मिन्दधति। अमृतं वा
 इषीकाः। अमृतमेवास्मिन्दधति। वेतसशाखोपसम्बद्धा
 भवति। अप्सुर्योनिर्वा अश्वः। अप्सुजो वैतसः।
 स्वादेवैनं योनेर्निर्मिमीते। पुरस्तात्प्रत्यश्चमभ्युदूहति।
 पुरस्तादेवास्मिन्प्रतीच्यमृतं दधाति। अहं च त्वं च
 वृत्रहन्निति ब्रह्मा यजमानस्य हस्तं गृह्णाति। ब्रह्मक्षत्रे
 एव सन्दधाति। अभिक्त्वेन्द्र भूरधृज्मन्नित्यध्वर्युर्यजमानं
 वाचयत्यभिजित्यै॥१५॥

भवति प्लावयति मिमीते पञ्च च॥

[४]

चत्वारं ऋत्विजः समुक्षन्ति। आभ्य एवैनं चतसृभ्यो दिग्भ्यो-
 ऽभि समीरयन्ति। शतेन राजपुत्रैः सहाध्वर्युः। पुरस्तात्-
 प्रत्यङ्गिष्ठन्प्रोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयं राजा वृत्रं
 वेध्यादिति। राज्यं वा अध्वर्युः। क्षत्रं राजपुत्रः। राज्ये-
 नैवास्मिन्क्षत्रं दधाति। शतेन राजभिरुग्रैः सह ब्रह्मा॥१६॥

दक्षिणत उदङ्गिष्ठन्प्रोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयं
 राजाऽप्रतिधृष्योऽस्त्विति। बलं वै ब्रह्मा। बलमराजोग्रः।
 बलं नैवास्मिन्बलं दधाति। शतेन सूतग्रामणिभिः सह होता।
 पश्चात्प्राङ्गिष्ठन्प्रोक्षति। अनेनाश्वेन मेध्येनेष्ट्वा। अयं राजा-
 ऽस्यै विशः॥१७॥

बहुग्वै बहुश्वार्यै बहुजाविकार्यै। बहुव्रीहियवार्यै बहुमाष-

ति॒लायै॑। बहु॒हिर॒ण्यायै॑ बहु॒हस्ति॒कायै॑। बहु॒दा॒स॒पू॒रु॒षायै॑
 रयि॒मत्यै॑ पु॒ष्टि॒मत्यै॑। बहु॒रा॒य॒स्पो॒षायै॑ राजा॒स्त्विति॑। भू॒मा
 वै हो॒ता। भू॒मा सू॒त॒ग्रा॒म॒ण्यः। भू॒मैवास्मि॑न्भू॒मानं॑ दधाति।
 श॒तेन॑ क्षत्त॒सङ्ग॒ही॒तृभिः॑ स॒हो॒द्रा॒ता। उ॒त्तर॒तो दक्षि॑णा
 तिष्ठ॒न्प्रोक्ष॑ति॥१८॥

अ॒नेनाश्वे॑न॒ मे॒ध्ये॒ने॒ष्ट्वा। अ॒यं राजा॑ स॒र्वमायु॑रे॒त्विति॑। आ॒युर्वा
 उ॒द्रा॒ता। आ॒युः क्षत्त॒सङ्ग॒ही॒तारः॑। आ॒युषै॒वास्मि॑न्नायु॑र्दधाति।
 श॒त॑ श॒तं भव॑न्ति। श॒तायुः॑ पु॒रुषः॑ श॒तेन्द्रि॑यः। आ॒युष्ये॒वेन्द्रि॑ये
 प्र॒ति तिष्ठ॑ति। च॒तुः श॒ता भव॑न्ति। च॒तस्रो॑ दि॒शः। दि॒क्ष्वेव॑
 प्र॒ति तिष्ठ॑ति॥१९॥

ब्रह्मा विश उ॒क्षति॑ दि॒श ए॒कं च॑॥ [५]

यथा॒ वै ह॒विषो॑ गृही॒तस्य॑ स्क॒न्दति॑। ए॒वं वा ए॒तदश्व॑स्य
 स्क॒न्दति॑। यन्नि॒क्तम॑ना॒लब्ध॑मु॒त्सृज॑न्ति। यथ्स्तो॒क्या अ॒न्वाह॑।
 स॒र्व॒हुत॑मे॒वैनं॑ करो॒त्यस्क॑न्दाय। अस्क॑न्न॒ हि तत्। यद्धु॑तस्य
 स्क॒न्दति॑। स॒हस्र॑म॒न्वाह॑। स॒हस्र॑स॒म्मितः॑ सुव॒र्गो लो॒कः।
 सुव॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॒भिजि॑त्यै॥२०॥

यत्प॒रि॒मिता॑ अनु॒ब्रूयात्। प॒रि॒मित॒मव॑ रुन्धी॒त। अ॒प॒रि॒मिता॑
 अ॒न्वाह॑। अ॒प॒रि॒मितः॑ सुव॒र्गो लो॒कः। सुव॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑
 स॒म॒ष्ट्यै। स्तो॒क्या जु॑होति। या ए॒व व॒र्ष्या॑ आ॒पः। ता अ॒व
 रु॒न्धे। अ॒स्यां जु॑होति। इ॒यं वा अ॒ग्निर्वै॑श्वान॒रः॥२१॥

अ॒स्यामे॒वैनाः॑ प्र॒तिष्ठा॑पयति। उ॒वाच॑ ह प्र॒जाप॑तिः। स्तो॒क्या॑ सु॒

वा अ॒हम॑श्वमे॒धः स॑स्थि॒पयामि॑ । तेन॒ ततः॑ स॑स्थि॒तेन॑
चरा॒मीति॑ । अ॒ग्नये॑ स्वाहेत्या॒ह । अ॒ग्नय॑ ए॒वैनं॑ जुहोति । सोमा॑य॒
स्वाहेत्या॑ह । सोमा॑यै॒वैनं॑ जुहोति । स॒वित्रे॑ स्वाहेत्या॒ह । स॒वित्र॑
ए॒वैनं॑ जुहोति ॥ २२ ॥

सर॑स्वत्यै॒ स्वाहेत्या॑ह । सर॑स्वत्या ए॒वैनं॑ जुहोति । पू॒ष्णे
स्वाहेत्या॑ह । पू॒ष्ण ए॒वैनं॑ जुहोति । बृह॒स्पत॑ये॒ स्वाहेत्या॑ह ।
बृह॒स्पत॑य ए॒वैनं॑ जुहोति । अ॒पां मोदा॑य॒ स्वाहेत्या॑ह ।
अ॒द्ध्य ए॒वैनं॑ जुहोति । वा॒यवे॑ स्वाहेत्या॒ह । वा॒यव॑ ए॒वैनं॑
जुहोति ॥ २३ ॥

मि॒त्राय॑ स्वाहेत्या॒ह । मि॒त्रायै॒वैनं॑ जुहोति । वरु॑णाय॒
स्वाहेत्या॑ह । वरु॑णायै॒वैनं॑ जुहोति । ए॒ताभ्य॑ ए॒वैनं॑ दे॒वता॑भ्यो
जुहोति । दश॑दश स॒म्पादं॑ जुहोति । दशा॑क्षरा वि॒राट् ।
अ॒न्नं वि॒राट् । वि॒राजै॒वान्नाद्य॑मव॑ रुन्धे । प्र वा ए॒षो॑-
ऽस्माल्लो॒काच्च॑वते । यः परा॑ची॒राहु॑तीर्जुहोति । पुनः॑
पुनर॑भ्याव॒र्त जुहोति॑ । अ॒स्मिन्ने॒व लो॒के प्र॑ति॒ तिष्ठ॑ति ।
ए॒ताः ह॒ वाव॑ सो॒ऽश्वमे॒धस्य॑ स॑स्थि॒तिमु॒वाचा॑स्क॒न्दाय॑ ।
अस्क॑न्नः॒ हि तत् । यद्य॑ज्ञस्य॒ स॑स्थि॒तस्य॑ स्क॒न्दति॑ ॥ २४ ॥

अभिजित्ये वैश्वानरः सवित्र एवैनं जुहोति वायवं एवैनं जुहोति च्यवते षट् च ॥ [६]

प्र॒जाप॑तये त्वा॒ जुष्टं॑ प्रोक्षा॒मीति॑ पु॒रस्ता॑त्प्र॒त्यङ्घ्रि॑ष्ठ॒न्प्रोक्ष॑ति ।
प्र॒जाप॑तिर्वै दे॒वाना॑म॒न्नादो॑ वी॒र्या॑वान् । अ॒न्नाद्य॑मे॒वास्मि॑न्वी॒र्यं

दधाति। तस्मादश्वः पशूनामन्नादो वीर्यावत्तमः। इन्द्राग्निभ्यां
 त्वेति दक्षिणतः। इन्द्राग्नी वै देवानामोजिष्ठौ बलिष्ठौ।
 ओजं एवास्मिन्बलं दधाति। तस्मादश्वः पशूनामोजिष्ठो
 बलिष्ठः। वायवे त्वेति पश्चात्। वायुर्वै देवानामाशुः
 सारसारितमः॥ २५॥

जवमेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः पशूनामाशुः सारसारितमः।
 विश्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्युत्तरतः। विश्वे वै देवा देवानां
 यशस्वितमाः। यशं एवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः
 पशूनां यशस्वितमः। देवेभ्यस्त्वेत्यधस्तात्। देवा वै
 देवानामपचिततमाः। अपचितिमेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वः
 पशूनामपचिततमः॥ २६॥

सर्वेभ्यस्त्वा देवेभ्य इत्युपरिष्ठात्। सर्वे वै देवास्त्विषिमन्तो
 हरस्विनः। त्विषिमेवास्मिन् हरो दधाति। तस्मादश्वः
 पशूनां त्विषिमान् हरस्वितमः। दिवे त्वाऽन्तरिक्षाय
 त्वा पृथिव्यै त्वेत्याह। एभ्य एवैनं लोकेभ्यः प्रोक्षति।
 सते त्वाऽसते त्वाऽद्ध्यस्त्वौषधीभ्यस्त्वा विश्वेभ्यस्त्वा
 भूतेभ्य इत्याह। तस्मादश्वमेधयाजिनः सर्वाणि
 भूतान्युपजीवन्ति। ब्रह्मवादिनो वदन्ति। यत्प्राजापत्योऽश्वः।
 अथ कस्मादेनमन्याभ्यो देवताभ्योऽपि प्रोक्षतीति। अश्वे वै
 सर्वा देवता अन्वायन्ताः। तं यद्विश्वेभ्यस्त्वा भूतेभ्य इति

प्रोक्षति। देवता एवास्मिन्नन्वा यातयति। तस्मादश्वे सर्वा
देवता अन्वायन्ताः॥ २७॥

सारसारितमोऽर्पिततमः प्राजापत्योऽश्वः पञ्च च॥ [७]

यथा वै हविषो गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा एतदश्वस्य
स्कन्दति। यत्प्रोक्षितमनालब्धमुत्सृजन्ति। यदश्वचरितानि
जुहोति। सर्वहुतमेवेन करोत्यस्कन्दाय। अस्कन्नं हि तत्।
यद्धुतस्य स्कन्दति। ईङ्काराय स्वाहेङ्कृताय स्वाहेत्याह।
एतानि वा अश्वचरितानि। चरितैरेवेन समर्धयति॥ २८॥

तदाहुः। अनाहुतयो वा अश्वचरितानि। नैता होतव्या इति।
अथो खल्वाहुः। होतव्या एव। अत्र वावैवं विद्वानश्वमेधं
संस्थापयति। यदश्वचरितानि जुहोति। तस्माद्धोतव्या
इति। बहिर्धा वा एनमेतदायतनादधाति। भ्रातृव्यमस्मै
जनयति॥ २९॥

यस्यानायतनेऽन्यत्राग्रेराहुतीर्जुहोति। सावित्रिया इष्ट्याः
पुरस्तात्स्विष्टकृतः। आहवनीयेऽश्वचरितानि जुहोति।
आयतन एवास्याऽऽहुतीर्जुहोति। नास्मै भ्रातृव्यं जनयति।
तदाहुः। यज्ञमुखेयज्ञमुखे होतव्याः। यज्ञस्य क्लृप्त्यै। सुवर्गस्य
लोकस्यानुख्यात्या इति। अथो खल्वाहुः॥ ३०॥

यद्यज्ञमुखेयज्ञमुखे जुहुयात्। पशुभिर्यजमानं व्यर्धयेत्।
अवं सुवर्गाल्लोकात्पद्येत। पापीयान्त्स्यादिति। सकृदेव
होतव्याः। न यजमानं पशुभिर्यर्धयति। अभि सुवर्गं लोकं

जयति। न पापीयान्भवति। अष्टाचत्वारिंशतमश्वरूपाणि
जुहोति। अष्टाचत्वारिंशदक्षरा जगती। जागतोऽश्वः
प्राजापत्यः समृद्धौ। एकमतिरिक्तं जुहोति। तस्मादेकः
प्रजास्वर्धुकः॥ ३१॥

अर्धयति जनयति खल्वाहुर्जगती त्रीणि च॥ [८]

विभूर्मात्रा प्रभूः पित्रेत्याह। इयं वै माता। असौ पिता।
आभ्यामेवैनं परिददाति। अश्वोऽसि हयोऽसीत्याह।
शास्त्येवैनमेतत्। तस्माच्छिष्टाः प्रजा जायन्ते। अत्यो-
ऽसीत्याह। तस्मादश्वः सर्वान्पशूनत्येति। तस्मादश्वः सर्वेषां
पशूनां श्रेष्ठ्यं गच्छति॥ ३२॥

प्र यशः श्रेष्ठ्यमाप्नोति। य एवं वेद। नरोऽस्यर्वाऽसि
सप्तिरसि वाज्यंसीत्याह। रूपमेवास्यैतन्महिमानं व्याचष्टे।
ययुर्नामासीत्याह। एतद्वा अश्वस्य प्रियं नामधेयम्।
प्रियेणैवैनं नामधेयेनाभि वंदति। तस्मादप्यामित्रौ सङ्गत्य।
नाम्ना चेद्ध्वयेते। मित्रमेव भवतः॥ ३३॥

आदित्यानां पत्वाऽन्विहीत्याह। आदित्यानेवैनं गमयति।
अग्नये स्वाहा स्वाहेन्द्राग्निभ्यामिति पूर्वहोमां जुहोति। पूर्व
एव द्विषन्तं भ्रातृव्यमिति क्रामति। भूरसि भुवे त्वा भव्याय
त्वा भविष्यते त्वेत्युत्सृजति सर्वत्वाय। देवा आशापाला एतं
देवेभ्योऽश्वं मेधाय प्रोक्षितं गोपायतेत्याह। शतं वै तल्प्या
राजपुत्रा देवा आशापालाः। तेभ्य एवैनं परि ददाति। ईश्वरो

वा अश्वः प्रमुक्तः परां परावतं गन्तोः। इह धृतिः स्वाहेह
विधृतिः स्वाहेह रन्तिः स्वाहेह रमन्तिः स्वाहेति चतृषु पथ्सु
जुहोति॥ ३४॥

एता वा अश्वस्य बन्धनम्। तामिरेवेनं बध्नाति। तस्मादश्वः
प्रमुक्तो बन्धनमा गच्छति। तस्मादश्वः प्रमुक्तो बन्धनं न
जहाति। राष्ट्रं वा अश्वमेधः। राष्ट्रे खलु वा एते व्यायच्छन्ते।
येऽश्वं मेध्यं रक्षन्ति। तेषां य उद्वचं गच्छन्ति। राष्ट्रादेव ते
राष्ट्रं गच्छन्ति। अथ य उद्वचं न गच्छन्ति॥ ३५॥

राष्ट्रादेव ते व्यवच्छिद्यन्ते। परा वा एष सिंच्यते। योऽबलौ-
ऽश्वमेधेन यजते। यदमित्रा अश्वं विन्देरन्। हन्येतास्य यज्ञः।
चतुः शता रक्षन्ति। यज्ञस्याघाताय। अथान्यमानीय प्रोक्षेयुः।
सैव ततः प्रायश्चित्तिः॥ ३६॥

गच्छति भवतः पथ्सु जुहोति न गच्छन्ति नवं च॥ ————— [९]

प्रजापतिरकामयताश्वमेधेनं यजेयेति। स तपोऽतप्यत।
तस्य तेषानस्य। सप्तात्मनो देवता उदक्रामन्। सा
दीक्षाऽभवत्। स एतानि वैश्वदेवान्यपश्यत्। तान्यजुहोत्।
तैर्वै स दीक्षामवारुन्ध। यद्वैश्वदेवानि जुहोति। दीक्षामेव
तैर्यजमानोऽव रुन्धे॥ ३७॥

सप्त जुहोति। सप्त हि ता देवता उदक्रामन्। अन्वहं जुहोति।
अन्वहमेव दीक्षामव रुन्धे। त्रीणि वैश्वदेवानि जुहोति।
चत्वार्योद्ग्रहणानि। सप्त सम्पद्यन्ते। सप्त वै शीर्षण्याः

प्राणाः। प्राणा दीक्षा। प्राणैरेव प्राणान्दीक्षामव रुन्धे॥३८॥

एकविंशतिं वैश्वदेवानि जुहोति। एकविंशतिर्वै देवल्लोकाः।
द्वादश मासाः पञ्चतवः। त्रयं इमे लोकाः। असावादित्य
एकविंशः। एष सुवर्गो लोकः। तद्वैव्यं क्षत्रम्। सा श्रीः।
तद्वध्नस्य विष्टपम्। तत्स्वाराज्यमुच्यते॥३९॥

त्रिंशतमौद्ब्रह्णानि जुहोति। त्रिंशदक्षरा विराट्। अन्नं
विराट्। विराजैवान्नाद्यमव रुन्धे। त्रेधा विभज्यं देवतां
जुहोति। त्र्यावृतो वै देवाः। त्र्यावृत इमे लोकाः। एषां
लोकानामाप्त्यै। एषां लोकानां क्लृप्त्यै। अप वा एतस्मात्प्राणाः
क्रामन्ति॥४०॥

यो दीक्षामन्तिरेचयति। सप्ताहं प्रचरन्ति। सप्त वै शीर्षण्याः
प्राणाः। प्राणा दीक्षा। प्राणैरेव प्राणान्दीक्षामव रुन्धे।
पूर्णाहुतिमुत्तमां जुहोति। सर्वं वै पूर्णाहुतिः। सर्वमेवाप्नोति।
अथो इयं वै पूर्णाहुतिः। अस्यामेव प्रति तिष्ठति॥४१॥

रुन्धे प्राणान्दीक्षामव रुन्ध उच्यते क्रामन्ति तिष्ठति॥[१०]

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। तं सृष्टं न किञ्चनोदयच्छत्। तं
वैश्वदेवान्येवोदयच्छन्। यद्वैश्वदेवानि जुहोति। यज्ञस्योद्यत्यै।
स्वाहाऽऽधिमाधीताय स्वाहा। स्वाहाऽधीतं मनसे स्वाहा।
स्वाहा मनः प्रजापतये स्वाहा। काय स्वाहा कस्मै
स्वाहा कतमस्मै स्वाहेति प्राजापत्ये मुख्ये भवतः।
प्रजापतिमुखाभिरेवैनं देवताभिरुद्यच्छते॥४२॥

अदित्यै स्वाहाऽदित्यै मह्यै स्वाहाऽदित्यै सुमृडीकायै
 स्वाहेत्याह। इयं वा अदितिः। अस्या एवैनं प्रतिष्ठायोद्यच्छते।
 सरस्वत्यै स्वाहा सरस्वत्यै बृहत्यै स्वाहा सरस्वत्यै पावकायै
 स्वाहेत्याह। वाग्वै सरस्वती। वाचैवैनमुद्यच्छते। पूष्णे स्वाहा
 पूष्णे प्रपथ्याय स्वाहा पूष्णे नरन्धिषाय स्वाहेत्याह। पशवो
 वै पूषा। पशुभिरेवैनमुद्यच्छते। त्वष्ट्रे स्वाहा त्वष्ट्रे तुरीपाय
 स्वाहा त्वष्ट्रे पुरुरूपाय स्वाहेत्याह। त्वष्टा वै पशूनां
 मिथुनानां रूपकृत्। रूपमेव पशुषु दधाति। अथो
 रूपैरेवैनमुद्यच्छते। विष्णवे स्वाहा विष्णवे निखुर्यपाय
 स्वाहा विष्णवे निभूयपाय स्वाहेत्याह। यज्ञो वै विष्णुः।
 यज्ञायैवैनमुद्यच्छते। पूर्णाहुतिमुत्तमां जुहोति। प्रत्युत्तब्ध्यै
 सयत्वाय॥४३॥

यच्छते पुरुरूपाय स्वाहेत्याष्टौ च॥ [११]

सावित्रमष्टाकपालं प्रातर्निर्वपति। अष्टाक्षरा गायत्री। गायत्रं
 प्रातः सवनम्। प्रातः सवनादेवैनं गायत्रियाश्छन्दसोऽधि
 निर्मिमीते। अथो प्रातः सवनमेव तेनाऽऽप्नोति। गायत्रीं
 छन्दः। सवित्रे प्रसवित्र एकादशकपालं मध्यन्दिने।
 एकादशाक्षरा त्रिष्टुप्। त्रैष्टुभं माध्यं दिनं सवनम्। माध्यं
 दिनादेवैनं सवनात्रिष्टुभश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते॥४४॥

अथो माध्यं दिनमेव सवनं तेनाऽऽप्नोति। त्रिष्टुभं छन्दः।
 सवित्र आसवित्रे द्वादशकपालमपराह्णे। द्वादशाक्षरा

जगती। जागतं तृतीयसवनम्। तृतीयसवनादेवैनं
जगत्याश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते। अथो तृतीयसवनमेव
तेनाऽऽप्नोति। जगतीं छन्दः। ईश्वरो वा अश्वः प्रमुक्तः परां
परावतं गन्तोः। इह धृतिः स्वाहेह विधृतिः स्वाहेह रन्तिः
स्वाहेह रमन्तिः स्वाहेति चतस्र आहुतीर्जुहोति॥४५॥

चतस्रो दिशः। दिग्भिरेवैनं परिगृह्णाति। आश्वत्थो
व्रजो भवति। प्रजापतिर्देवेभ्यो निलायत। अश्वो रूपं
कृत्वा। सोऽश्वत्थे संवत्सरमतिष्ठत्। तदश्वत्थस्याश्वत्थत्वम्।
यदाश्वत्थो व्रजो भवति। स्व एवैनं योनौ प्रतिष्ठापयति॥४६॥

त्रिष्टुभश्छन्दसोऽधि निर्मिमीते जुहोति नवं च॥—————[१२]

आ ब्रह्मन्ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायतामित्याह। ब्राह्मण एव
ब्रह्मवर्चसं दधाति। तस्मात्पुरा ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चस्यंजायत।
आऽस्मिन्नाष्ट्रे राजन्यं इषव्यः शूरो महारथो जायतामित्याह।
राजन्यं एव शौर्यं महिमानं दधाति। तस्मात्पुरा राजन्यं
इषव्यः शूरो महारथोऽजायत। दोग्ध्रीं धेनुरित्याह।
धेन्वामेव पयो दधाति। तस्मात्पुरा दोग्ध्रीं धेनुरंजायत।
वोढाऽनुङ्घानित्याह॥४७॥

अनुङ्घ्येव वीर्यं दधाति। तस्मात्पुरा वोढाऽनुङ्घानंजायत।
आशुः सप्तिरित्याह। अश्व एव जवं दधाति। तस्मात्पुरा-
ऽऽशुरश्वोऽजायत। पुरन्धिर्योषेत्याह। योषित्येव रूपं दधाति।
तस्मात्स्त्री युवतिः प्रिया भावुका। जिष्णू रथेष्ठा इत्याह। आ

ह वै तत्र जिष्णू रथेष्ठा जायते॥४८॥

यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। सुभेयो युवेत्याह। यो वै पूर्ववयसी। स सुभेयो युवा। तस्माद्युवा पुमान्त्रियो भावुकः। आऽस्य यजमानस्य वीरो जायतामित्याह। आ ह वै तत्र यजमानस्य वीरो जायते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। निकामेनिकामे नः पर्जन्यो वर्षत्वित्याह। निकामेनिकामे ह वै तत्र पर्जन्यो वर्षति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। फलिन्यो न ओषधयः पच्यन्तामित्याह। फलिन्यो ह वै तत्रौषधयः पच्यन्ते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। योगक्षेमो नः कल्पतामित्याह। कल्पते ह वै तत्र प्रजाभ्यो योगक्षेमः। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते॥४९॥

अनुष्ठानित्याह जायते वर्षति सुप्त च॥

[१३]

प्रजापतिर्देवेभ्यो यज्ञान्व्यादिशत्। स आत्मन्नश्वमेधमधत्त। तं देवा अब्रुवन्। एष वाव यज्ञः। यदश्वमेधः। अप्येव नोऽत्रास्त्विति। तेभ्य एतानन्नहोमान्प्रायच्छत्। तानजुहोत्। तैर्वै स देवानप्रीणात्। यदन्नहोमां जुहोति॥५०॥

देवानेव तैर्यजमानः प्रीणाति। आज्येन जुहोति। अग्नेर्वा एतद्रूपम्। यदाज्यम्। यदाज्येन जुहोति। अग्निमेव तत्प्रीणाति। मधुना जुहोति। महृत्यै वा एतद्देवतायै रूपम्। यन्मधु। यन्मधुना जुहोति॥५१॥

महृतीमेव तद्देवतां प्रीणाति। तण्डुलैर्जुहोति। वसूनां वा एतद्रूपम्। यत्तण्डुलाः। यत्तण्डुलैर्जुहोति। वसूनेव

तत्प्रीणाति। पृथुकैर्जुहोति। रुद्राणां वा एतद्रूपम्।
यत्पृथुकाः। यत्पृथुकैर्जुहोति॥५२॥

रुद्रानेव तत्प्रीणाति। लाजैर्जुहोति। आदित्यानां वा
एतद्रूपम्। यल्लाजाः। यल्लाजैर्जुहोति। आदित्यानेव
तत्प्रीणाति। करम्बैर्जुहोति। विश्वेषां वा एतद्देवानां रूपम्।
यत्करम्बाः। यत्करम्बैर्जुहोति॥५३॥

विश्वानेव तद्देवान्प्रीणाति। धानाभिर्जुहोति। नक्षत्राणां
वा एतद्रूपम्। यद्धानाः। यद्धानाभिर्जुहोति। नक्षत्राण्येव
तत्प्रीणाति। सक्तुभिर्जुहोति। प्रजापतेर्वा एतद्रूपम्।
यथ्सक्तवः। यथ्सक्तुभिर्जुहोति॥५४॥

प्रजापतिमेव तत्प्रीणाति। मसूस्यैर्जुहोति। सर्वासां वा
एतद्देवतां रूपम्। यन्मसूस्यानि। यन्मसूस्यैर्जुहोति।
सर्वा एव तद्देवताः प्रीणाति। प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोति।
प्रियाङ्गा ह वै नामैते। एतैर्वै देवा अश्वस्याङ्गानि
समदधुः। यत्प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोति। अश्वस्यैवाङ्गानि
सन्दधाति। दशान्नानि जुहोति। दशाक्षरा विराट्।
विराट्कृत्स्नस्यान्नाद्यस्यावरुद्धौ॥५५॥

जुहोति मर्धना जुहोति पृथुकैर्जुहोति करम्बैर्जुहोति सक्तुभिर्जुहोति प्रियङ्गुतण्डुलैर्जुहोति चत्वारि च (अन्नहोमानाऽऽज्यैर्नागैर्मर्धना
तण्डुलैः पृथुकैर्लाजैः करम्बैर्धानाभिः सक्तुभिर्मसूस्यैः प्रियङ्गुतण्डुलैर्दशान्नानि द्वादश।)॥ [१४]

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। तं सृष्टं रक्षांस्यजिघांसन्।
स एतान्प्रजापतिर्नक्तं होमानपश्यत्। तानजुहोत्। तैर्वै

स यज्ञाद्रक्षाऽस्यपाहन्। यन्नक्तं होमां जुहोति। यज्ञादेव तैर्यजमानो रक्षाऽस्यप हन्ति। आज्येन जुहोति। वज्रो वा आज्यम्। वज्रेणैव यज्ञाद्रक्षाऽस्यप हन्ति॥५६॥

आज्यस्य प्रतिपदं करोति। प्राणो वा आज्यम्। मुखत एवास्य प्राणं दधाति। अन्नहोमाञ्जुहोति। शरीरवदेवाव रुन्धे। व्यत्यासं जुहोति। उभयस्यावरुद्धौ। नक्तं जुहोति। रक्षसामपहत्यै। आज्येनान्ततो जुहोति॥५७॥

प्राणो वा आज्यम्। उभयत एवास्य प्राणं दधाति। पुरस्ताच्चोपरिष्ठाच्च। एकस्मै स्वाहेत्याह। अस्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। द्वाभ्याऽस्वाहेत्याह। अमुष्मिन्नेव लोके प्रति तिष्ठति। उभयोरिव लोकयोः प्रति तिष्ठति। अस्मिंश्चामुष्मिंश्च। शताय स्वाहेत्याह। शतायुर्वै पुरुषः शतवीर्यः। आयुरेव वीर्यमव रुन्धे। सहस्राय स्वाहेत्याह। आयुर्वै सहस्रम्। आयुरेवाव रुन्धे। सर्वस्मै स्वाहेत्याह। अपरिमितमेवाव रुन्धे॥५८॥

एव यज्ञाद्रक्षाऽस्यपहन्त्यन्ततो जुहोति शताय स्वाहेत्याह सप्त च॥—————[१५]

प्रजापतिं वा एष ईप्सुतीत्याहुः। योऽश्वमेधेन यजत इति। अथो आहुः। सर्वाणि भूतानीति। एकस्मै स्वाहेत्याह। प्रजापतिर्वा एकः। तमेवाऽऽप्नोति। एकस्मै स्वाहा द्वाभ्याऽस्वाहेत्यभिपूर्वमाहुतीर्जुहोति। अभिपूर्वमेव सुवर्गं लोकमेति। एकोत्तरं जुहोति॥५९॥

ए॒क॒व॒दे॒व सु॒व॒र्गं लो॒कमे॑ति। स॒न्त॒तं जु॒होति॑। सु॒व॒र्गस्य॑
लो॒कस्य॑ स॒न्त॒त्यै। श॒ताय॑ स्वा॒हेत्या॑ह। श॒तायु॑र्वै पु॒रुषः
श॒तवी॑र्यः। आ॒यु॒रे॒व वी॒र्य॑म॒व रु॒न्धे। स॒हस्रा॑य॒ स्वा॒हेत्या॑ह।
आ॒यु॒र्वै स॒हस्र॑म्। आ॒यु॒रे॒वा॒व रु॒न्धे। अ॒यु॒ताय॑ स्वा॒हा
नि॒यु॒ताय॑ स्वा॒हा प्र॒यु॒ताय॑ स्वा॒हेत्या॑ह॥६०॥

त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। इ॒माने॑व लो॒कान॑व रु॒न्धे। अ॒र्बु॒दाय॑
स्वा॒हेत्या॑ह। वा॒ग्वा अ॒र्बु॒दम्। वा॒च॒मे॒वा॒व रु॒न्धे। न्य॒र्बु॒दाय॑
स्वा॒हेत्या॑ह। यो वै वा॒चो भू॒मा। त॒न्य॒र्बु॒दम्। वा॒च ए॒व
भू॒मान॑म॒व रु॒न्धे। स॒मु॒द्राय॑ स्वा॒हेत्या॑ह॥६१॥

स॒मु॒द्रमे॒वाऽऽप्रो॑ति। म॒ध्याय॑ स्वा॒हेत्या॑ह। म॒ध्यमे॒वाऽऽप्रो॑ति।
अ॒न्ताय॑ स्वा॒हेत्या॑ह। अ॒न्तमे॒वाऽऽप्रो॑ति। प॒रा॒र्धाय॑
स्वा॒हेत्या॑ह। प॒रा॒र्धमे॒वाऽऽप्रो॑ति। उ॒षसे॑ स्वा॒हा व्यु॑ष्ठ्यै
स्वा॒हेत्या॑ह। रा॒त्रि॒र्वा उ॒षाः। अ॒ह॒र्व्यु॑ष्टिः। अ॒हो॒रा॒त्रे ए॒वा॒व
रु॒न्धे। अथो॑ अ॒हो॒रा॒त्रयो॑रे॒व प्र॒ति ति॑ष्ठति। ता यदु॒भयी॑र्दि॒वा
वा न॑क्तं वा जुहु॒यात्। अ॒हो॒रा॒त्रे मो॑हयेत्। उ॒षसे॑ स्वा॒हा
व्यु॑ष्ठ्यै स्वा॒हो॑दे॒ष्यते॑ स्वा॒हो॑द्यते स्वा॒हेत्यनु॑दिते जुहोति।
उ॒दि॒ताय॑ स्वा॒हा सु॒व॒र्गाय॑ स्वा॒हा लो॒काय॑ स्वा॒हेत्यु॑दिते
जुहोति। अ॒हो॒रा॒त्रयो॑र॒व्यति॑मोहाय॥६२॥

एको॒त्तरं जु॑होति प्र॒यु॒ताय॑ स्वा॒हेत्या॑ह स॒मु॒द्राय॑ स्वा॒हेत्या॑ह॒र्व्यु॑ष्टिः सप्त च॥ [१६]

वि॒भूर्मा॒त्रा प्र॒भूः पि॒त्रेत्य॑श्च॒ना॒मानि॑ जुहोति। उ॒भयो॑रे॒वैनं॑

लो॒कयो॑र्नाम॒धेयं॑ गमयति। आ॒य॑नाय॒ स्वाहा॒ प्राय॑णाय॒
स्वाहेत्यु॑द्वावाञ्जु॒होति॑। सर्व॑मे॒वैन॒मस्क॑न्न॒ सुव॑र्गं लो॒कं
ग॑मयति। अ॒ग्नये॒ स्वाहा॒ सोमा॑य॒ स्वाहेति॑ पूर्॒वहो॑माञ्जु॒होति॑।
पूर्॒व ए॒व द्वि॑षन्तं॒ भ्रातृ॑व्य॒मति॑ क्रामति। पृ॒थि॒व्यै स्वाहा॒-
ऽन्तरि॑क्षाय॒ स्वाहेत्या॑ह। य॒था॒य॒जुरे॒वैतत्। अ॒ग्नये॒ स्वाहा॒
सोमा॑य॒ स्वाहेति॑ पूर्॒वदी॑क्षा जु॒होति॑। पूर्॒व ए॒व द्वि॑षन्तं॒
भ्रातृ॑व्य॒मति॑ क्रामति॥६३॥

पृ॒थि॒व्यै स्वाहा॒ऽन्तरि॑क्षाय॒ स्वाहेत्ये॑कवि॒ंशिनीं॑ दी॒क्षां
जु॒होति॑। ए॒कवि॑ंशति॒र्वै दे॒वलो॒काः। द्वा॒दश॒ मासाः॑
पञ्च॒त॒र्वः। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। अ॒सावा॑दित्य ए॒कवि॑ंशः। ए॒ष
सु॒व॒र्गो लो॒कः। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ सम॑ष्ट्यै। भुवो॑ दे॒वानां॑
कर्म॑णेत्यु॒तुदी॑क्षा जु॒होति॑। ऋ॒तूने॒वास्मै॑ कल्पयति। अ॒ग्नये॒
स्वाहा॑ वा॒यवे॒ स्वाहेति॑ जु॒होत्यन॑न्तरित्यै॥६४॥

अ॒र्वा॒ङ्म॒त्र्य॒ज्ञः सङ्का॑म॒त्वित्या॑सीर्जु॒होति॑। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॑प्त्यै।
भू॒तं भव्यं॑ भवि॒ष्यदि॑ति॒ पर्या॑सीर्जु॒होति॑। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑
पर्या॑प्त्यै। आ मे॑ गृ॒हा भ॑व॒न्त्वित्या॑भूर्जु॒होति॑। सु॒व॒र्गस्य॑
लो॒कस्या॑भू॒त्यै। अ॒ग्निना॒ तपो॑ऽन्व॒भव॑दित्यनु॒भूर्जु॒होति॑।
सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्यानु॑भू॒त्यै। स्वाहा॒ऽऽधि॑मा॒धी॒ताय॒ स्वाहेति॑
सम॑स्तानि वैश्वदे॒वानि॑ जु॒होति॑। सम॑स्तमे॒व द्वि॑षन्तं॒
भ्रातृ॑व्य॒मति॑ क्रामति॥६५॥

द॒द्ध्यः स्वाहा॑ ह॒नू॒भ्या॒ꣳ स्वाहेत्यङ्ग॑होमाञ्जु॑होति। अङ्गे॑अङ्गे॑ वै
 पुरु॑षस्य पा॒प्मोप॑श्लिष्टः। अङ्गा॑दङ्गा॑दे॒वेन॑ पा॒प्मन॑स्तेन॑ मुञ्चति।
 अ॒प्येता॑य॒ स्वाहा॑ कृ॒ष्णाय॒ स्वाहा॑ श्वे॒ताय॒ स्वाहेत्य॑श्वरूपाणि॑
 जुहोति। रू॒पैरे॒वेन॑ꣳ स॒मर्ध॑यति। ओष॑धीभ्यः॒ स्वाहा॑
 मूले॑भ्यः॒ स्वाहेत्यो॑षधिहोमाञ्जु॑होति। दृ॒व्यो वा ओष॑धयः।
 पु॒ष्पेभ्यो॑ऽन्याः फ॒लं गृ॑ह्णन्ति। मूले॑भ्योऽन्याः। ता ए॒वोभयी॑रव॑
 रुन्धे॥६६॥

व॒न॒स्पति॑भ्यः॒ स्वाहेति॑ व॒न॒स्पति॑होमाञ्जु॑होति। आ॒र॒ण्यस्या॒-
 न्नाद्य॑स्याव॑रुद्धौ। मे॒षस्त्वा॑ प॒च॒तैर॑व॒त्त्वित्य॑पा॒व्यानि॑ जुहोति।
 प्रा॒णा वै दे॒वा अ॒पा॒व्याः। प्रा॒णाने॒वाव॑ रुन्धे। कू॒प्याभ्यः॑
 स्वाहा॑ऽद्ध्यः स्वाहेत्य॒पाꣳ होमा॑ञ्जुहोति। अ॒प्सु वा आ॒पः।
 अ॒न्नं वा आ॒पः। अ॒द्ध्यो वा अ॒न्नं जा॑यते। यदे॒वाद्ध्योऽन्नं॑
 जा॑यते। तद॒व॑ रुन्धे॥६७॥

पूर्वदीक्षा जुहोति पूर्वं एव द्विषन्तं भ्रातृव्यमतिं कामत्यनन्तरित्यै कामति रुन्धे जायन्तं एकं च॥—[१७]

अ॒म्भाꣳसि॑ जुहोति। अ॒यं वै लो॒कोऽम्भाꣳसि॑। तस्य॑ व॒स॒वो॒-
 ऽधि॑पतयः। अ॒ग्नि॒ज्योतिः॑। यद॒म्भाꣳसि॑ जुहोति। इ॒ममे॒व
 लो॒कम॑व॑ रुन्धे। व॒सूना॑ꣳ सा॒युज्यं॑ गच्छति। अ॒ग्निं ज्योति॑रव॑
 रुन्धे। न॒भाꣳसि॑ जुहोति। अ॒न्तरि॑क्षं॒ वै न॒भाꣳसि॑॥६८॥

तस्य॑ रु॒द्रा अ॒धि॑पतयः। वा॒युज्योतिः॑। य॒न्न॒भाꣳसि॑ जुहोति।
 अ॒न्तरि॑क्षमे॒वाव॑ रुन्धे। रु॒द्राणा॑ꣳ सा॒युज्यं॑ गच्छति। वा॒युं
 ज्योति॑रव॑ रुन्धे। म॒हाꣳसि॑ जुहोति। अ॒सौ वै लो॒को
 म॒हाꣳसि॑। तस्या॑दि॒त्या अ॒धि॑पतयः। सू॒र्यो ज्योतिः॑॥६९॥

यन्महा॑सि जुहोति॑। अ॒मुमे॒व लो॒कम॒व रुन्धे। आ॒दि॒त्याना॒ं
सायु॑ज्यं गच्छति। सूर्य॑ ज्योति॒रव॑ रुन्धे। नमो॑ रा॒ज्ञे नमो॑
वरु॑णायेति॑ य॒व्यानि॑ जुहोति। अ॒न्नाद्य॒स्याव॑रुद्धौ। म॒योभू॒र्वतो॑
अ॒भि वा॑त॒स्त्रा इति॑ ग॒व्यानि॑ जुहोति। प॒शूना॑म॒वरुद्धौ॑।
प्रा॒णाय॒ स्वाहा॑ व्या॒नाय॒ स्वाहेति॑ सन्तति॒होमाञ्जु॑होति।
सुव॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒ सन्त॑त्यै॥ ७०॥

सि॒ताय॒ स्वाहा॑ऽसि॒ताय॒ स्वाहेति॑ प्रमु॒क्तीर्जु॑होति। सुव॒र्गस्य॑
लो॒कस्य॒ प्रमु॑क्त्यै। पृ॒थि॒व्यै स्वाहा॑ऽन्तरि॑क्षाय॒ स्वाहेत्या॑ह।
य॒थाय॒जुरे॒वैतत्। द॒त्वते॒ स्वाहा॑ऽद॒न्तका॑य॒ स्वाहेति॑
शरी॑रहोमाञ्जुहोति। पि॒तृलो॒कमे॒व तैर्य॑ज॒मानो॑ऽव॑ रुन्धे।
कस्त्वा॑ युनक्ति॒ स त्वा॑ युन॒क्तिति॑ परि॒धीन् यु॑नक्ति। इ॒मे वै
लो॒काः परि॑धयः। इ॒माने॒वास्मै॑ लो॒कान् यु॑नक्ति। सुव॒र्गस्य॑
लो॒कस्य॒ सम॑ष्ट्यै॥ ७१॥

यः प्रा॑ण॒तो य आ॑त्म॒दा इति॑ म॒हिमा॒नौ जुहोति॑। सुव॒र्गो
वै लो॒को महः॑। सुव॒र्गमे॒व ताभ्या॑ लो॒कं यज॑मानोऽव॑
रुन्धे। आ ब्र॒ह्मन्ब्रा॒ह्मणो ब्र॑ह्मव॒र्चसी जा॑यतामिति॑ सम॒स्तानि
ब्र॒ह्मव॒र्चसा॑नि जुहोति। ब्र॒ह्मव॒र्चस॑मे॒व तैर्य॑ज॒मानो॑ऽव॑ रुन्धे।
जज्ञि॑ बीज॒मिति॑ जुहोत्य॒नन्तरि॑त्यै। अ॒ग्नये॒ सम॑नमत्पृ॒थि॒व्यै
सम॑नम॒दिति॑ सन्नति॒होमाञ्जु॑होति। सुव॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॒
सन्न॑त्यै। भू॒ताय॒ स्वाहा॑ भविष्य॒ते स्वाहेति॑ भू॒ताभ॒व्यौ होमौ॑
जुहोति। अ॒यं वै लो॒को भू॒तम्॥ ७२॥

असौ भविष्यत्। अनयोरेव लोकयोः प्रति तिष्ठति।
 सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्यावरुद्धै। यदक्रन्दः प्रथमं जायमान्
 इत्यश्वस्तोमीयं जुहोति। सर्वस्याऽऽप्त्यै। सर्वस्य जित्यै।
 सर्वमेव तेनाऽऽप्नोति। सर्वं जयति। योऽश्वमेधेन
 यजते॥ ७३॥

य उ चैनमेवं वेद। यज्ञं रक्षांस्यजिघांसन्। स
 एतान्प्रजापतिर्नक्तं होमानं पश्यत्। तानं जुहोत्। तैर्वै स
 यज्ञाद्रक्षांस्यपाहन्। यन्नक्तं होमाञ्जुहोति। यज्ञादेव
 तैर्यजमानो रक्षांस्यपहन्ति। उषसे स्वाहा व्युष्ट्यै
 स्वाहेत्यन्ततो जुहोति। सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै॥ ७४॥

वे नभांसि सूर्यो ज्योतिः सन्तत्ये समष्ट्यै भूतं यजते नवं च॥ [१८]

एकयूपो वैकादशिनीं वा। अन्येषां यज्ञानां यूपा भवन्ति।
 एकविंशिन्यश्वमेधस्य। सुवर्गस्य लोकस्याभिजित्यै।
 बैल्वो वा खादिरो वा पालाशो वा। अन्येषां यज्ञक्रतूनां
 यूपा भवन्ति। राज्जुदाल एकविंशत्यरत्निरश्वमेधस्य।
 सुवर्गस्य लोकस्य समष्ट्यै। नान्येषां पशूनां तेजन्त्या
 अवदन्ति। अवदन्त्यश्वस्य॥ ७५॥

पाप्मा वै तेजनी। पाप्मनोऽपहत्यै। प्लक्षशाखायामन्येषां
 पशूनामवदन्ति। वेतसशाखायामश्वस्य। अप्सुर्योनिर्वा
 अश्वः। अप्सुजो वेतसः। स्व एवास्य योनाववं द्यति।
 यूपेषु ग्राम्यान्पशून्नियुञ्जति। आरोकेष्वारण्यान्धारयन्ति।

प॒शूनां व्यावृ॑त्त्यै। आ ग्रा॒म्यान्प॒शूल्ल॑भन्ते। प्रा॒र॒ण्यान्त्सृ॑जन्ति।
पा॒प्मनोऽप॑हत्यै॥ ७६॥

अश्वस्य व्यावृत्त्यै त्रीणि च॥ ————— [१९]

रा॒ज्जु॑दालमग्नि॒ष्ठं मि॑नोति। भ्रू॒ण॒ह॒त्याया॒ अप॑हत्यै।
पौ॒तु॑द्रवाव॒भितो॑ भवतः। पु॒ण्य॑स्य गन्ध॒स्याव॑रुद्धौ।
भ्रू॒ण॒ह॒त्यामे॒वास्मा॑दप॒हत्य॑। पु॒ण्ये॑न गन्धे॒नोभ॑यतः परि॑
गृ॒ह्णाति। ष॒ड्वैल्वा भ॑वन्ति। ब्र॒ह्म॒व॒र्च॒सस्या॑व॒रुद्धौ। ष॒ड्वा॑दि॒राः।
तेज॒सोऽव॑रुद्धौ॥ ७७॥

ष॒ट्वा॑ला॒शाः। सो॒म॒पी॒थस्या॑व॒रुद्धौ। एक॑विंशतिः सम्प॑द्यन्ते।
एक॑विंशतिर्वै दे॒वलो॑काः। द्वा॒द॒श मा॒साः पञ्च॑त॒र्वः। त्रय॑
इ॒मे लो॒काः। अ॒सावा॑दित्य एक॑विंशः। ए॒ष सु॑व॒र्गो लो॒कः।
सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ सम॑ष्ट्यै। श॒तं प॒शवो॑ भवन्ति॥ ७८॥

श॒तायुः पुरु॑षः श॒तेन्द्रि॑यः। आयु॑ष्येवेन्द्रि॒ये प्र॑ति
तिष्ठति। सर्वं॑ वा अ॒श्वमे॒ध्याप्रो॑ति। अप॑रिमिता भवन्ति।
अप॑रिमित॒स्याव॑रुद्धौ। ब्र॒ह्म॒वा॒दिनो॑ वदन्ति। कस्मा॑त्स॒त्यात्।
द॒क्षिण॑तोऽन्ये॒षां प॒शूनाम॑व॒द्यन्ति॑। उ॒त्तर॑तोऽश्व॒स्येति॑। वा॒रु॒णो
वा अश्वः॥ ७९॥

ए॒षा वै वरु॑णस्य दिक्। स्वा॒या॒मे॒वास्य॑ दि॒श्यव॑द्यति।
यदि॑त॒रेषां प॒शूनाम॑व॒द्यति॑। श॒तदे॒वत्य॑ तेना॒व रु॒न्धे।
चि॒तेऽग्ना॑वधि॑ वैत॒से क॒टेऽश्वं॑ चि॒नोति॑। अ॒प्सुयो॑नि॒र्वा
अश्वः॥ अ॒प्सुजो॑ वैत॒सः। स्व ए॒वैनं॑ यो॒नौ प्र॑तिष्ठापयति।

पुरस्तात्प्रत्यञ्चं तूपरं चिनोति। पश्चात्प्राचीनं गोमृगम्॥८०॥

प्राणापानावेवास्मिन्त्सम्यञ्चौ दधाति। अश्वं तूपरं गोमृगमिति
सर्वहुतं एताञ्जुहोति। एषां लोकानामभिजित्यै। आत्मनाऽभि
जुहोति। सात्मानमेवैनं सतनुं करोति। सात्माऽमुष्मिल्लोके
भवति। य एवं वेद। अथो वसोरेव धारां तेनाव रुन्धे। इलु-
वर्दाय स्वाहा बलिवर्दाय स्वाहेत्याह। संवत्सरो वा इलुवर्दः।
परिवत्सरो बलिवर्दः। संवत्सरादेव परिवत्सरादायुरव रुन्धे।
आयुरेवास्मिन्दधाति। तस्मादश्वमेधयाजी जरसा विस्रसामु
लोकमेति॥८१॥

तेजसोऽवरोद्धौ भवन्त्यश्वौ गोमृगमिलुवर्दश्चत्वारि च॥ ————— [२०]

एकविंशोऽग्निर्भवति। एकविंशः स्तोमः। एक-
विंशतिर्यूपाः। यथा वा अश्वो वर्षभा वा वृषाणः
सः स्फुरेरन्। एवमेव तथ्स्तोमाः सः स्फुरन्ते। यदेकविंशः।
ते यथ्समृच्छेरन्। हन्येतास्य यज्ञः। द्वादश एवाग्निः
स्यादित्याहुः। द्वादशः स्तोमः॥८२॥

एकादश यूपाः। यद्द्वादशोऽग्निर्भवति। द्वादश मासाः
संवत्सरः। संवत्सरेणैवास्मा अन्नमव रुन्धे। यद्दश यूपा
भवन्ति। दशाक्षरा विराट्। अन्नं विराट्। विराजैवान्नाद्यमव
रुन्धे। य एकादशः। स्तनं एवास्यै सः॥८३॥

दुह एवेनां तेन। तदाहुः। यद्द्वादशोऽग्निः स्याद्द्वादशः

स्तोम॑ एका॑दश॒ यूपैः॑। यथा॒ स्थू॒रिणा॑ या॒यात्। ता॒दृक्तत्।
 एक॑वि॒ंश॒ ए॒वाग्निः॑ स्या॒दित्या॑हुः। एक॑वि॒ंशः॒ स्तोमः॑।
 एक॑वि॒ंशति॑र्यूपैः॑। यथा॒ प्रष्टि॑भि॒र्याति॑। ता॒दृगे॒व तत्॥८४॥

यो वा अ॑श्वमे॒धे ति॒स्रः क॒कुभो॒ वेद॑। क॒कुद्ध॒ राज्ञा॑
 भवति॑। एक॑वि॒ंशोऽग्नि॑र्भवति॑। एक॑वि॒ंशः॒ स्तोमः॑।
 एक॑वि॒ंशति॑र्यूपैः॑। ए॒ता वा अ॑श्वमे॒धे ति॒स्रः क॒कुभः॑। य ए॒वं
 वेद॑। क॒कुद्ध॒ राज्ञा॑ भवति॑। यो वा अ॑श्वमे॒धे त्रीणि॑ शी॒र्षाणि॑
 वेद॑। शिरो॑ ह॒ राज्ञा॑ भवति॑। एक॑वि॒ंशोऽग्नि॑र्भवति॑।
 एक॑वि॒ंशः॒ स्तोमः॑। एक॑वि॒ंशति॑र्यूपैः॑। ए॒तानि॒ वा अ॑श्वमे॒धे
 त्रीणि॑ शी॒र्षाणि॑। य ए॒वं वेद॑। शिरो॑ ह॒ राज्ञा॑ भवति॑॥८५॥

द्वादशः स्तोमः स एव तच्छिरो हु राज्ञा भवति षट् च॥ [२१]

दे॒वा वा अ॑श्वमे॒धे प॒व॒माने॑। सु॒व॒र्गं लो॒कं न प्राजा॑नन्। तमश्वः
 प्राजा॑नात्। यद॑श्वमे॒धेऽश्वे॑न॒ मे॒ध्येनो॑द॒श्चो ब॒हिष्प॒वमा॑न॒
 सर्प॑न्ति। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ प्र॒ज्ञा॑त्यै। न वै म॑नुष्यः सु॒व॒र्गं
 लो॒कमञ्ज॑सा वेद॑। अश्वो॑ वै सु॒व॒र्गं लो॒कमञ्ज॑सा वेद॑।
 यदु॑द्गातोद्गायेत्। यथा॒ क्षे॒त्रज्ञो॑ऽन्ये॒न प॒था प्र॑तिपा॒दये॑त्।
 ता॒दृक्तत्॥८६॥

उ॒द्गा॒तार॑म॒प॒रु॒ध्यै। अश्व॑मुद्गी॒थाय॑ वृणीते। यथा॑ क्षे॒त्रज्ञो॑ऽञ्ज॑सा
 नय॑ति। ए॒वमे॒वैन॑मश्वः सु॒व॒र्गं लो॒कमञ्ज॑सा नयति॑। पु॒च्छं म॒न्वा
 र॑भन्ते। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्य॑ स॒म॒ष्ट्यै। हिं क॑रोति। सा॒मैवाकः॑।
 हिं क॑रोति। उ॒द्गी॒थ ए॒वास्य॑ सः॥८७॥

वडं॒बा॒ उप॑ रुन्धन्ति। मि॒थुन॒त्वाय॑ प्रजा॑त्यै। अथो॒
 यथो॑पगा॒तारं॑ उप॒गाय॑न्ति। ता॒दृगे॒व तत्। उद॑गासीदश्चो॒
 मेध्य॑ इत्या॒ह। प्रा॒जाप॒त्यो वा अश्वः॑। प्र॒जाप॑तिरुद्गी॒थः।
 उद्गी॑थमेवाव॑ रुन्धे। अथो॑ ऋ॒क्साम॑यो॒रेव॑ प्रति॑ तिष्ठति।
 हि॒र॒ण्येनो॒पाक॑रोति। ज्योति॒र्वै हि॒र॒ण्यम्। ज्योति॑रे॒व मु॒खतो॑
 द॑धाति। यज॑माने च प्रजा॑सु च। अथो॒ हि॒र॒ण्यज्योति॑रे॒व
 यज॑मानः सुव॒र्गं लो॒कमे॑ति॥८८॥

तथ्स उपाकरोति चत्वारि च॥

[२२]

पुरु॑षो॒ वै य॒ज्ञः। य॒ज्ञः प्र॒जाप॑तिः। यदश्वे॑ प॒शून्त्रियु॑ञ्जन्ति।
 य॒ज्ञादे॒व तद्य॒ज्ञं प्रयु॑ङ्के। अश्वं॑ तूप॒रं गो॑मृगम्। तान॑ग्नि॒ष्ठ
 आल॑भते। से॒नामु॒खमे॒व तत्स॑ङ्श्यति। तस्मा॑द्राजमु॒खं भी॒ष्मं
 भावु॑कम्। आ॒ग्नेयं॑ कृ॒ष्णग्री॑वं पु॒रस्ता॑ल॒लाटे॑। पूर्वा॑ग्निमे॒व तं
 कु॑रुते॥८९॥

तस्मा॑त्पूर्वा॒ग्निं पु॒रस्ता॑त्स्थापयन्ति। पौ॒ष्णम॒न्वश्चम्। अन्नं॑ वै
 पू॒षा। तस्मा॑त्पूर्वा॒ग्नावा॑हार्य॒मा ह॑रन्ति। ऐ॒न्द्रा॒पौ॒ष्णमु॒परि॑ष्ठात्।
 ऐ॒न्द्रो वै रा॑ज॒न्योऽन्नं॑ पू॒षा। अ॒न्नाद्ये॑नै॒वैन॑मु॒भय॑तः परि॑ गृह्णाति।
 तस्मा॑द्राज॒न्योऽन्ना॑दो भावु॑कः। आ॒ग्नेयौ॑ कृ॒ष्णग्री॑वौ बाहु॑वोः।
 बा॒हुवो॑रे॒व वी॒र्यं॑ धत्ते॥९०॥

तस्मा॑द्राज॒न्यो बा॒हुब॒लीभा॑वु॒कः। त्वा॒ष्ट्रौ लो॑मशस॒क्थौ
 स॒क्थ्योः। स॒क्थ्योरे॒व वी॒र्यं॑ धत्ते। तस्मा॑द्राज॒न्यं

ऊरुबलीभावुकः। शितिपृष्ठौ बार्हस्पत्यौ पृष्ठे।
 ब्रह्मवर्चसमेवोपरिष्ठाद्धत्ते। अथो कवचे एवैते अभितः
 पर्यूहते। तस्माद्राजन्यः सन्नद्धो वीर्यं करोति। धात्रे
 पृषोदरमधस्तात्। प्रतिष्ठामेवैतां कुरुते। अथो इयं वै धाता।
 अस्यामेव प्रति तिष्ठति। सौर्यं बलक्षं पुच्छे। उथ्सेधमेव तं
 कुरुते। तस्मादुथ्सेधं भूये प्रजा अभिसंश्रयन्ति॥११॥

कुरुते धत्ते कुरुते पञ्च च॥ [२३]

साङ्ग्रहण्या चतुष्टय्यो यो वै यः पितृश्रुत्वारो यथा नित्तं प्रजापतये त्वा यथा प्रोक्षितं
 विभूराह प्रजापतिरकामयताश्वमेधेन प्रजापतिर्न किञ्चन सावित्रमा ब्रह्मन्प्रजापतिर्देवैभ्यः
 प्रजापती रक्षांसि प्रजापतिमीप्सति विभूरंश्चनान्यम्भांस्येकयूपो राज्ञुदालमेकविंशो
 देवाः पुरुषस्त्रयोविंशतिः॥२३॥

साङ्ग्रहण्या तस्मादश्वमेधयाजी यत्परिमिता यद्यज्ञमुखे यो दीक्षां देवानेव त्रयं हुमे सितायं
 प्राणापानावेवास्मिन्तस्माद्राजन्यं एकंनवतिः॥११॥

साङ्ग्रहण्या संश्रयन्ति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके अष्टमः
 प्रपाठकः समाप्तः॥

॥नवमः प्रश्नः॥

॥तैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके नवमः प्रपाठकः॥

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। सोऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्। तमष्टादशिभिरनु प्रायुङ्क्त। तमाप्नोत्। तमात्वाष्टादशिभिरवारुन्ध। यदष्टादशिनं आलभ्यन्ते। यज्ञमेव तैरात्वा यजमानोऽवरुन्धे। संवत्सरस्य वा एषा प्रतिमा। यदष्टादशिनः। द्वादशमासाः पञ्चर्तवः॥१॥

संवत्सरोऽष्टादशः। यदष्टादशिनं आलभ्यन्ते। संवत्सरमेव तैरात्वा यजमानोऽवरुन्धे। अग्निष्टेऽन्यान्पशून्पाकरोति। इतरेषु यूपेष्वष्टादशिनोऽजामित्वाय। नवनवालभ्यन्ते सवीर्यत्वाय। यदारण्यैः सङ्स्थापयेत्। व्यवस्येतां पितापुत्रौ। व्यध्वानः क्रामेयुः। विदूरं ग्रामयोग्रामान्तौ स्याताम्॥२॥

ऋक्षीकाः पुरुषव्याघ्राः परिमोषिणं आव्याधिनीस्तस्करा अरण्येष्वजयेरन्। तदाहुः। अपशवो वा एते। यदारण्याः। यदारण्यैः सङ्स्थापयेत्। क्षिप्रे यजमानमरण्यं मृतं हरेयुः। अरण्यायतना ह्यारण्याः पशव इति। यत्पशून्नालभेत। अनवरुद्धा अस्य पशवः स्युः। यत्पर्यग्निकृतानुत्सृजेत्॥३॥

यज्ञवेशसं कुर्यात्। यत्पशून्नालभते। तेनैव पशूनवरुन्धे। यत्पर्यग्निकृतानुत्सृजत्ययज्ञवेशसाय। अवरुद्धा अस्य पशवो

भवन्ति। न यज्ञवेशसं भवति। न यजमानमरण्यं मृतं
हरन्ति। ग्राम्यैः सः स्थापयति। एते वै पशवः क्षेमो नाम।
सं पितापुत्राववस्यतः। समध्वानः क्रामन्ति। समन्तिकं
ग्रामयोग्रामान्तौ भवतः। नर्क्षीकाः पुरुषव्याघ्राः परिमोषिणं
आव्याधिनीस्तस्करा अरण्येष्वजायन्ते॥४॥

ऋतवः स्यातामध्वजेध्वयतुर्गोणिं च॥

[१]

प्रजापतिरकामयतोभौ लोकावव रुन्धीयेति। स एता-
नुभयान्पशून्पश्यत्। ग्राम्याश्चरण्याश्च। तानालभत।
तैर्वै स उभौ लोकाववारुन्ध। ग्राम्यैरेव पशुभिरिमं
लोकमवारुन्ध। आरण्यैरमुम्। यद् ग्राम्यान्पशूनालभते।
इममेव तैर्लोकमव रुन्धे। यदारण्यान्॥५॥

अमुं तैः। अनवरुद्धो वा एतस्य संवत्सर इत्याहुः। य
इतइतश्चातुर्मास्यानि संवत्सरं प्रयुङ्क्त इति। एतावान् वै
संवत्सरः। यच्चातुर्मास्यानि। यदेते चातुर्मास्याः पशव
आलभ्यन्ते। प्रत्यक्षमेव तैः संवत्सरं यजमानोऽव रुन्धे।
वि वा एष प्रजया पशुभिर्ऋध्यते। यः संवत्सरं प्रयुङ्क्त।
संवत्सरः सुवर्गो लोकः॥६॥

सुवर्गं तु लोकं नापराध्नोति। प्रजा वै पशव एकादशिनी।
यदेत ऐकादशिनाः पशव आलभ्यन्ते। साक्षादेव प्रजां
पशून् यजमानोऽव रुन्धे। प्रजापतिर्विराजमसृजत। सा
सृष्टाऽश्वमेधं प्राविशत्। तान्दशिभिरनु प्रायुङ्क्त। तामाप्रोत्।

तामात्वा दशिभिरवारुन्ध। यद्वशिनं आलभ्यन्ते॥७॥

विराजमेव तैरात्वा यजमानोऽव रुन्धे। एकादश दशत
आलभ्यन्ते। एकादशाक्षरा त्रिष्टुप्। त्रैष्टुभाः पशवः। पशूनेवाव
रुन्धे। वैश्वदेवो वा अश्वः। नानादेवत्याः पशवो भवन्ति।
अश्वस्य सर्वत्वाय। नानारूपा भवन्ति। तस्मान्नानारूपाः
पशवः। बहुरूपा भवन्ति। तस्माद्बहुरूपाः पशवः समृद्धौ॥८॥

आरण्याल्लोको दशिनं आलभ्यन्ते नानारूपाः पशवो द्वे च॥ [२]

अस्मै वै लोकाय ग्राम्याः पशव आलभ्यन्ते। अमुष्मा
आरण्याः। यद्ग्राम्यान्पशूनालभते। इममेव तैर्लोकमव
रुन्धे। यदारण्यान्। अमुं तैः। उभयांन्पशूनालभते।
ग्राम्याःश्चारण्याःश्च। उभयोर्लोकयोरवरुद्धौ। उभयांन्पशूना-
लभते॥९॥

ग्राम्याःश्चारण्याःश्च। उभयस्यान्नाद्यस्यावरुद्धौ। उभयांन्पशू-
नालभते। ग्राम्याःश्चारण्याःश्च। उभयेषां पशूनामवरुद्धौ।
त्रयस्त्रयो भवन्ति। त्रय इमे लोकाः। एषां लोकानामाप्त्यै।
ब्रह्मवादिनो वदन्ति। कस्मात्सत्यात्॥१०॥

अस्मिँल्लोके बहवः कामा इति। यत्संमानीभ्यो देवताभ्योऽन्ये-
ऽन्ये पशव आलभ्यन्ते। अस्मिन्नेव तल्लोके कामान्दधाति।
तस्मादस्मिँल्लोके बहवः कामाः। त्रयाणां त्रयाणां सह वपा
जुहोति। त्र्यावृतो वै देवाः। त्र्यावृत इमे लोकाः। एषां
लोकानामाप्त्यै। एषां लोकानां क्लृप्त्यै। पर्यग्निकृतानारण्या-
नुत्सृजन्त्यहिंसायै॥११॥

अवरुद्धा उभयाभ्यां नालंभते सत्यादहिंसायै॥

[३]

युञ्जन्ति ब्रध्नमित्याह। असौ वा आदित्यो ब्रध्नः।
आदित्यमेवास्मै युनक्ति। अरुषमित्याह। अग्निर्वा अरुषः।
अग्निमेवास्मै युनक्ति। चरन्तमित्याह। वायुर्वै चरन्।
वायुमेवास्मै युनक्ति। परितस्थुष इत्याह॥१२॥

इमे वै लोकाः परितस्थुषः। इमानेवास्मै लोकान्
युनक्ति। रोचन्ते रोचना दिवीत्याह। नक्षत्राणि वै रोचना
दिवि। नक्षत्राण्येवास्मै रोचयति। युञ्जन्त्यस्य काम्येत्याह।
कामानेवास्मै युनक्ति। हरी विपक्षसेत्याह। इमे वै हरी
विपक्षसा। इमे एवास्मै युनक्ति॥१३॥

शोणा धृष्णू नृवाहसेत्याह। अहोरात्रे वै नृवाहसा। अहोरात्रे
एवास्मै युनक्ति। एता एवास्मै देवता युनक्ति। सुवर्गस्य
लोकस्य समष्ट्यै। केतुं कृण्वन्नकेतव इति ध्वजं प्रति-
मुञ्चति। यश एवैनं राजा गमयति। जीमूतस्येव भवति
प्रतीकमित्याह। यथायजुरेवैतत्। ये ते पन्थानः सवितः
पूर्व्यास इत्यध्वर्युर्यजमानं वाचयत्यभिजित्यै॥१४॥

परा वा एतस्य यज्ञ एति। यस्य पशुरुपाकृतोऽन्यत्र
वेद्या एति। एतं स्तोतरेतेन पथा पुनरश्वमावर्तयासि न
इत्याह। वायुर्वै स्तोता। वायुमेवास्य परस्ताद्वधात्यावृत्यै।
यथा वै हविषो गृहीतस्य स्कन्दति। एवं वा एतदश्वस्य
स्कन्दति। यदस्योपाकृतस्य लोमानि शीयन्ते। यद्वालेषु

का॒चा॒ना॒व॒य॑न्ति। लो॒मा॑न्ये॒वा॒स्य॒ तथ्स॑म्भ॒रन्ति॥१५॥

भूर्भुवः सु॒व॒रि॒तिं प्रा॒जाप॒त्याभि॒राव॑यन्ति। प्रा॒जाप॒त्यो
वा अ॒श्वः। स्वयै॒वैनं॑ दे॒वता॑या॒ सम॑र्धयन्ति। भू॒रि॒तिं
महि॑षी। भुव॒ इति॑ वा॒वाता॑। सु॒व॒रि॒तिं परि॑वृ॒त्ती। ए॒षां
लो॒का॒ना॒म॒भिजि॑त्यै। हि॒र॒ण्य॒याः का॒चा भ॑वन्ति। ज्योति॒र्वै
हि॒र॒ण्य॒म्। रा॒ष्ट्रम॑श्वमे॒धः॥१६॥

ज्योति॑श्चै॒वा॒स्मै रा॒ष्ट्रं च॑ स॒मीची॑ दधाति। स॒हस्रं॑ भवन्ति।
स॒हस्रं॑स॒म्मितः॑ सु॒व॒र्गो लो॒कः। सु॒व॒र्गस्य॑ लो॒कस्या॑भिजि॒त्यै।
अप॒ वा ए॒तस्मा॑त्तेजं॒ इन्द्रि॑यं प॒शवः॑ श्रीः क्रा॑मन्ति।
योऽश्व॑मे॒धेन॒ यज॑ते। वस॑वस्त्वाऽञ्जन्तु गाय॒त्रेण॑ छन्द॒सेति॑
महि॑ष्य॒भ्यन॑क्ति। तेजो॒ वा आ॒ज्यम्। तेजो॑ गाय॒त्री।
तेज॑सै॒वा॒स्मै तेजो॑ऽव॒ रुन्धे॥१७॥

रु॒द्रास्त्वा॑ञ्जन्तु त्रैष्टु॒भेन॒ छन्द॑सेति॒ वा॒वाता॑। तेजो॒ वा
आ॒ज्यम्। इन्द्रि॑यं त्रिष्टु॒प्। तेज॑सै॒वा॒स्मा इन्द्रि॑यमव॒ रुन्धे।
आ॒दि॒त्यास्त्वा॑ऽञ्जन्तु जा॒ग॒तेन॒ छन्द॑सेति॒ परि॑वृ॒त्ती। तेजो॒
वा आ॒ज्यम्। प॒शवो॑ जग॒ती। तेज॑सै॒वा॒स्मै प॒शून॑व॒ रुन्धे।
प॒त्नयो॑ऽभ्य॑ञ्जन्ति। श्रि॒या वा ए॒तद्रू॑पम्॥१८॥

यत्प॒त्नयः॑। श्रि॒यमे॒वा॒स्मिन्त॑द॒धति॑। नास्मा॑त्तेजं॒ इन्द्रि॑यं प॒शवः॑
श्री॒रप॑ क्रा॒मन्ति। ला॒जी(३)ञ्छा॒ची(३)न् यशो॑म॒माँ(४)
इत्य॑ति॒रि॒क्तम॑न्नम॒श्वायो॑पा॒हर॑न्ति। प्र॒जामे॒वान्ना॒दीं कु॑र्वते।
ए॒तद्दे॒वा अ॒न्नम॑त्तै॒तद॑न्नम॒द्धि प्र॒जाप॑त॒ इत्या॑ह। प्र॒जाया॑मे॒वान्नाद्यं॑

दधते। यदि नावजिघ्रेत्। अग्निः पशुरासीदित्यवघ्रापयेत्। अव
हैव जिघ्रति। आक्रान् वाजी क्रमैरत्यक्रमीद्वाजी द्यौस्ते पृष्ठं
पृथिवी सधस्थमित्यश्वमनुमन्त्रयते। एषां लोकानामभिजित्यै।
समिद्धो अञ्जन्कृदरं मतीनामित्यश्वस्याप्रियो भवन्ति
सरूपत्वाय॥१९॥

परितस्थुषु इत्याहिमे एवास्मै युनक्त्यभिजित्यै भरन्यश्वमेधो रुन्धे रूपञ्जिघ्रति त्रीणि च॥—————[४]

तेजसा वा एष ब्रह्मवर्चसेन व्यृध्यते। योऽश्वमेधेन यजते।
होता च ब्रह्मा च ब्रह्मोद्यं वदतः। तेजसा चैवैनं ब्रह्मवर्चसेनं
च समर्धयतः। दक्षिणतो ब्रह्मा भवति। दक्षिणत आयतनो
वै ब्रह्मा। बारुहस्पत्यो वै ब्रह्मा। ब्रह्मवर्चसमेवास्य दक्षिणतो
दधाति। तस्मादक्षिणोऽर्थो ब्रह्मवर्चसितरः। उत्तरतो होता
भवति॥२०॥

उत्तरत आयतनो वै होता। आग्नेयो वै होता। तेजो
वा अग्निः। तेज एवास्योत्तरतो दधाति। तस्मादुत्तरो-
ऽर्धस्तेजस्वितरः। यूपमभितो वदतः। यजमानदेवत्यो
वै यूपः। यजमानमेव तेजसा च ब्रह्मवर्चसेनं च
समर्धयतः। किं स्विदासीत्पूर्वचित्तिरित्याह। द्यौर्वै वृष्टिः
पूर्वचित्तिः॥२१॥

दिवमेव वृष्टिमव रुन्धे। किं स्विदासीद्बृहद्वय
इत्याह। अश्वो वै बृहद्वयः। अश्वमेवाव रुन्धे। किं
स्विदासीत्पिशङ्गिलेत्याह। रात्रिर्वै पिशङ्गिला। रात्रिमेवाव
रुन्धे। किं स्विदासीत्पिलिप्पिलेत्याह। श्रीर्वै पिलिप्पिला।

अ॒न्नाद्य॑मे॒वाव॑ रु॒न्धे॥२२॥

कः स्वि॑दे॒काकी॑ च॑रतीत्या॒ह। अ॒सौ वा आ॑दि॒त्य ए॑का॒की च॑रति। तेज॑ ए॒वाव॑ रु॒न्धे। क उ॑स्वि॒ज्जाय॑ते पु॒नरि॑त्या॒ह। च॒न्द्रमा॒ वै जा॑यते पु॒नः। आ॒युरे॒वाव॑ रु॒न्धे। कि॑ः स्वि॒द्धिम॑स्य भेष॒जमि॑त्या॒ह। अ॒ग्निर्वै हि॑मस्य भेष॒जम्। ब्र॒ह्मव॑र्च॒समे॒वाव॑ रु॒न्धे। कि॑ः स्वि॒दाव॑प॒नं म॒हदि॑त्या॒ह॥२३॥

अ॒यं वै लो॒क आ॒वप॑नं म॒हत्। अ॒स्मिन्ने॒व लो॒के प्र॑ति तिष्ठति। पृ॒च्छामि॑ त्वा॒ पर॒मन्तं॑ पृथि॒व्या इ॒त्या॒ह। वेदि॑र्वै परोऽन्तः पृथि॒व्याः। वेदि॑मे॒वाव॑ रु॒न्धे। पृ॒च्छामि॑ त्वा॒ भुव॑नस्य नाभि॒मि॒त्या॒ह। य॒ज्ञो वै भुव॑नस्य नाभिः। य॒ज्ञमे॒वाव॑ रु॒न्धे। पृ॒च्छामि॑ त्वा॒ वृष्णो॑ अश्व॒स्य रे॒त इ॒त्या॒ह। सोमो॑ वै वृष्णो॒ अश्व॑स्य रे॒तः। सोम॑पी॒थमे॒वाव॑ रु॒न्धे। पृ॒च्छामि॑ वा॒चः प॑र॒मं व्यो॑मे॒त्या॒ह। ब्र॒ह्म वै वा॒चः प॑र॒मं व्यो॑म। ब्र॒ह्मव॑र्च॒समे॒वाव॑ रु॒न्धे॥२४॥

होता भवति वै वृष्टिः पूर्वचित्तिरन्नाद्यमेवाव रुन्धे महदित्याह सोमो वै वृष्णो अश्वस्य रेतश्चत्वारि च॥—[५]

अप॒ वा ए॒तस्मा॑त्प्रा॒णाः क्रा॑मन्ति। योऽश्व॑मे॒धेन॑ यज॑ते। प्रा॒णाय॑ स्वाहा॑ व्या॒नाय॑ स्वाहेति॑ संज्ञ॒प्यमा॑न आहु॑तीर्जुहोति। प्रा॒णाने॒वास्मि॑न्दधाति। नास्मा॑त्प्रा॒णा अप॑क्रामन्ति। अ॒व॒न्तीः स्था॑व॒न्तीस्त्वाऽव॑न्तु। प्रि॒यं त्वा॑ प्रि॒याणा॑म्। वर्षि॑ष्ठमाप्या॒नाम्। नि॒धी॒नां त्वा॑ निधि॒पति॑ः ह॒वाम॑हे वसो म॒मे॒त्या॒ह। अपै॒वास्मै॑ तद्धु॒वते॥२५॥

अथो धुवन्त्येवैनम्। अथो न्येवास्मै हुवते। त्रिः परियन्ति।

त्रयं इमे लोकाः। एभ्य एवैनं लोकेभ्यो ध्रुवते। त्रिः पुनः
परियन्ति। षट्सम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतुभिरेवैनं ध्रुवते।
अप वा एतेभ्यः प्राणाः क्रामन्ति॥२६॥

ये यज्ञे ध्रुवनं तन्वते। नवकृत्वः परियन्ति। नव वै पुरुषे
प्राणाः। प्राणानेवाऽऽत्मन्दधते। नैभ्यः प्राणा अपक्रामन्ति।
अम्बे अम्बाल्यम्बिक इति पत्नीमुदानयति। अहृतैवैनान्।
सुभगे काम्पीलवासिनीत्याह। तप एवैनान्मुपनयति। सुवर्गे
लोके सम्प्रोर्ण्वाथामित्याह॥२७॥

सुवर्गमेवैनं लोकं गमयति। आऽहमजानि गर्भधमा
त्वमजाऽसि गर्भधमित्याह। प्रजा वै पशवो गर्भः।
प्रजामेव पशूनात्मन्धत्ते। देवा वा अश्वमेधे पवमाने।
सुवर्गं लोकं न प्राजानन्। तमश्वः प्राजानात्।
यथ्सूचीभिरसिपथान्कल्पयन्ति। सुवर्गस्य लोकस्य
प्रज्ञात्यै। गायत्री त्रिष्टुब्जगतीत्याह॥२८॥

यथायजुरेवैतत्। त्रय्यः सूच्यो भवन्ति। अयस्मर्यो रजता
हरिण्यः। अस्य वै लोकस्य रूपमयस्मर्यः। अन्तरिक्षस्य
रजताः। दिवो हरिण्यः। दिशो वा अयस्मर्यः। अवान्तरदिशा
रजताः। ऊर्ध्वा हरिण्यः। दिश एवास्मै कल्पयति। कस्त्वा
छति कस्त्वा विशास्तीत्याहाहिंसायै॥२९॥

ध्रुवते कामन्त्यूर्ण्वाथामित्याह जगतीत्याह कल्पयत्येकं च॥ [६]

अप वा एतस्माच्छ्री राष्ट्रं क्रामति। योऽश्वमेधेन

यजते। ऊर्ध्वामेनामुच्छ्रयतादित्याह। श्रीर्वै राष्ट्रमश्वमेधः।
 श्रियमेवास्मै राष्ट्रमूर्ध्वमुच्छ्रयति। वेणुभारङ्गिराविवेत्याह। राष्ट्रं
 वै भारः। राष्ट्रमेवास्मै पर्यूहति। अथास्या मध्यमेधतामित्याह।
 श्रीर्वै राष्ट्रस्य मध्यम्॥३०॥

श्रियमेवाव रुन्धे। शीते वाते पुनन्निवेत्याह। क्षेमो वै राष्ट्रस्य
 शीतो वातः। क्षेममेवाव रुन्धे। यद्धरिणी यवमत्तीत्याह। विद्वे
 हरिणी। राष्ट्रं यवः। विशं चैवास्मै राष्ट्रं च समीचीं दधाति।
 न पुष्टं पशु मन्यत इत्याह। तस्माद्राजा पशून् पुष्यति॥३१॥

शूद्रा यदर्यजारा न पोषाय धनायतीत्याह। तस्माद्वैशीपुत्रं
 नाभिषिञ्चन्ते। इयं युका शंकुन्तिकेत्याह। विद्वे शंकुन्तिका।
 राष्ट्रमश्वमेधः। विशं चैवास्मै राष्ट्रं च समीचीं दधाति।
 आहलमिति सर्पतीत्याह। तस्माद्राष्ट्राय विशः सर्पन्ति।
 आहतं गभे पस इत्याह। विद्वे गभः॥३२॥

राष्ट्रं पसः। राष्ट्रमेव विश्याहन्ति। तस्माद्राष्ट्रं विशं घातुकम्।
 माता च ते पिता च त इत्याह। इयं वै माता। असौ पिता।
 आभ्यामेवेनं परिददाति। अग्रं वृक्षस्य रोहत इत्याह। श्रीर्वै
 वृक्षस्याग्रम्। श्रियमेवाव रुन्धे॥३३॥

प्रसुलामीति ते पिता गभे मुष्टिमंतसयदित्याह। विद्वे गभः।
 राष्ट्रं मुष्टिः। राष्ट्रमेव विश्याहन्ति। तस्माद्राष्ट्रं विशं घातुकम्।
 अप वा एतेभ्यः प्राणाः क्रांमन्ति। ये यज्ञेऽपूतं वदन्ति।

दधिक्राव्णो॑ अकारिषमिति॑ सुरभि॒मतीमृचं॑ वदन्ति। प्राणा॑ वै
सुर॒भयः। प्रा॒णाने॒वाऽऽत्म॑न्दधते। नै॒भ्यः प्रा॒णा अप॑क्रामन्ति।
आपो॑ हि ष्ठा म॒योभुव॑ इत्य॒द्विर्मा॑र्जयन्ते। आपो॑ वै सर्वा
दे॒वताः। दे॒वताभि॑रे॒वाऽऽत्मानं॑ पवयन्ते॥ ३४॥

राष्ट्रस्य मध्यं पुष्यति गर्भो रुन्धे दधते चत्वारि च॥ [७]

प्र॒जाप॑तिः प्र॒जाः सृ॒ष्ट्वा प्रे॒णाऽनु॑ प्रावि॑शत्। ताभ्यः पुनः
सम्भ॑वितुं नाश॑क्रोत्। सोऽब्र॑वीत्। ऋ॒ध्रव॑दि॒त्सः। यो मे॒तः
पुनः॑ स॒म्भर॑दिति। तं दे॒वा अ॑श्वमे॒धेनै॒व सम॑भरन्। ततो॑ वै त
आ॑र्ध्रुवन्। योऽश्वमे॒धेन॑ यज॑ते। प्र॒जाप॑तिमे॒व सम्भ॑रत्यृ॒ध्नोति॑।
पुरु॑ष॒माल॑भते॥ ३५॥

वैरा॒जो वै पुरु॑षः। वि॒राज॑मे॒वाल॑भते। अथो॑ अन्नं॒ वै वि॒राट्।
अन्न॑मे॒वाव॑ रुन्धे। अश्व॒माल॑भते। प्रा॒जाप॑त्यो वा अश्वः। प्र॒जा-
प॑तिमे॒वाल॑भते। अथो॑ श्री॒र्वा ए॒कश॑फम्। श्रिय॑मे॒वाव॑ रुन्धे।
गा॒माल॑भते॥ ३६॥

य॒ज्ञो वै गौः। य॒ज्ञमे॒वाल॑भते। अथो॑ अन्नं॒ वै गौः। अन्न॑मे॒वाव॑
रुन्धे। अ॒जा॒वी आ॑ल॒भते॑ भू॒म्ने। अथो॑ पु॒ष्टिर्वै भू॒मा। पु॒ष्टिमे॒वाव॑
रुन्धे। पर्य॑ग्निकृतं पुरु॑षं चा॒रण्या॑श्चो॒त्सृज॑न्त्यहि॑सायै।
उ॒भौ वा ए॒तौ प॒शू आ॑ल॒भ्येते॑। यश्चा॑व॒मो यश्च॑ पर॒मः।
तैऽस्यो॑भये॒ य॒ज्ञे ब॒द्धाः। अ॒भीष्टा॑ अ॒भिप्री॑ताः। अ॒भिजि॑ता
अ॒भिहु॑ता भवन्ति। नैनं॑ द॒ह्मवः॑ प॒शवो॑ य॒ज्ञे ब॒द्धाः। अ॒भीष्टा॑
अ॒भिप्री॑ताः। अ॒भिजि॑ता अ॒भिहु॑ता हि॑सन्ति। योऽश्वमे॒धेन॑

यजते। य उ चैनमेवं वेद॥३७॥

लभते गामालभते परमोऽष्टौ च॥ [८]

प्रथमेन वा एष स्तोमेन राध्वा। चतुष्टोमेन कृतेनायानामुत्तरे-
हन्। एकविंशे प्रतिष्ठायां प्रति तिष्ठति। एकविंशत्प्रतिष्ठायां
ऋतूनन्वारोहति। ऋतवो वै पृष्ठानि। ऋतवः संवत्सरः।
ऋतुष्वेव संवत्सरे प्रतिष्ठायां देवता अभ्यारोहति। शक्करयः
पृष्ठं भवन्त्यन्यदन्यच्छन्दः। अन्येऽन्ये वा एते पशव
आलभ्यन्ते॥३८॥

उतेव ग्राम्याः। उतेवारण्याः। अहरेव रूपेण समर्धयति।
अथो अहं एवैष बलिर्हियते। तदाहुः। अपशवो वा एते।
यदजावयश्चारण्याश्च। एते वै सर्वे पशवः। यद्ब्रव्या इति।
गव्यान्पशूनुत्तमेऽहं नालभते॥३९॥

तेनैवोभयान्पशूनव रुन्धे। प्राजापत्या भवन्ति। अनभि-
जितस्याभिजित्यै। सौरीर्नव श्वेता वशा अनूबन्ध्या
भवन्ति। अन्तत एव ब्रह्मवर्चसमव रुन्धे। सोमाय
स्वराज्ञेऽनोवाहावनद्वाहाविति द्वन्द्विनः पशूनालभते।
अहोरात्राणामभिजित्यै। पशुभिर्वा एष व्यृध्यते। योऽश्वमेधेन
यजते। छगलं कल्माषं किकिदीविं विदीगयमिति
त्वाष्ट्रान्पशूना लभते। पशुभिरेवाऽऽत्मानं समर्धयति।
ऋतुभिर्वा एष व्यृध्यते। योऽश्वमेधेन यजते। पिशङ्गास्त्रयो
वासन्ता इत्यृतुपशूनालभते। ऋतुभिरेवाऽऽत्मानं
समर्धयति। आ वा एष पशुभ्यो वृश्च्यते। योऽश्वमेधेन

यज॑न्ते। पर्य॑ग्निकृ॒ता उ॒त्सृ॑ज॒न्त्यना॑व्र॒स्काय॑॥४०॥

लभ्यन्ते लभते त्वान्प्रान्शूनालंभतेऽष्टौ च॥ [९]

प्र॒जाप॑तिर॒काम॑यत॒ म॒हान॑न्नादः स्या॒मिति॑। स ए॒ताव॑श्चमे॒धे
म॑हि॒माना॑वपश्यत्। ताव॑गृ॒ह्णीत। ततो॒ वै स म॒हान॑न्नादो-
ऽभवत्। यः का॒मये॑त॒ म॒हान॑न्नादः स्या॒मिति॑। स ए॒ताव॑श्चमे॒धे
म॑हि॒मानौ गृ॒ह्णीत। म॒हाने॑वान्नादो भ॑वति। य॒ज॒मान॑दे॒वत्या॑
वै व॒पा। राजा॑ महि॒मा। यद्व॒पां म॑हि॒म्नोभ॑यतः परि॒यज॑ति।
यज॑मानमे॒व रा॒ज्येनो॑भयतः परि॑गृ॒ह्णाति। पु॒रस्ता॑श्वाहा॒कारा
वा अ॒न्ये दे॒वाः। उ॒परि॑ष्टाश्वाहा॒कारा अ॒न्ये। ते वा ए॒तेऽश्व॑
ए॒व मे॒ध्य उ॒भयेऽव॑रुध्यन्ते। यद्व॒पां म॑हि॒म्नोभ॑यतः परि॒यज॑ति।
ताने॒वोभ॑या॒न्प्री॑णाति॥४१॥

परियजति षट्॥ [१०]

वै॒श्वदे॒वो वा अ॒श्वः। तं य॒त्प्रा॑जाप॒त्यं कुर्या॑त्। या
दे॒वता॑ अपि॒भागाः। ता भा॑ग॒धेये॑न॒ व्य॑र्धयेत्। दे॒वता॑भ्यः
स॒मदं॑ दध्यात्। स्ते॒गान्द॑ष्ट्राभ्यां म॒ण्डूकां॑ ज॒म्येभि॑रिति।
आज्य॑मव॒दानं॑ कृ॒त्वा प्र॑ति॒सृ॒ज्याय॑माहु॒तीर्जु॑होति। या ए॒व
दे॒वता॑ अपि॒भागाः। ता भा॑ग॒धेये॑न॒ सम॑र्धयति। न दे॒वता॑भ्यः
स॒मदं॑ दधाति॥४२॥

चतु॑र्दशै॒तान॑नुवा॒काञ्जु॑होत्यन॒न्तरि॑त्यै। प्र॒यासा॑य॒ स्वाहे॑ति
प॒ञ्चद॑शम्। प॒ञ्चद॑श॒ वा अ॑र्धमा॒सस्य॑ रा॒त्रयः॑। अ॒र्धमा॒सशः॑
सं॒वत्स॑र आ॒प्यते॑। दे॒वा॒सुराः॑ संय॑न्ता आसन्। तै॒ऽब्रु॑वन्न॒ग्रयः॑

स्विष्टकृतः। अश्वस्य मेघस्य वयमुद्धारमुद्धारामहै।
अथैतानभि भवामेति। ते लोहितमुदहरन्त। ततो देवा
अभवन्॥४३॥

पराऽसुराः। यत्स्विष्टकृद्भ्यो लोहितं जुहोति भ्रातृव्याऽभिभूत्यै।
भवत्यात्मना। पराऽस्य भ्रातृव्यो भवति। गोमृगकण्ठेन
प्रथमामाहुतिं जुहोति। पशवो वै गोमृगः। रुद्रोऽग्निः
स्विष्टकृत्। रुद्रादेव पशून्तर्दधाति। अथो यत्रैषा-
ऽऽहुतिरहूयते। न तत्र रुद्रः पशून्भिमन्यते॥४४॥

अश्वशफेनं द्वितीयामाहुतिं जुहोति। पशवो वा एकशफम्।
रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्। रुद्रादेव पशून्तर्दधाति। अथो यत्रैषा-
ऽऽहुतिरहूयते। न तत्र रुद्रः पशून्भिमन्यते। अयस्मर्येन
कमण्डलुना तृतीयाम्। आहुतिं जुहोत्यायास्यो वै प्रजाः।
रुद्रोऽग्निः स्विष्टकृत्। रुद्रादेव प्रजा अन्तर्दधाति। अथो
यत्रैषाऽऽहुतिरहूयते। न तत्र रुद्रः प्रजा अभिमन्यते॥४५॥

दधात्यभ्वन्मन्यते प्रजा अन्तर्दधाति द्वे च ॥ _____ [११]

अश्वस्य वा आलब्धस्य मेघ उदक्रामत्। तदश्वस्तोमीय-
मभवत्। यदश्वस्तोमीयं जुहोति। समेधमेवैनमालभते।
आज्येन जुहोति। मेधो वा आज्यम्। मेधोऽश्वस्तोमीयम्।
मेधेनैवास्मिन्मेधं दधाति। षट्त्रिंशतं जुहोति। षट्त्रिंशदक्षरा
बृहती॥४६॥

बार्हताः पशवः। सा पशूनां मात्रा। पशूनेव मात्रया
समर्धयति। तायद्भूयसीर्वा कनीयसीर्वा जुहुयात्।
पशून्मात्रया व्यर्धयेत्। षट्त्रिंशत् जुहोति। षट्त्रिंशदक्षरा
बृहती। बार्हताः पशवः। सा पशूनां मात्रा। पशूनेव मात्रया
समर्धयति॥४७॥

अश्वस्तोमीयं हुत्वा द्विपदा जुहोति। द्विपाद्वै पुरुषो
द्विप्रतिष्ठः। तदेनं प्रतिष्ठया समर्धयति। तदाहुः।
अश्वस्तोमीयं पूर्वं होतव्यां(३)न्द्विपदा(३) इति। अश्वो
वा अश्वस्तोमीयम्। पुरुषो द्विपदाः। अश्वस्तोमीयं हुत्वा
द्विपदा जुहोति। तस्माद्विपाच्चतुष्पादमत्ति। अथो द्विपद्येव
चतुष्पदः प्रतिष्ठापयति। द्विपदा हुत्वा। नान्यामुत्तरामाहुतिं
जुहुयात्। यदन्यामुत्तरामाहुतिं जुहुयात्। प्र प्रतिष्ठयाश्चवेत।
द्विपदा अन्ततो जुहोति प्रतिष्ठित्यै॥४८॥

बृहत्यर्धयति स्थापयति पञ्च च॥

[१२]

प्रजापतिरश्वमेधमसृजत। सौऽस्मात्सृष्टोऽपाक्रामत्।
तं यज्ञक्रतुभिरन्वैच्छत्। तं यज्ञक्रतुभिर्नान्वविन्दत्।
तमिष्टिभिरन्वैच्छत्। तमिष्टिभिरन्वविन्दत्। तदिष्टीनामिष्टि-
त्वम्। यत्संवत्सरमिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति।
सावित्रियो भवन्ति॥४९॥

इयं वै सविता। यो वा अस्यान्नश्यति यो निलयते।
अस्यां वाव तं विन्दन्ति। न वा इमां कश्चनेत्याहुः।

तिर्यङ्गोर्ध्वोत्येतुमर्हतीति। यत्सावित्रियो भवन्ति। सवितृ-
प्रसूत एवैनमिच्छति। ईश्वरो वा अश्वः प्रमुक्तः परां परावतं
गन्तौः। यत्सायं धृतीर्जुहोति। अश्वस्य यत्यै धृत्यै॥५०॥

यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव तदन्विच्छति। यत्सायं
धृतीर्जुहोति। अश्वस्यैव यत्यै धृत्यै। तस्मात्सायं
प्रजाः क्षेम्या भवन्ति। यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते। अश्वमेव
तदन्विच्छति। तस्माद्विवां नष्टेष एति। यत्प्रातरिष्टिभिर्यजते
सायं धृतीर्जुहोति। अहोरात्राभ्यामेवैनमन्विच्छति। अथो
अहोरात्राभ्यामेवास्मै योगक्षेमं कल्पयति॥५१॥

भवन्ति धृत्या एनमन्विच्छत्येकं च॥

[१३]

अप वा एतस्माच्छ्री राष्ट्रं कामति। योऽश्वमेधेन यजते।
ब्राह्मणौ वीणागाथिनौ गायतः। श्रिया वा एतद्रूपम्। यद्वीणा।
श्रियमेवास्मिन्तद्धतः। यदा खलु वै पुरुषः श्रियमश्नुते।
वीणाऽस्मै वाद्यते। तदाहुः। यदुभौ ब्राह्मणौ गायेताम्॥५२॥

प्रभ्रंशुकास्माच्छ्रीः स्यात्। न वै ब्राह्मणे श्री रमत इति।
ब्राह्मणोऽन्यो गायेत्। राजन्योऽन्यः। ब्रह्म वै ब्राह्मणः।
क्षत्रं राजन्यः। तथा हास्य ब्रह्मणा च क्षत्रेण चोभयतः
श्रीः परिगृहीता भवति। तदाहुः। यदुभौ दिवा गायेताम्।
अपास्माद्राष्ट्रं कामेत्॥५३॥

न वै ब्राह्मणे राष्ट्रं रमत इति। यदा खलु वै राजा कामयते।
अथ ब्राह्मणं जिनाति। दिवा ब्राह्मणो गायेत्। नक्तं राजन्यः।

ब्रह्मणो वै रूपमहः। क्षत्रस्य रात्रिः। तथा हास्य ब्रह्मणा च
क्षत्रेण चोभयतो राष्ट्रं परिगृहीतं भवति। इत्यददा इत्ययजथा
इत्यपच इति ब्राह्मणो गायेत्। इष्टापूर्तं वै ब्राह्मणस्य॥५४॥

इष्टापूर्तेनैवैनं स समर्धयति। इत्यजिना इत्ययुध्यथा
इत्यमुं सङ्ग्राममहन्निति राजन्यः। युद्धं वै राजन्यस्य।
युद्धेनैवैनं स समर्धयति। अक्लृप्ता वा एतस्यर्तव इत्याहुः।
योऽश्वमेधेन यजत इति। तिस्रोऽन्यो गायति तिस्रोऽन्यः।
षट्थसम्पद्यन्ते। षड्वा ऋतवः। ऋतूनेवास्मै कल्पयतः।
ताभ्यां सः स्थायाम्। अनोयुक्ते च शते च ददाति। शतायुः
पुरुषः शतेन्द्रियः। आयुष्येवेन्द्रिये प्रति तिष्ठति॥५५॥

गायेंताङ्कामिद्राहणस्य कल्पयतश्चत्वारि च॥ [१४]

सर्वेषु वा एषु लोकेषु मृत्यवोऽन्वायन्ताः। तेभ्यो यदाहुतीर्न
जुहुयात्। लोकलोक एनं मृत्युर्विन्देत्। मृत्यवे स्वाहा
मृत्यवे स्वाहेत्यभिपूर्वमाहुतीर्जुहोति। लोकाल्लोकादेव
मृत्युमवयजते। नैनं लोकलोके मृत्युर्विन्दति। यदमुष्मै
स्वाहाऽमुष्मै स्वाहेति जुह्वंश्चक्षीत। बहुं मृत्युममित्रं
कुर्वीत। मृत्यवे स्वाहेत्येकस्मा एवैकां जुहुयात्। एको वा
अमुष्मिल्लोके मृत्युः॥५६॥

अशनया मृत्युरेव। तमेवामुष्मिल्लोकेऽवयजते। भ्रूणहत्यायै
स्वाहेत्यवभृथ आहुतिं जुहोति। भ्रूणहत्यामेवाव यजते।

तदाहुः। यद्भूणहृत्या पात्र्याऽथ। कस्माद्यज्ञेऽपि क्रियत
इति। अमृत्युर्वा अन्यो भूणहृत्याया इत्याहुः। भूणहृत्या
वाव मृत्युरिति। यद्भूणहृत्यायै स्वाहेत्यवभृथ आहुतिं
जुहोति॥५७॥

मृत्युमेवाऽऽहुत्या तर्पयित्वा परिपाणं कृत्वा। भूणघ्ने
भेषजं करोति। एतां ह वै मुण्डिभ औदन्यवः।
भूणहृत्यायै प्रायश्चित्तिं विदां चकार। यो हास्यापि प्रजायां
ब्राह्मणं हन्ति। सर्वस्मै तस्मै भेषजं करोति। जुम्बकाय
स्वाहेत्यवभृथ उत्तमामाहुतिं जुहोति। वरुणो वै जुम्बकः।
अन्तत एव वरुणमवयजते। खलतेर्विक्लिधस्य शुक्लस्य
पिङ्गाक्षस्य मूर्धं जुहोति। एतद्वै वरुणस्य रूपम्। रूपेणैव
वरुणमवयजते॥५८॥

लोके मृत्युर्जुहोति मूर्धं जुहोति द्वे च॥ [१५]

वारुणो वा अश्वः। तं देवतया व्यर्धयति। यत्प्राजापत्यं
करोति। नमो राज्ञे नमो वरुणायेत्याह। वारुणो वा अश्वः।
स्वयैवैनं देवतया समर्धयति। नमोऽश्वाय नमः प्रजापतय
इत्याह। प्राजापत्यो वा अश्वः। स्वयैवैनं देवतया समर्धयति।
नमोऽधिपतय इत्याह॥५९॥

धर्मो वा अधिपतिः। धर्ममेवाव रुन्धे। अधिपतिरस्यधिपतिं
मा कुर्वधिपतिरहं प्रजानां भूयासमित्याह। अधिपतिमेवैनं

समा॒नानां॑ करोति। मां धे॑हि मयि धे॒हीत्या॑ह। आ॒शिष॑-
मे॒वैता॒मा शा॑स्ते। उ॒पाकृ॑ताय॒ स्वाहे॑त्युपाकृ॑ते जुहोति।
आल॑ब्धाय॒ स्वाहे॑ति॒ नियु॑क्ते जुहोति। हु॒ताय॒ स्वाहे॑ति हु॒ते
जु॑होति। ए॒षां लो॒काना॑म॒भिजि॑त्यै॥६०॥

प्र वा ए॒ष ए॒भ्यो लो॒केभ्य॑श्च॒वते। यो॑ऽश्वमे॒धेन॒ यज॑ते।
आ॒ग्नेय॑मै॒न्द्रा॒ग्नमा॑श्चि॒नम्। ता॒न्य॒शूना॑ल॒भते॒ प्रति॑ष्ठित्यै।
यदा॑ग्ने॒यो भव॑ति। अ॒ग्निः सर्वा॑ दे॒वताः॑। दे॒वता॑ ए॒वाव॑ रुन्धे।
ब्र॒ह्म वा अ॒ग्निः। क्ष॒त्रमि॒न्द्रः। यदै॑न्द्रा॒ग्नो भव॑ति॥६१॥

ब्र॒ह्मक्ष॑त्रे ए॒वाव॑ रुन्धे। यदा॑श्चि॒नो भव॑ति। आ॒शिषा॑मव॒रुद्धौ॑।
त्रयो॑ भवन्ति। त्रय॑ इ॒मे लो॒काः। ए॒ष्वेव॑ लो॒केषु॒ प्रति॑ तिष्ठति।
अ॒ग्नये॑ऽहो॒मुचे॑ऽष्टाक॑पाल॒ इति॒ दश॑हविष॒मिष्टिं॑ निर्व॑पति।
दशा॑क्षरा वि॒राट्। अ॒न्नं वि॒राट्। वि॒राजै॑वान्नाद्य॒मव॑ रुन्धे।
अ॒ग्नेर्म॑न्वे प्रथ॒मस्य॒ प्रचे॑तस॒ इति॑ याज्यानुवा॒क्या भव॑न्ति
सर्व॑त्वाय॥६२॥

अधिपतय॒ इत्या॑हभिजित्या ऐन्द्रा॒ग्नो भव॑ति रुन्ध॒ एकं॑ च॥ ————— [१६]

यद्य॑श्व॒मुप॑तप॒द्विन्दे॑त्। आ॒ग्नेय॑म॒ष्टाक॑पालं॒ निर्व॑पेत्। सौ॒म्यं
च॒रुम्। सा॒वि॒त्रम॒ष्टाक॑पालम्। यदा॑ग्ने॒यो भव॑ति। अ॒ग्निः सर्वा॑
दे॒वताः॑। दे॒वता॑भिरे॒वैनं॑ भिष॒ज्यति॑। यथ्सौ॒म्यो भव॑ति। सोमो॒
वा ओष॑धीना॒ऽराजा॑। याभ्य॑ ए॒वैनं॑ वि॒न्दति॑॥६३॥

ताभि॑रे॒वैनं॑ भिष॒ज्यति॑। यथ्सा॑वि॒त्रो भव॑ति। स॒वि॒तृप्र॑सूत ए॒वैनं॑

भिषज्यति। ए॒ताभिरे॒वैनं॑ दे॒वता॑भिर्भिषज्यति। अ॒ग॒दो है॒व
भ॑वति। पौ॒ष्णं च॒रुं निर्व॑पेत्। यदि॑ श्लो॒णः स्यात्। पू॒षा
वै श्लो॒ण्यस्य॑ भिषक्। स ए॒वैनं॑ भिषज्यति। अ॒श्लो॒णो है॒व
भ॑वति॥६४॥

रौ॒द्रं च॒रुं निर्व॑पेत्। यदि॑ म॒हती॑ दे॒वता॑ऽभि॒मन्ये॑त। ए॒तद्दे॒व॒त्यो
वा अ॒श्वः। स्वयै॒वैनं॑ दे॒वता॑या भिषज्यति। अ॒ग॒दो है॒व भ॑वति।
वै॒श्वान॒रं द्वा॒द॒शक॑पालं निर्व॑पेन्मृ॒गाख॒रे यदि॑ नाऽऽगच्छे॑त्।
इ॒यं वा अ॒ग्निर्वै॑श्वान॒रः। इ॒यमे॒वैनं॑म॒र्चिभ्यां॑ परि॒रोध॑मानयति।
आहै॒व सु॒त्यम॑हर्गच्छति। यद्य॑धी॒यात्॥६५॥

अ॒ग्नये॑ऽहो॒मुचे॑ऽष्टाक॑पालः। सौ॒र्यं प॒यः। वा॒य॒व्यं
आज्य॑भागः। यज॑मानो वा अ॒श्वः। अ॒हंसा॒ वा ए॒ष
गृ॑हीतः। यस्या॒श्वो मे॒धाय॑ प्रोक्षितोऽध्येति॑। यद॑हो॒मुचे॑
निर्व॑पति। अ॒हंस॑ ए॒व तेन॑ मुच्यते। यज॑मानो वा अ॒श्वः।
रेत॑सा॒ वा ए॒ष व्य॑ध्यते॥६६॥

यस्या॒श्वो मे॒धाय॑ प्रोक्षितोऽध्येति॑। सौ॒र्यं रेतः॑। यथ्सौ॒र्यं प॒यो
भ॑वति। रेत॑सै॒वैनं॑ स॒ सम॑र्धयति। यज॑मानो वा अ॒श्वः।
गर्भे॒र्वा ए॒ष व्य॑ध्यते। यस्या॒श्वो मे॒धाय॑ प्रोक्षितोऽध्येति॑।
वा॒य॒व्या गर्भाः॑। यद्वा॒य॒व्यं आ॒ज्यभा॑गो भवति। गर्भे॒रे॒वैनं॑
स॒ सम॑र्धयति। अथो॒ यस्यै॒षाऽश्व॑मे॒धे प्रायश्चित्तिः॑ क्रियते॑।
इ॒ष्ट्वा व॑सी॒यान्भव॑ति॥६७॥

विन्दत्यश्लोणो हैव भवत्यधीयादध्यते गर्भैरेवैनं स समर्धयति द्वे च॥ [१७]

तदाहुः। द्वादश ब्रह्मोदनान्त्संस्थिते निर्वपेत्। द्वादशभिर्वेष्टि-
भिर्यजेतेति। यदिष्टिभिर्यजेत। उपनामुक एनं यज्ञः स्यात्।
पापीयास्तु स्यात्। आप्तानि वा एतस्य छन्दांसि। य
ईजानः। तानि क एतावदाशु पुनः प्रयुञ्जीतेति। सर्वा वै
संस्थिते यज्ञे वागाप्यते॥६८॥

साप्ता भवति यातयाम्नी। क्रूरीकृतेव हि भवत्यरुष्कृता। सा न
पुनः प्रयुज्येत्याहुः। द्वादशैव ब्रह्मोदनान्त्संस्थिते निर्वपेत्।
प्रजापतिर्वा ओदनः। यज्ञः प्रजापतिः। उपनामुक एनं यज्ञो
भवति। न पापीयान्भवति। द्वादश भवन्ति। द्वादशमासाः
संवत्सरः। संवत्सर एव प्रति तिष्ठति॥६९॥

आप्यते संवत्सर एकं च॥

[१८]

एष वै विभूर्नामं यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र विभु भवति। यत्रैतेन
यज्ञेन यजन्ते। एष वै प्रभूर्नामं यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र प्रभु
भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वा ऊर्जस्वान्नामं यज्ञः।
सर्वं ह वै तत्रोर्जस्वद्भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष
वै पयस्वान्नामं यज्ञः॥७०॥

सर्वं ह वै तत्र पयस्वद्भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै
विधृतो नामं यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र विधृतं भवति। यत्रैतेन
यज्ञेन यजन्ते। एष वै व्यावृत्तो नामं यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र
व्यावृत्तं भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै प्रतिष्ठितो
नामं यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र प्रतिष्ठितं भवति॥७१॥

यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै तेजस्वी नाम यज्ञः। सर्वं ह वै तत्र तेजस्वि भवति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै ब्रह्मवर्चसी नाम यज्ञः। आ ह वै तत्र ब्राह्मणो ब्रह्मवर्चसी जायते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वा अतिव्याधी नाम यज्ञः। आ ह वै तत्र राजन्योऽतिव्याधी जायते। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै दीर्घो नाम यज्ञः। दीर्घायुषो ह वै तत्र मनुष्या भवन्ति। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते। एष वै क्लृप्तो नाम यज्ञः। कल्पते ह वै तत्र प्रजाभ्यो योगक्षेमः। यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते॥७२॥

पर्यस्वान्नामं यज्ञः प्रतिष्ठितं भवति यत्रैतेन यज्ञेन यजन्ते षट् (एष वै विभूः प्रभूरूर्जस्वान्पर्यस्वान् विधृतो व्यावृत्तः प्रतिष्ठितस्तेजस्वी ब्रह्मवर्चस्यतिव्याधी दीर्घः क्लृप्तो द्वादश॥)॥ [१९]

तार्प्येणाश्वं संज्ञपयन्ति। यज्ञो वै तार्प्यम्। यज्ञेनैवैनं समर्धयन्ति। यामेन साम्नां प्रस्तोताऽनूपतिष्ठते। यमलोकमेवैनं गमयति। तार्प्यं च कृत्यधीवासे चाश्वं संज्ञपयन्ति। एतद्वै पशूनां रूपम्। रूपेणैव पशूनव रुन्धे। हिरण्यकशिपु भवति। तेजसोऽवरुद्धौ॥७३॥

रुक्मो भवति। सुवर्गस्य लोकस्यानुख्यात्यै। अश्वो भवति। प्रजापतेराप्त्यै। अस्य वै लोकस्य रूपं तार्प्यम्। अन्तरिक्षस्य कृत्यधीवासः। दिवो हिरण्यकशिपु। आदित्यस्य रुक्मः। प्रजापतेरश्वः। इममेव लोकं तार्प्येणाऽऽप्नोति॥७४॥

अन्तरिक्षं कृत्यधीवासेन। दिवं हिरण्यकशिपुना। आदित्यं रुक्मेण। अश्वेनैव मेध्येन प्रजापतेः सायुज्यं

सलो॒कता॑मा॒प्नोति॑ । ए॒तासा॑मे॒व दे॒वता॑ना॒ः सायु॑ज्यम् ।
सा॒ष्टिता॑ः॒ समान॑लो॒कता॑मा॒प्नोति॑ । योऽ॑श्वमे॒धेन॒ यज॑ते । य
उ॒ चैनमे॒वं वेद॑ ॥ ७५ ॥

अवरु॑ध्या आ॒प्नोत्य॒ष्टौ च॑ ॥ ————— [२०]

आ॒दि॒त्याश्चाङ्गि॑रसश्च सुव॒र्गे लो॒केऽस्पर्ध॑न्त । तेऽङ्गि॑रस
आ॒दि॒त्येभ्यः॑ । अ॒मुमा॑दि॒त्यमश्व॑ः श्वे॒तं भू॒तं दक्षि॑णामनयन् ।
तेऽब्रु॑वन् । यन्नो नै॑ष्ट । स वर्यो भू॒दिति॑ । तस्मा॑दश्वः॒
सव॑र्येत्याह्व॑यन्ति । तस्मा॑द्यज्ञे वरो दी॒यते । यत्प्र॒जाप॑तिरा-
ल॒ब्धोऽश्वोऽभ॑वत् । तस्मा॑दश्वो नाम ॥ ७६ ॥

यच्च॑यदरु॒रासी॑त् । तस्मा॑दर्वा नाम । यथ्स॒द्यो वाजा॑न्त्सम-
ज॑यत् । तस्मा॑द्वा॒जी नाम । यदसु॑राणां लो॒काना॑दत्त ।
तस्मा॑दादि॒त्यो नाम । अ॒ग्निर्वा अ॑श्वमे॒धस्य॒ योनि॑रा-
य॑तनम् । सूर्योऽग्ने॒र्योनि॑राय॑तनम् । यद॑श्वमे॒धेऽग्नौ चि॒त्य
उत्तर॑वेदिमु॒पव॑र्षति । योनि॑मन्तमे॒वैन॑मा॒यत॑नवन्तं करोति ॥ ७७ ॥

योनि॑माना॒यत॑नवान्भवति । य ए॒वं वेद॑ । प्रा॒णापा॑नौ वा
ए॒तौ दे॒वाना॑म् । यदर्का॑श्वमे॒धौ । प्रा॒णापा॑नावे॒वाव॑ रुन्धे ।
ओजो॒ बलं॒ वा ए॒तौ दे॒वाना॑म् । यदर्का॑श्वमे॒धौ । ओजो॒
बल॑मे॒वाव॑ रुन्धे । अ॒ग्निर्वा अ॑श्वमे॒धस्य॒ योनि॑रा॒यत॑नम् ।
सूर्योऽग्ने॒र्योनि॑राय॑तनम् । यद॑श्वमे॒धेऽग्नौ चि॒त्य उत्तर॑वेदिं
चि॒नोति॑ । ताव॑र्काश्वमे॒धौ । अ॒र्काश्वमे॒धावे॒वाव॑ रुन्धे । अथो॑
अ॒र्काश्वमे॒धयो॑रे॒व प्रति॑ तिष्ठति ॥ ७८ ॥

नामं करोति सूर्योऽग्ने॒र्योनि॑रा॒यत॑नञ्चत्वारि च ॥ ————— [२१]

प्रजापतिं वै देवाः पितरम्। पशुं भूतं मेधायाऽऽलभन्त।
तमालभ्योपावसन्। प्रातर्यष्टास्मह इति। एकं वा
एतद्देवानामहः। यथ्संवथ्सुरः। तस्मादश्वः पुरस्ताथ्संवथ्सुर
आलभ्यते। यत्प्रजापतिरालभ्योऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वः।
यथ्सद्यो मेधोऽभवत्॥७९॥

तस्मादश्वमेधः। वेदुकोऽश्वमाशुं भवति। य एवं वेद।
यद्वै तत्प्रजापतिरालभ्योऽश्वोऽभवत्। तस्मादश्वः प्रजापतेः
पशूनामनुरूपतमः। आऽस्य पुत्रः प्रतिरूपो जायते। य एवं
वेद। सर्वाणि भूतानि सम्भृत्यालभते। समैनं देवास्तेजसे
ब्रह्मवर्चसाय भरन्ति। योऽश्वमेधेन यजते॥८०॥

य उ चैनमेवं वेद। एतद्वै तद्देवा एतान्देवताम्। पशुं
भूतं मेधायाऽऽलभन्त। यज्ञमेव। यज्ञेन यज्ञमयजन्त
देवाः। कामप्रं यज्ञमकुर्वत। तेऽमृतत्वमकामयन्त।
तेऽमृतत्वमगच्छन्। योऽश्वमेधेन यजते। देवानामेवायनेनैति॥८१॥

प्राजापत्येनैव यज्ञेन यजते कामप्रेण। अपुनर्मारमेव
गच्छति। एतस्य वै रूपेण पुरस्तात्प्राजापत्यमृषभं तूपरं
बहुरूपमालभते। सर्वेभ्यः कामेभ्यः। सर्वस्याऽऽस्यै। सर्वस्य
जित्यै। सर्वमेव तेनाऽऽप्नोति। सर्वं जयति। योऽश्वमेधेन
यजते। य उ चैनमेवं वेद॥८२॥

मेधोऽभवद्यजन्त एति वेद॥

[२२]

यो वा अश्वस्य मेध्यस्य लोमनी वेद। अश्वस्यैव मेध्यस्य

लोमं लोमं जुहोति। अ॒होरा॒त्रे वा अश्व॑स्य॒ मेध्य॑स्य॒ लोम॑नी।
 यत्सा॒यं प्रा॑तर्जुहोति। अश्व॑स्यै॒व मेध्य॑स्य॒ लोमं॑ लोमं जुहोति।
 ए॒तद॑नुकृति ह स्म॒ वै पु॒रा। अश्व॑स्य॒ मेध्य॑स्य॒ लोमं॑ लोमं
 जुह॑ति। यो वा अश्व॑स्य॒ मेध्य॑स्य॒ प॒दे वे॒द। अश्व॑स्यै॒व
 मेध्य॑स्य॒ प॒देप॑दे जुहोति। द॒र्श॒पूर्ण॒मा॒सौ वा अश्व॑स्य॒ मेध्य॑स्य
 प॒दे॥८३॥

यद॑र्शपूर्णमा॒सौ यज॑ते। अश्व॑स्यै॒व मेध्य॑स्य॒ प॒देप॑दे जुहोति।
 ए॒तद॑नुकृति ह स्म॒ वै पु॒रा। अश्व॑स्य॒ मेध्य॑स्य॒ प॒देप॑दे
 जुह॑ति। यो वा अश्व॑स्य॒ मेध्य॑स्य॒ वि॒वर्त॑नं वे॒द। अश्व॑स्यै॒व
 मेध्य॑स्य॒ वि॒वर्त॑ने॒विवर्त॑ने जुहोति। अ॒सौ वा आ॑दि॒त्योऽश्वः॑।
 स आ॑ह॒वनी॒य॒माग॑च्छति। तद्वि॒वर्त॑ते। यद॑ग्नि॒होत्रं॑ जुहोति।
 अश्व॑स्यै॒व मेध्य॑स्य॒ वि॒वर्त॑ने॒विवर्त॑ने जुहोति। ए॒तद॑नुकृति ह
 स्म॒ वै पु॒रा। अश्व॑स्य॒ मेध्य॑स्य॒ वि॒वर्त॑ने॒विवर्त॑ने जुह॑ति॥८४॥

प॒दे अ॑ग्नि॒होत्रं॑ जुहोति त्रीणि च॥ [२३]

प्र॒जाप॑तिस्तम॒ष्टाद॑शिभिः प्र॒जाप॑तिरकामयतो॒भाव॑स्मै यु॒ञ्जन्ति॑ तेज॒साऽप॑प्राणा अप॒श्रीरू॒र्ध्वा
 प्र॒जाप॑तिः प्रेणाऽनु॒ प्रथ॑मेन प्र॒जाप॑तिरकामयत म॒हान्वै॑श्वदे॒वो वा अश्वोऽश्व॑स्य प्र॒जाप॑तिस्तं
 य॒ज्ञ॒क्रतु॑भिरप॒श्रीर्ब्रा॑ह्मणौ सर्वेषु वारु॒णो यद्य॑श्वन्तदा॒हुरे॑ष वै वि॒भूस्ता॒प्येणा॑दि॒त्याः प्र॒जाप॑तिं
 पि॒तरं॑ यो वा अश्व॑स्य॒ मेध्य॑स्य॒ लोम॑नी त्रयो॒विंश॑तिः॥२३॥

प्र॒जाप॑तिरस्मिँल्लोक उत्तरतः श्रिय॑मे॒व प्र॒जाप॑तिरकामयत म॒हान्य॑त्प्रातः प्र वा ए॒ष ए॒भ्यो
 लो॒केभ्यः॑ सर्व॑ ह॒ वै तत्र॑ पयः स्व॒द्य उ॑ चैनमे॒वं वे॒द च॑त्वार्यशीतिः॥८४॥

प्र॒जाप॑तिरश्वमे॒धं जु॑हति॥

हरिः ओम्॥

॥इति श्रीकृष्णयजुर्वेदीयतैत्तिरीयब्राह्मणे तृतीयाष्टके नवमः
प्रपाठकः समाप्तः॥

This PDF was downloaded from <http://stotrasamhita.github.io>.

GitHub: <http://stotrasamhita.github.io> | <http://github.com/stotrasamhita>

Credits: <http://stotrasamhita.github.io/about/>